

**T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**İNSANİ MÜDAHALE VE KORUMA SORUMLULUĞU KAVRAMLARININ
RUANDA, KOSOVA VE LİBYA ÖRNEKLERİ İŞİĞİNDA
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
KAMAL ALAQAD
1541014Y01**

DOÇ. DR. FÜSUN ÖZERDEM

**HAZİRAN, 2019
MUĞLA**

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

İNSANİ MÜDAHALE VE KORUMA SORUMLULUĞU KAVRAMLARININ
RUANDA, KOSOVA VE LİBYA ÖRNEKLERİ İŞİĞİNDA
DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
KAMAL ALAQAD

DOÇ. DR. FÜSUN ÖZERDEM

HAZİRAN, 2019
MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

İNSANİ MÜDAHALE VE KORUMA SORUMLULUĞU KAVRAMLARININ
RUANDA, KOSOVA VE LİBYA ÖRNEKLERİ İŞİĞİNDA
DEĞERLENDİRİLMESİ

KAMAL ALAQAD

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
Tezli Yüksek Lisans
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 13.06.2019
Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 10.06.2019

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Füsün ÖZERDEM
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Pınar YÜRÜR
Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Selim KANAT

Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Tuncay ÖĞÜN

HAZİRAN, 2019
MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 08./05./2019 tarih ve 889/1 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24/6 maddesine göre, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı **Tezli Yüksek Lisans Programı** öğrencisi Kamal ALAQAD'ın "İnsani Müdahale ve Koruma Sorumluluğu Kavramlarının Ruanda, Kosova ve Libya Işığında Değerlendirilmesi" adlı tezini incelemiş ve aday 10/06/2019 tarihinde saat 13.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 90 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin **kabul** edildiğine **oybirliği** ile karar verildi.

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Füsun ÖZERDEM

Üye

Doç. Dr. Pınar YÜRÜR

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Selim KANAT

YEMİN

Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak sunduğum “İnsani Müdahale ve Koruma Sorumluluğu Kavramlarının Ruanda, Kosova ve Libya Işığında Değerlendirilmesi” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

13/06/2019

KAMAL ALAQAD

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

Soyadı : ALAQAD

Adı : KAMAL

Referans No:

TEZİN ADI

Türkçe : İnsani Müdahale ve Koruma Sorumluluğu Kavramlarının Ruanda, Kosova ve Libya Örnekleri Işığında Değerlendirilmesi

Y. Dil : Evaluation of the Concepts of Humanitarian Intervention and Responsibility to Protect in the light of Ruwanda, Kosovo and Libya Cases

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Fakülte :

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar :

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayımlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : ÖZERDEM, Füsun

Ünvanı : Doç. Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL: TÜRKÇE

TEZİN SAYFA SAYISI: 126

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. İnsani Müdahale ve İngiliz Okulu
2. Koruma Sorumluluğu Doktrini
3. Ruanda, Kosova ve Libya İnsani Krizleri

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELEER:

1. İnsani Müdahale
2. Koruma Sorumluluğu
3. Egemenlik
4. Ruanda
5. Kosova
6. Libya

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELEER:

1. Humanitarian Intervention
2. Responsibility to Protect
3. Sovereignty
4. Rwanda
5. Kosovo
6. Libya

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum

2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir

3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir

Yazarın İmzası :

Tarih : 13/06/2019

ÖZET

Uluslararası ilişkiler literatüründe insani müdahale kavramının kökeninin eskiye dayanmasına rağmen günümüze kadar kavram üzerinde tartışmalar devam etmektedir. Ayrıca insani müdahale teriminin farklı tanımları, kavram üzerindeki farklı düşünceleri yansıtmaktadır. Ahlaki bir sorumluluk olarak nitelenen insani müdahale çoğu zaman yanlış uygulanmaktadır. Fakat uluslararası ilişkilerdeki terimlerin yanlış kullanılması, o terimlerin hiçbir zaman meşru olmadığı anlamına gelmemektedir.

1990'lı yıllarda özellikle Ruanda ve Kosova müdahalesinden sonra insani müdahaleye yönelik ciddi eleştiriler doğmuştur. Bu eleştiriler de uluslararası toplum içerisinde insani müdahale kavramına ilişkin tartışmalara yol açmıştır. Bunun sonucu olarak 2001 yılında insani müdahaleye alternatif olarak koruma sorumluluğu doktrini ortaya çıkmıştır. Bu doktrin aslında egemenlik kavramını yeniden tanımlamıştır. Daha önce bir hak olarak tanımlanan egemenlik kavramı artık aynı zamanda bir sorumluluk taşımaktadır. Yeni doktrinin ortaya çıkması ve egemenliğin yeniden tanımlanması ile birlikte yeni yapılacak müdahalelerin amacı, insani temelli ve insanın korunmasını hedefleyen bir amaç olmuştur. Yeni doktrinin Birleşmiş Milletler'e (BM) taşınması ise doktrine hukuksal boyut kazandırmıştır.

İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu doktrinlerinin konusu üç açıdan önemlidir. Birincisi, insan haklarını korumak ve insana karşı yapılan suçları engellemede önemli bir araçtır. Yapılacak müdahale, genellikle insan haklarını güvence altında tutmak ve insanlara karşı yapılan suçları sonlandırmak adına yapılmaktadır. İkincisi, insani müdahale, dünyada barışın ve güvenliğin tesisi için önemlidir. Dünyanın farklı yerlerinde farklı terör eylemlerini yapanların ortadan kaldırılması için insani müdahale gereklidir. Zira terörü kullanan ve mevcut düzeni bozmaya çalışanlar sadece insanlar için değil; aynı zamanda uluslararası barış ve güvenlik için de bir tehdittir. Üçüncüsü ise, doktrinlerin ve uygulamaların, uluslararası hukukun temelinde yatan "devletin egemenliği" ve "müdahale etmeme" prensiplerine aykırı olduğu görülmektedir. 1648 Vestfalya Antlaşması ile ortaya atılan egemenlik kavramı devletler arasındaki ilişkilerin temeli sayılmaktadır. Devletler gerek iç, gerekse dış politikalarında bu

kavrama dayanarak farklı söz ve eylemlerde bulunmaktadırlar. Doktrinleri reddedenler insani müdahalenin devletlerin egemenliğine aykırı olduğunu iddia etmektedirler. Ayrıca insani müdahale doktrininin, Vestfalya'dan sonra teorik olarak devletlerin egemenliğinin bir sonucu sayılan ve sonrasında BM bünyesi içerisinde hukuki değer kazanan "müdahale etmeme" prensibine de aykırı olduğunu söylemektedirler. Daha yakın bir zamanda ortaya çıkan koruma sorumluluğu doktrini ne kadar egemenliği yeniden tanımlansa da doktrini reddedenler bunun, her zaman uluslararası kesin ve değişmez olan müdahale etmeme prensibine aykırı olduğunu görmüşlerdir.

Tez çalışması insani müdahalenin farklı uygulamalarına ilişkin Ruanda, Kosova ve Libya olmak üzere farklı zaman ve coğrafyadan üç örneği alıp, bu örnekleri toplumsal, ekonomik ve siyasi statüler açısından değerlendirmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnsani Müdahale, Koruma Sorumluluğu, Egemenlik, Ruanda, Kosova, Libya.

ABSTRACT

Despite the fact that the concept of humanitarian intervention in the international relations literature has roots in the past, controversy on the concept continues until today. In addition, different definitions of the term of humanitarian intervention reflect different opinions on the concept. Humanitarian intervention concept, which is considered as a moral responsibility, has been misapplied many times. But the misuse of legal terms in international relations does not mean that the terms are never legitimate.

After the intervention of Rwanda and Kosovo in the 1990s, serious criticisms of humanitarian intervention concept have arisen. These criticisms also opened up discussions on the concept of humanitarian intervention in the international community. As a result, in 2001, the doctrine of responsibility to protect emerged as an alternative to humanitarian intervention. The concept of sovereignty, which defined as a right in the past now includes a responsibility beside this right. With the emergence of the new doctrine and the redefinition of its sovereignty, the aim of the new interventions has been become to protect humans. The move of the new doctrine to the United Nations (UN) has given the doctrine a legal dimension.

The theme of human intervention doctrine and responsibility to protect is important in three sides. First, it is an important tool of protecting human rights and preventing crimes against human beings. The intervention is usually made to protect human rights and to terminate crimes against people. Second, humanitarian intervention is important for peace and security in the world. Humanitarian intervention is also required to prevent those who don't abide by the international system and do different terrorist acts. Because those who use terror and violate order aren't just a threat to people, but also a threat to the international peace and security. But today, this argument is misused. Third, the two doctrines (the doctrine of human intervention and responsibility to protect) and their practices contradict with the principles of (sovereignty) and (non- intervention) which are basic principles in international law. The concept of sovereignty, which foundations of which have been put in Westphalia agreement in 1648, is considered as the basis of relations between states. According to

this concept, states at the internal and external levels, make various statements and actions. Although the doctrine of responsibility to protect defined the concept of sovereignty again, it is not accepted as it is seen as a violation of the internationally accepted “non-intervention” principle

The thesis study has taken three examples of different time and geography of Rwanda, Kosovo and Libya related to the different applications of humanitarian intervention and evaluated these examples in terms of social, economic and political status.

Key Words: Humanitarian Intervention, Responsibility to Protect, Sovereignty, Rwanda, Kosovo, Libya

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında insani müdahale ve koruma sorumluluğu ele alınmıştır. Bu tez çalışması insani amaçlı müdahalenin genel kabulüne ve sabitliğine giden yolda bir ışık olacaktır. Ayrıca tez çalışması, konuyu uluslararası ilişkiler teorileri ve uluslararası hukuk bakımından farklı zamanlardan ve coğrafyalardan üç örnek alarak incelediği için insani müdahale literatürüne katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Tez çalışmam sırasında kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösteren ve destek olan değerli danışman hocam sayın Doç. Dr. Fusun ÖZERDEM'e, ayrıca ilgisini göstermekten ve önerilerini sunmaktan kaçınmayan Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı hocalarımıza ve Araş. Gör. Mehmet Emin YÜNCE'ye sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Çalışmalarım boyunca maddi ve manevi destekleriyle beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan aileme de sonsuz teşekkür ederim.

Kamal ALAQAD

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER	II
KISALTMALAR	IV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSANİ MÜDAHALENİN GELİŞİMİ VE TANIMI

1.1. İNSANİ MÜDAHALENİN GELİŞİMİ VE TANIMI.....	4
1.2. ULUSLARARASI HUKUK LİTERATÜRÜNDE İNSANİ MÜDAHALENİN KONUMU	8
1.3. ULUSLARARASI KURAM İÇERİSİNDE İNSANİ MÜDAHALE	14

İKİNCİ BÖLÜM

KORUMA SORUMLULUĞU DOKTRİNİNİN TANIMI, ÇIKIŞI, ŞARTLARI VE HUKUKİ STATÜSÜ

2.1. KORUMA SORUMLULUĞU TERİMİNİN TANIMI VE GELİŞİMİ.....	27
2.2. KORUMA SORUMLULUĞUNUN ŞARTLARI.....	35
2.3. BM İÇERİSİNDE KORUMA SORUMLULUĞU YAKLAŞIMI	42
2.4. KORUMA SORUMLULUĞU DOKTRİNİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNSANİ MÜDAHALE ve KORUMA SORUMLULUĞU BAĞLAMINDA RUANDA, KOSOVA ve LİBYA MÜDAHALELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. RUANDA MÜDAHALESİ.....	52
3.1.1. Ruanda Sorununun Tanımlanması.....	52
3.1.2. Ruanda Sorunun Kökeni ve Ruanda'daki Nüfus Yapısı	60
3.1.3. Ruanda'ya Yönelik BM Rolü	63
3.1.4. Ruanda Müdahalesinin Değerlendirilmesi.....	69
3.2. KOSOVA MÜDAHALESİ.....	73
3.2.1. Kosova Sorunun Tanımlanması.....	73

3.2.2.	Kosova Sorunun Kökeni ve Çıkışı.....	74
3.2.3.	Kosova'ya Yönelik BM ve NATO'nun Rolü.....	77
3.2.4.	Kosova Müdahalesinin Değerlendirilmesi.....	89
3.3.	LİBYA MÜDAHALESİ	92
3.3.1.	Libya Sorunun Tanımlanması.....	92
3.3.2.	Libya Müdahalesi Gerçekleşmeden Önce Libya'daki Toplumsal, Ekonomik ve Siyasi Durum	93
3.3.3.	Libya Müdahalesi Bağlamında BM ve Bölgesel Örgütlerin Rolü ve Tutumu.....	95
3.3.4.	Libya Müdahalesinin Değerlendirilmesi	101
	GENEL SONUÇ	103
	KAYNAKÇA	114

KISALTMALAR

Kısaltmalar	Açıklama
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
DPKO	BM Barış Harekatları Dairesi
FYC	Federal Yugoslavya Cumhuriyeti
HRW	İnsan Hakları İzleme Örgütü
ICISS	International Commission on Intervention and State Sovereignty
İO	İngiliz Okulu
MC	Milletler Cemiyeti
NATO	North Atlantic Treaty Organization
RPF	Ruanda Yurtsever Cephesi
UÇK	Kosova Kurtuluş Örgütü
UNAMIR	BM Barışı Koruma Gücü
YSFC	Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti

GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler disiplininde insani müdahale üzerinde çok sayıda normatif ve kuramsal tartışma mevcuttur. Tez çalışmasının birinci bölümünde kapsamlı olmasa bile bu tartışmalar ve onların kapsadığı argümanlar ele alınmıştır. Fakat tez çalışmasının amacı, insani müdahaleyi değerlendirmek olmadığı için bu tartışmalar üzerinde kapsamlı olarak durulmamıştır. Bu tez çalışmasının ilk bölümünde insani müdahale doktrini üzerinde durulmuştur. Bu bölümde “İnsani müdahale kavramının kökeni ve mahiyeti nedir?”, “Uluslararası hukukta bu kavrama özgü bir kural var mıdır?”, “Yoksa, kavram hangi hukuk metinleriyle ilişkilendirilir?”, “Realizm, liberalizm ve İngiliz Okulu’nun (İO) insani müdahaleye ilişkin tutumları nedir ve bu tutumlar hangi temellere dayanmaktadır?” gibi sorulara cevap aranmıştır.

İkinci bölümde ele alınan koruma sorumluluğu doktrini de üç alt başlık altında değerlendirilmiştir. Önce doktrininin tanımı ve gelişimi, sonra kriterleri ve daha sonra BM içerisinde konumu ele alınmıştır. İkinci bölümde koruma sorumluluğu doktrininin incelenmesi, 2001 yılında Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu tarafından düzenlenen koruma sorumluluğu raporu çerçevesinde yapılmıştır. Bu tercihin sebebi bahse konu raporun koruma sorumluluğunun birincil kaynağını oluşturmasıdır. Bu bölümde “İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu doktrinleri arasındaki ilişki nedir?”, “Koruma sorumluluğu doktrininin ortaya çıkış faktörleri nelerdir?”, “Ayrıca doktrinin kriterleri nelerdir? Doktrinin neleri kapsadığı ve uluslararası hukukta hangi boyutlara geldiği” soruları üzerinde durulmuştur. Bölümün son kısmında ise koruma sorumluluğu doktrininin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Birinci ve ikinci bölümde mevcut uygulamalardan -olabildiği kadar- kaçınılmış olup uygulamalara üçüncü bölümde yer verilmiştir. Bilindiği üzere müdahale uygulamaları, mevcut teorik çalışmaları yansıtmaktadır. Tam da bu yüzden tez çalışmasında ilk olarak teorik tartışmalara yer verilmiştir. Daha sonra teorik tartışmalara binaen bu uygulamalar incelenmiştir. Bu bağlamda üçüncü bölümde Ruanda, Kosova ve Libya olmak üzere farklı zaman ve coğrafyadan üç örnek alınıp bu örnekler, toplumsal, ekonomik ve siyasi statüler açısından değerlendirilmiştir. Ruanda müdahalesinin

seçiliş amacı insani müdahalenin eksikliğini ortaya koymak içindir. Kosova müdahalesi Avrupa kıtasında yapılan başarılı bir müdahale olması ve 1999 yılında BM'nin onayı alınmaksızın NATO tarafından yapılması nedeniyle ele alınmıştır. Libya müdahalesi ise yakın tarihte gerçekleşmiş müdahalelerden biri olmakla birlikte koruma sorumluluğu doktrinini içermektedir. Aynı zamanda bu müdahale 2011 yılında BM'nin onayı alınarak NATO tarafından yapılmıştır.

Bu tez çalışmasının temel amacı, “insani müdahalenin farklı uygulamaları, insani müdahale yapılan bölgelerin farklı içsel durumlarını; yani bu bölgelerin sosyal, ekonomik ve siyasi yapılarını mı yansıtıyor yoksa insani müdahaleyi yapanların farklı çıkarlarını mı yansıtıyor” sorusunun cevabına ulaşmaktır. Buna bağlı olarak “NATO gibi bölgesel örgütler tarafından kuvvet kullanımına hukuki bir zemin var mıdır?”, “Yoksa bu bölgesel örgütler kuvvet kullandığı zaman BM Şartı'nı ihlal etmiş olurlar mı?” sorularına cevap aranmıştır.

Bu tez çalışmasında literatür taraması metodu kullanılmıştır. Literatür taraması metodu kullanılarak Türkçe ve Arapça başta olmak üzere çeşitli diller ile yazılan kaynaklar taranmıştır. “İnsani müdahalenin farklı uygulamaları, insani müdahale yapılan bölgelerin farklı içsel durumlarını; yani bu bölgelerin sosyal, ekonomik ve siyasi yapılarını mı yansıtıyor yoksa insani müdahaleyi yapanların farklı çıkarlarını mı yansıtıyor” sorusunun cevabına ulaşmak için analiz, karşılaştırma ve örnekleme metotları kullanılmıştır. Ruanda, Kosova ve Libya örneklerinin her birine dair bilgi toplanarak ve ülkelerin o zamanki mevcut sosyal, ekonomik ve siyasi yapıları göz önünde bulundurularak analiz edilmiştir. Daha sonra bu üç örnek arasında karşılaştırma yapılmıştır.

Tez çalışmasının literatüre sağlayacağı katkı iki maddede özetlenebilmektedir: Birincisi, tez çalışması, insani amaçlı müdahalenin genel kabulüne ve sabitliğine giden yolda bir ışık olacaktır. İnsani amaçlı müdahale kavramı üzerinde tartışmaların devam etmesi; kavrama bağlı bir bütünlük taşıyan, yerleşmiş ve sabit kurallar bulunmadığını göstermektedir. Fakat literatür irdelendiğinde insani müdahale kavramının birçok dönüşüm yaşadığı göze çarpmaktadır. Bu yüzden zaman içerisinde insani müdahalenin, uluslararası hukukun birçok kuralı gibi kabul gören yerleşmiş kurallar ve normlar arasında yer alacağı öngörülmektedir. İkincisi ise, tez çalışması, konuyu

realizm, liberalizm ve İO teorileri ve uluslararası hukuk bakımından farklı zamanlardan ve coğrafyadan üç örnek olarak incelediği için insani müdahale literatürüne katkı sağlamıştır. Böylece insani müdahale hem farklı zaman ve coğrafyaları, hem de farklı müdahale biçimi ve hukuki statüyü yansıtacak şekilde ele alınmış ve bu alana dair önemli bir boşluk doldurulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSANİ MÜDAHALENİN GELİŞİMİ VE TANIMI

1.1. İNSANİ MÜDAHALENİN GELİŞİMİ VE TANIMI

İnsani müdahalenin kökeni çok eskiye dayanmaktadır. Kavram, Ortaçağ döneminin düşüncesi çerçevesinde gelişmiş olan “Haklı Savaş” kavramının bir uzantısı olarak değerlendirilmektedir. Haklı Savaş kavramı ise, Hristiyanlar tarafından ortaya konulmuştur. Haklı Savaş, savaşın meşrulaştırılması amacı ile değil, savaşın kısıtlanması ve önlenmesi maksadı ile ortaya çıkmıştır (Yalçınkaya, 2008: 108).

Aziz Augustine’ye göre Haklı Savaş, haksızlık yapanların cezalandırılması amacı ile yapılan savaştır. Haklı Savaş iki düşünce üzerinde değerlendirilmektedir. Birincisi, savaşın hangi şartlarda ilan edileceğini belirleyen “Jus Ad Bellum” düşüncesidir. Bunun örneği, savaşın son çözüm olması ve hukuk çerçevesinde ilan edilmesidir. İkincisi ise, “Jus In Bello” düşüncesidir. Yani savaş sırasında uyulması gereken kurallardır. Bunun örneği ise, savaşmayanların dokunulmazlığıdır. Aziz Augustin için “masumu kurtarmak”, Haklı Savaş’ın yeterli bir gerekçesidir. Bu bağlamda Haklı Savaş kavramı, insani müdahale doktrini ile birleşmektedir (Türkmen, 2006: 25-27).

Savaşın haklı olabilmesi için iki şart vardır. Birincisi, savaşın haklı nedenlere dayanmasıdır. İkincisi ise, savaşın meşru bir amaç için yapılmasıdır. Bu iki şart birbirlerinden farklı ve bağımsızdır. Savaşanların haklı bir savaşta adaletsiz davranmaları ve kurallara uymamaları mümkün olduğu gibi savaşanların haksız bir savaşta savaş kurallarına uyarak davranmaları mümkündür. Fakat bu iki şart birbirlerine bağılıken böyle bir durum söz konusu olmayacaktır. Haklı nedenler ile yapılan savaşta, “Jus In Bello”ya göre davranılmazsa Haklı Savaş düşüncesi ihlal edilmiş olacak ve ona göre yapılan savaş haklı bir savaş sayılmayacaktır. Bunun tam tersinin yapılması da aynı sonucu verecektir. Ayrıca Hristiyanlardaki Haklı Savaş kavramının kutsal savaş kavramına karşı geliştirildiği söylenmektedir. Hristiyanlıkta kutsal savaş ise, din adına yapılan savaştır (Yalçınkaya, 2008: 108-110).

Kutsal savaşın yayılmaması için çıkan Haklı Savaş fikri, insani müdahalenin gelişim aşamasında önemli bir role sahiptir. Bugünkü hukuk literatüründe kuvvet kullanma

şartları, Haklı Savaş kavramının birinci düşüncesini teşkil ederken uluslararası insancıl hukuk kuralları, Haklı Savaş'ın ikinci düşüncesine denk gelmektedir.

Bazı görüşlere göre insani müdahale kavramı, 19. yüzyılda Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslim azınlıkların korunması iddiası ile yapılan Avrupa müdahalelerine dayanmaktadır. Fransa ve İngiltere'nin 1827 yılında Yunanistan'a ve 1856 yılında İkinci Sicilya Krallığı'na yaptıkları müdahaleler, bu çerçevede değerlendirilmektedir (Alhuri, 2011: 11). Fakat bu müdahaleler insani müdahale kapsamına değil, "insanlık adına müdahale" kapsamına girmektedir. İnsanlık adına müdahale ise, bir devletin kendi vatandaşlarını korumak maksadı ile başka bir devletin toprağına yaptığı müdahaledir (Türkmen, 2006: 29).

Soğuk Savaş'tan sonra insani müdahale Fransa tarafından uluslararası kuruluşlara taşınmıştır. Fransa'nın girişimi ile 8 Aralık 1988 yılında Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu, 43/131 sayılı Karar'ı¹ benimsemiştir. Buna göre, bir ülkenin kendi halkına yardım edemediği acil durumlarda, başka bir devletin veya örgütün bu devlete yardım etmesine izin verilmiştir. Türkmen'e göre bu karar, insani müdahalelere meşruiyet kazandıran ilk adımı teşkil etmektedir (Türkmen, 2006: 33-34). Fakat burada insani yardım içeren bir örnek gösterilip insani müdahale hakkında yorum yapılmıştır.

İnsani yardımı insani müdahaleden ayıran en temel nokta ise insani yardımın, yardım edilen devletin onayına tabi olmasıdır. Ayrıca insani yardım insani müdahale gibi askeri yöntemleri gerektirmemektedir (Alhuri, 2011: 8). Bu yönde Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütü'nün kurucusu olan Doktor Bernard Kouchner, 1961 yılında Afrika'da Kızılhaç örgütü mensuplarının saldırılara uğramalarının ardından "*tarafsız insani yardımın bir çözüm olmadığını*" ve "*insani müdahalelerin ister istemez siyasallaştırılacağını*" öne sürmüştür (Türkmen, 2006: 31).

1999 yılında BM Genel Kurul toplantısında Kofi Annan uluslararası gündeme "*insani müdahale gerçekten egemenliğe karşı kabul edilemez saldırı oluşturuyorsa Ruanda'da ve Srebrenica'da tanık olduğumuz olaylar karşısında nasıl davranmalıyız? İnsan olarak varoluşumuzun dayandığı tüm ilkeleri çiğneyen insan hakları ihlallerine karşı*

¹ BM Genel Kurulu'nun 34/131 sayılı kararına bakmak için bkz: <https://undocs.org/en/A/RES/34/131> (erişim tarihi: 11.06.2018).

ne yapmalıyız?” sorularını taşımıştır (Türkmen, 2006: 33-34; Reçber, 2015: 24). Net bir ifade ile insani müdahale ve ulusal egemenlik ilkelerinin birbirleriyle örtüşmediğini söyleyen Annan, uluslararası toplumu oluşturan devletlerden bir çözüm beklemekten ziyade, uluslararası düzeyde insani müdahalenin meşrulaştırılması amacını taşıyan bir adım atmıştır. Hemen ertesi yıl da Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu (ICISS) tarafından bu konuya bağlı olarak bir rapor hazırlanmıştır. Raporun en önemli noktası ise insani müdahale kavramı yerine “koruma sorumluluğu” kavramının kullanılmasıdır (ICISS Raporu, 2001). ICISS Raporu, daha önce ifade edildiği gibi ; ikinci bölümde ele alınacaktır.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) ise; insani müdahale konusunda iki yönde hareket etmektedir. Birinci yön; BMGK uluslararası barış ve güvenlik kavramlarının kapsamını genişletmektedir. Başka bir deyişle BMGK, insan haklarının her türlü ihlalini uluslararası barış ve güvenlik için bir tehdit olarak görmektedir. Bu doğrultuda BMGK kararlarına rastlanmaktadır. Örnek olarak 1991 yılında Irak ile ilgili olarak alınan 688 sayılı Karar, Kasım 1992’de Bosna Hersek’teki insan hakları ihlalleri ile ilgili olarak alınan 787 sayılı Karar, Aralık 1992’de Somali ile ilgili olarak alınan 794 sayılı Karar, Haziran 1994’te Ruanda’daki insan hakları ihlalleri ile ilgili olarak alınan BMGK kararları bu bağlamda öne çıkmaktadır. İkincisi ise, Soğuk Savaş sonrası dönemde barış koruma operasyonları daha geniş bir çerçevede ele alınmaktadır. Soğuk Savaş öncesinde bu operasyonlar sınır gözetme ve ateş kesme ile sınırlıyken Soğuk Savaş sonrası dönem operasyonları, insani yardım ulaştırma ve mültecilerin ülkelerine iade edilmesini sağlama gibi görevleri de kapsamaktadır. Fakat burada söylenmesi gereken nokta, barış koruma operasyonları insani müdahaleden farklı olarak yapılan devletin onayını gerektirmektedir (Alhuri, 2011: 8-9).

İnsani müdahale kavramının tanımına ilişkin çalışmaların eskiye dayanmasına (Telli, 2012: 206-220; Yalçınkaya, 2008: 108) rağmen hukuki metinler arasında ona bağlı bir tanım bulmak zordur. Konuya ilişkin hukuki metinler ya genel çerçevede kuvvet kullanma durumlarını ya da insani müdahale ile ilgili bulunması gereken şartları açıklamaktadırlar. Ancak bu boşluğu doldurmak maksadıyla teorisyenler tarafından ileri sürülen farklı tanımlara da rastlanmaktadır.

Tanımlara geçmeden önce, Simon Chasterman'ın, insani müdahale kavramının ilk olarak 1880 yılında William Edward Hall tarafından kullanıldığını ileri sürdüğünü belirtmek faydalı olacaktır (Reçber, 2015: 14). Ellery Cory Stowell insani müdahaleyi, *“bir devletin kendi vatandaşlarına karşı egemenliğinin sınırlarını aşarak gerçekleştirdiği keyfi ve sürekli kötü muameleleri önlemek amacıyla haklı bir güç kullanımı”* olarak nitelemektedir (Haines, 2015: 123-124). Steve G. Simon'a göre, insani müdahale, *“bir devletin diğer bir devletin egemenliğine dayanarak gerçekleştirdiği ancak insancıl hukuka aykırı olan eylemlerine karşı silahlı güç kullanarak uluslararası bir denetim kurma hakkıdır”* (Simon, 1993: 118). Thomas M. Franck ise, insani müdahaleyi *“bir devletin kendi halkına karşı giriştiği katliamlara son vermek veya bir iç savaş, soykırımı durdurmak için devletler veya bölgesel örgütler tarafından kuvvete başvurulması”* olarak tanımlamaktadır (Franck, 2004: 136). Fernando R. Teson'a göre (1998: 5) insani müdahale *“bir devlete temel insan hakları ihlalleri nedeniyle baskıcı yönetimlere başkaldıranların lehine olmak üzere bir ya da birden fazla devlet tarafından silahlı zorlayıcı gücü de içerebilecek orantılı bir müdahaledir”*. Funda Keskin'e (2009: 67-88) göre ise insani müdahale, *“insan haklarının ağır ve devam eden ihlali ile karşı karşıya olan bir halkın korunması için üçüncü devletlerin silahlı güç kullanarak müdahale etmesidir”*. Başka bir tanıma göre insani müdahale, *“bir devletin ya da devletler topluluğunun, insan haklarına yönelik kabul edilmez şiddete son vermek için kuvvet kullanmasıdır”* (Duran, 2001: 87-94).

Dikkat edilirse tanımlar birbiri ile bazı konularda örtüşmekte ancak bazı durumlarda da ayrışmaktadır. Kimileri, insani müdahalenin devletlerin egemenliği ilkesine aykırı olmadığını söylemekte; kimileri, insani müdahaleyi insana karşı yapılan suçlar bağlamında tanımlamakta; kimileri ise, insani müdahaleyi evrensel insan hakları bakımından değerlendirmektedir. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, insani müdahale üzerinde anlaşılan görüşler kadar; belki de daha fazla tartışma mevcuttur. Fakat uluslararası çalışmalarda görüşlerden ziyade görüşlerin dayandığı hukuki zemin ve uluslararası hukukta hangi metinlere dayalı olduğu önemlidir.

1.2. ULUSLARARASI HUKUK LİTERATÜRÜNDE İNSANİ MÜDAHALENİN KONUMU

Yukarıdaki tanımlarda belirtildiği gibi insani müdahale kuvvet kullanımının bir çeşidi olarak sayılmaktadır. Funda Keskin kuvvet kullanımını “*Devletler arasındaki her türlü silahlı çatışma, ilgili devletler bu çatışmaya ne isim verirse versin, kuvvet kullanma terimi kapsamında değerlendirilmektedir. Kuvvet kullanma dendiği zaman, savaş gibi en geniş çaplı ve yoğun olan kuvvet kullanma yollarından, abluka, ambargo, bombardıman gibi sınırlı zararlı-karşılık yollarına, geniş çaplı veya sınırlı da olabilen değişik nedenlerle karışma yollarından kuvvete başvurma yasağının hukuka uygun bir istisnasını oluşturan meşru müdafaa durumlarına kadar tüm yollar*” olarak nitelendirmektedir (2002: 150). 15. yüzyıla kadar devletler haklı nedenler ile kuvvet kullanmaktadır. 17. yüzyılda ise devletler gerek gördüğü takdirde kuvvete başvurabilmektedir. 20. yüzyılda ise kuvvet kullanım hakkına ilişkin bazı kısıtlamalar getirilmiştir. 20. yüzyılda tek taraflı kuvvet kullanımı yasaklanmaktadır. Milletler Cemiyeti (MC) misakına göre; devletlerin, aralarında çıkan anlaşmazlıkları önce barışçıl yöntemler ile çözmeleri gerekmektedir. Ancak MC misakı, bu yöntemlerin başarısızlığa uğraması halinde devletlere, savaşa başvurma hakkı tanımaktadır (Keskin, 2002: 150-151).

1928 yılında imzalanan Briand–Kellog Paktı ise, savaşa başvurulmasını her koşulda yasaklamıştır. Paktın 1. maddesi; devletler arasında herhangi bir uyuşmazlık söz konusu olduğunda, barışçıl yöntemlerin dışında hiçbir yönteme başvurmayacaklarını öngörmektedir. Briand–Kellog Paktı meşru müdafaa ve MC kararı dışında savaşa başvurmayı hukuka aykırı görmektedir. Briand-Kellog Paktı’nın hukuki önemi ise, bugüne kadar BM Şartı’nın yanında yürürlüğünün devam etmesidir. Paktın ele aldığı konu savaş olduğu için savaşa varmayan kuvvete başvurma yolları Paktın kapsamına girmemiştir. Ayrıca Paktın içerisinde savaşla ilgili herhangi bir tanım bulunmamaktadır. Bu Paktı çiğneyip savaşa başvuranlara karşı herhangi bir önlem ya da yaptırım da bulunmamaktadır. Keskin’e göre Pakt, ulusal politikanın bir aracı olan savaşı yasakladığı için devletlerin yapacağı savaşların ulusal politika için değil, başka meşru bir amaç için yapıldığı söylemine yol açmaktadır (Keskin, 2002: 152-153).

Kuvvet kullanma bağlamında, uluslararası hukukun temel kaynağı olan BM Şartı'nın² 2. maddesinin 4. fıkrasına göre devletlerin kuvvet kullanması yasağı vardır. Bu madde uyarınca tüm devletler uluslararası ilişkilerinde başka devletin toprak bütünlüğüne karşı kuvvet kullanmazlar. Ayrıca bu maddeye göre BM'nin amaçlarına aykırı kuvvet kullanılması yasaklanmaktadır. Şart'ın 2. maddesinin 4. fıkrası kuvvet kullanımının yanı sıra kuvvet kullanım tehdidini de yasaklamaktadır. Fakat gelecekte belirsiz bir zamanda gerçekleşecek, gerçekleştirilmesine dair maddi kanıtı olmayan ve sadece analize dayalı eylemler, kuvvet kullanım tehdidi olarak kabul edilemezler. Şart'ın savaş yerine kuvvet kullanımı terimini kullanması, sadece savaşı değil, aynı zamanda savaşa varmayan kuvvet kullanımının her çeşidinin yasaklanması demektir (Keskin, 2002: 153-154). Bunun altında, uluslararası hukuk temelinde "Devletin Egemenliği" ve "Müdahale Etmeme" prensipleri yatmaktadır. 1648 Vestfalya Antlaşması ile ortaya atılan egemenlik kavramı, devletler arasındaki ilişkilerin temeli sayılmaktadır. Devletler gerek iç, gerekse dış politikalarında kendi egemenlik hakkına dayanarak farklı söz ve eylemlerde bulunmaktadırlar. Bu yüzden devlet egemenliği prensibi ve onun bir sonucu olarak sayılan müdahale etmeme prensibi de, BM Şartı'nda yer almaktadır. BM Şartı'nın 2. maddesinin 7. fıkrası şu şekildedir: "*İşbu antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletlere herhangi bir devletin kendi iç yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi vermediği gibi üyeleri de bu türden konuları işbu antlaşma uyarınca bir çözüme bağlamaya zorlayamaz; ancak, bu ilke VII. Bölüm'de öngörülmüş olan zorlayıcı önlemlerin uygulanmasını hiçbir biçimde engellemez*".

Ayrıca kuvvet kullanımının yasaklanmış olması, barış ve güvenliğin tesisini hedeflediği gibi devletler arasında ortaya çıkabilen savaş ve çatışmaları önlemeyi de hedeflemektedir (Ulusoy, 2013: 269-297).

Ekonomik ve siyasi baskıların bu yasak kapsamına girip girmeyeceği konusuna ilişkin tartışmalar sonucunda, devletler arasında dostça ilişkiler ve işbirliğine ilişkin uluslararası hukuk ilkeleri konusundaki bildirge ve ekine göre bu tür eylemler yasak kapsamına girmemektedir. Bu yasak kapsamına sadece silahlı kuvvet kullanımı girmektedir. Fakat ekonomik ve siyasi baskılar hem uluslararası barışa yönelik bir

² II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra savaşın yıkıcı sonuçlarının tekrar yaşanmaması amacı ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) önderliğinde, galip devletler bir araya gelerek Birleşmiş Milletler'in (BM) yasal temellerini atmışlardır. 26 Haziran 1945 tarihinde, San Francisco şehrinde Birleşmiş Milletler Şartı imzalanmış ve 24 Ekim 1945 yılında yürürlüğe girmiştir (Birleşmiş Milletler Şartı).

tehdit olarak, hem de BM örgütünün amaçlarına aykırı olarak değerlendirilebilir (Keskin, 2002: 154).

Kuvvet kullanımı ile ilgili istisnalar arasında meşru müdafaa hakkı yer almaktadır. Şart'ın VII. Bölümünün 51. maddesinde açıklandığı gibi BM üyelerinden biri bir saldırıya maruz kaldığında, BMGK gerekli önlemleri alana kadar, üyelerin doğal olan bireysel ya da ortak meşru müdafaa hakkına başvurmasında bir hukuk ihlali yoktur. Fakat üyelerin meşru müdafaa hakkı gereğince aldıkları önlemleri hemen BMGK'ya bildirmesi lazımdır. Meşru müdafaa hakkı gereğince devletler hukuka aykırı bir saldırıya maruz kaldığı takdirde bu devletler kendilerini korumak için kuvvet kullanabilirler. Meşru müdafaa hakkı 20. yüzyılda büyük öneme sahip olmaktadır. İlk olarak bu hak 1928 Briand–Kellong Paktı ile ortaya çıkmış ancak BM Şartı'nın ortaya çıkması ile hukuki anlam kazanmıştır. Bunun sebebi ise, bu tarihlerden önce devletler kendi kararları ile kuvvet kullanmaktaydı. Devletler kendilerine yönelik bir tehdit ya da tehlike gördüğü takdirde hiçbir devletten ya da uluslararası örgütten izin almaksızın kuvvete başvurabiliyordu (Keskin, 2002: 157). Ayrıca Briand–Kellong Pakt'ında kuvvet kullanımı ile ilgili hiçbir sınırlama bulunmadığı için meşru müdafaadan bahsetmenin bir önemi yoktur.

51. maddede belirtildiği üzere savunma hakkı “*silahlı bir saldırıya hedef olması halinde*” kaydı ile sınırlıdır. Fakat 51. maddenin yorumlanmasına ilişkin iki görüş vardır. Birincisi; madde, meşru müdafaa hakkının kapsamını ve uygulama şartlarını kapsamaktadır. O yüzden bir devletin meşru müdafaa hakkını kullanırken bu maddenin içerdiği koşullara ve kayıtlara uyması gerekmektedir. İkincisi ise; madde bu hakkın kapsamını değil de sadece varlığını açıklamaktadır. Birinci görüş gereğince önleyici meşru müdafaa ve yurt dışındaki vatandaşları korunma adı ile yapılan silahlı eylemler yasak iken, ikinci görüşe göre bu tür eylemler yasak değildir (Keskin, 2002: 158). Fakat yukarıda işaret edilenleri göz önünde bulundurarak birinci görüşün doğru olduğunu tercih etmekteyiz. (Burada önleyici meşru müdafaa yasaklandığı gibi tek taraflı insani müdahalenin de yasaklanması gerekmektedir).

Kuvvet kullanmanın ikinci istisnası ise; BM Güvenlik Konseyi kararı ile uygulanan zorlama yöntemleridir. Bu bağlamda BMGK tarafından barış ve güvenliğin korunması amacı ile kuvvet kullanılması yasak değildir. Hatta BM Şartı'nın VII. Bölümü bunu

açık bir şekilde ifade etmektedir. Şart'ın 39. maddesi şu ifadeleri kullanmaktadır: “Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptarsa ya uluslararası barışın ve güvenliğin korunması ve yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunur veya 41. ve 42. maddeler uyarınca hangi önlemler alınacağını kararlaştırır”. Kuvvet kullanma konusuna ilişkin bir diğer nokta olarak, NATO gibi bölgesel örgütler tarafından kuvvet kullanmaya ilişkin hukuki bir zemin var mı, yoksa bu bölgesel örgütler kuvvet kullandığı zaman BM Şartı'nı ihlal etmiş olurlar mı gibi sorular üçüncü istisnaya girmektedir. Devletler tarafından kuvvet kullanılabilmesi gibi bölgesel örgütler de kuvvet kullanabilmektedir (BM Şartı 53. madde). Ayrıca bu kural sadece BM Şartı'na özgüdür. Daha önceki uluslararası kuruluşların kurucu sözleşmelerinde buna dair bir hükme rastlanmaz (Keskin, 2002: 150). Fakat 53. maddenin ifade ettiği gibi, bölgesel kuruluşların güç kullanabilmeleri, BM Güvenlik Konseyi'nin iznine tabiidir. Buna dayanarak bölgesel örgütlerin Güvenlik Konseyi'nin iznini almaksızın herhangi bir şekilde kuvvet kullanması gayrimeşru sayılmaktadır. O yüzden bölgesel kuruluşların BM Şartı çerçevesinde açıklandığı gibi kuvvet kullanmalarında bir sakınca olmadığı görülmektedir. Fakat BM Şartı'nda uluslararası barış ve güvenliğin neleri kapsayıp kapsamayacağına dair açık bir ifade bulunmamaktadır. Ayrıca BMGK tarafından belirlenecek olan uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden durumlar ile ilgili farklı görüşlere rastlanmaktadır. Bu belirsizlik devletler arasında ihtilaf konusu olduğu gibi teorisyenler arasında da ihtilaf yaratmaktadır. Kimi teorisyenler, insan haklarının ihlal edildiğinde, kimi teorisyenler uluslararası düzenin bozulduğunda, kimi teorisyenler de devletlerin kendi halkı tarafından seçilmiş ve uluslararası kurallara uyan meşru rejimleri tehdit edildiğinde insani müdahalenin gerekli olduğunu söylemektedirler. Bu farklı görüşler teorik çerçevede ele alınacaktır. Bu konuya ilişkin tartışılan en önemli mesele, 1999 yılındaki Kosova meselesidir. Fakat Kosova meselesi tez çalışmasının üçüncü kısmında yer alacağı için burada tartışılmayacaktır.

BMGK içerisinde kuvvet kullanımı ile ilgili ilk pratik tartışma Kore Savaşı ile ilgilidir. 27 Haziran 1950 tarihinde BMGK tarafından 83 sayılı Karar açıklanmıştır. Karar, Kuzey Kore'den Kore Cumhuriyeti'ne yönelik olarak gerçekleştirilen silahlı saldırının barış ihlali olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Karar, BM üye ülkelerinin bölgedeki uluslararası barış ve güvenliği yeniden tesis etmek için her türlü yardımda

bulunacağını açıklamaktadır. 7 Temmuz'da ise ABD'nin önderliğinde bir askeri güç oluşturulacağına dair BMGK'nin 84 sayılı Kararı onaylanmıştır. 27 Temmuz'da Sovyetler temsilcisinin BMGK toplantısına geri dönmesi ile birlikte Kore savaşı ile ilgili başka kararların çıkması engellenmiştir. Zaten daha önce Çin temsilcisinin Konsey'den çıkartılması çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Sonuç olarak bu eylem BMGK'ye ilk kez güç kullanma yetkisini vermiştir. Ancak, bu eylem, üye devletler üzerinde bağlayıcı olmamakla birlikte tavsiye niteliğinde olduğu için “*gerçek bir yaptırım eylemi olmadığı*” değerlendirilmektedir³.

Dikkat edilirse hem kuvvet kullanma yasağı, hem de ona bağlı istisnalar uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacı ile ortaya atılmaktadır. Uluslararası barış ve güvenliğin korunması veya yeniden tesisi için BMGK tarafından silahlı güç içermeyen ekonomik, ticari vb. önlemlerin önceden alınması ve yetersiz kalması şartıyla askeri güç kullanılmaktadır (BM Şartı'nın 41.ve 42. maddeleri). Yukarıda açıklandığı gibi BM Şartı'na göre insani müdahale, daha doğrusu herhangi bir şekilde kuvvet kullanımının önce BMGK tarafından onaylanması gerekmektedir. Fakat yukarıda bahsedilenler göz önünde alınmak şartı ile insani müdahalenin, BM Şartı'nda bulunan istisnalar arasında yer alıp almadığı tartışılacaktır.

Yukarıda işaret edildiği gibi insani müdahale kuvvet kullanımının bir çeşidi olarak görülmektedir. Bu sebepten dolayı uluslararası hukuk metinlerinde insani müdahaleye ilişkin ve buna özgü bir kural bulunana dek onun değerlendirmesi kuvvet kullanımı ışığında yapılmalıdır. Yukarıda anlatıldığı üzere uluslararası ilişkilerde ve uluslararası hukukta kuvvet kullanımının genel yasağı vardır. Ayrıca bu genel yasağın üç istisnası vardır. İnsani müdahalenin 1. istisnaya girmesine imkân yokken 2. ve 3. istisnaya girebilir. Bu nedenle insani müdahalenin bu istisnalar çerçevesinde incelenip değerlendirilmesi gerekmektedir. Uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacı ile yapılan insani müdahale BMGK tarafından yapılmış ise bu müdahale meşru sayılmaktadır. Bir devlette ya da bölgede doğan bir savaştan dolayı uluslararası barış ve güvenliğinin tehlikeye uğraması halinde BMGK tarafından müdahale edilmesi

³ Bununla birlikte bu tavsiye Sovyetler Birliği temsilcisinin yokluğundan dolayı başarılı olmuştur. Sovyetler Birliği, BMGK toplantılarını boykot etmeseydi muhtemelen tavsiye ile ilgili tüm kararlar onaylanmayacaktı.

Anthony Clark Arend ve Robert J. Beck, *International Law “The Use of Force”*, New York 2013, s. 52-53.

gerekmektedir. Fakat BM Şartı'nda uluslararası barış ve güvenliğin tanımı ve kapsamı net bir şekilde belirlenmemektedir. Uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden eylemlerin açıklanmaması, insani müdahalenin, daha doğrusu BMGK müdahalesinin meşruiyetinin tartışılmasına yol açmaktadır. O yüzden uluslararası barış ve güvenlik tanımının açıklanmasına ve o kavramın ne içerip ne içermediğinin belirtilmesine kadar BMGK müdahalesi ile ilgili tartışmalar devam edecektir. Uluslararası barış ve güvenlik ile ilgili bir başka tartışma ise devletler arasındaki veya devletin içerisindeki iç çatışmalardan doğan insan hakları ihlalidir. Bunun yanında insanlığa yönelik yapılan suçlar da bu tartışmanın kapsamına girmektedir.

BM Şartı'nın IX. Bölümü'ndeki (c) fıkrasında hüküm bu şekilde gelmiştir. Her türlü *“ırk, dil, din ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine bütün dünyada etkin bir biçimde saygı gösterilmesi kolaylaştırılacaktır”*. Şart'ın 55. maddesi uyarınca üye devletler söz konusu maddenin amaçlarına ulaşmak için ortak ya da ayrı ayrı, örgüt ile işbirliği içinde olması gerekmektedir. Bu bağlamda BM Genel Kurulu'nda 10 Aralık 1948 tarihinde “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” kabul edilmiştir. BM Şartı'nda insan haklarına saygı gösterilmesi gerektiği savunulurken BMGK veya uluslararası barış ve güvenliğe atıf yapılmamaktadır. Bu yüzden insan hakları konusunda bulunan Şart'ın 55. ve 56. maddelerinin bağlayıcı ya da zorlayıcı hükmü yoktur. Başka bir deyişle BM Şartı çerçevesinde insan hakları konusunda ihlal bulunduğu zaman BMGK uluslararası barış ve güvenliği korumak için müdahale yapamaz. Bu söylenenler göz önünde tutulursa BM Şartı, insan hakları ihlali ve insanlara yönelik yapılan suçlara karşı kayıtsız kalmamalıdır. O yüzden insanlığa karşı yapılan suçlar ve katliamların önlenmesi için yeni ve etkili olarak yazılı veya yazılı olmayan (genel teamüle dayanan) bir hukuki mekanizmanın geliştirilmesi şarttır. BM Şartı'na dönecek olursak Şart'ın 2. maddesinin 7. fıkrası, hiç kimseye devletlerin kendi işlerine müdahale yetkisi vermemektedir.

Şart'ın 2. maddesinin 7. fıkrası ile ilgili yapılan hukuki yorumlar iki görüş altına toplanmaktadır. Birincisi; devletlerin işlerine karışmama prensibi mutlak bir hüküm ile sabittir. Bu görüşe göre devletin işlerine hiçbir şekilde müdahale edilemez. Bunun yanı sıra devletin siyasal toprak bütünlüğünü tehdit edecek bir eylemde de bulunulamaz. İkincisi ise; devletin işlerine karışmama hakkı insan haklarına saygı

gösterilmesi ile sınırlıdır. Bu görüşe göre, insan haklarına saygı gösterilmediği takdirde devletin içişlerine karışmama prensibi hukuki değerini kaybetmektedir (Türkmen, 2006: 51). Fakat ikinci görüşün iddiasına dair BM Şartı'nda hiçbir kanıt bulunmamaktadır. Yukarıda söylendiği gibi BM Şartı'ndaki insan hakları ile ilgili bulunan maddelerin hiçbir bağlayıcı hükmü yoktur. O yüzden birinci görüşün benimsenmesi BM Şartı'nın hükümleri ile uyumsuzdur.

Özetlemek gerekirse insani müdahalenin üç açıdan değerlendirilmesi gerekmektedir. Birincisi; kuvvet kullanma açısından. İnsani müdahale bir nevi kuvvet kullanma olduğu için kuvvet kullanma hükmü ve şartları çerçevesinde incelenmektedir. Bu bağlamda insani müdahale eğer yapılacaksa BMGK tarafından yapılmalıdır. İnsani müdahale askeri güç içerdiği için askeri olmayan önlemlerin yetersiz kaldığı durumlarda ona başvurulabilmektedir. İkincisi ise; insani müdahale ve devletin içişlerine karışmama prensibi arasındaki alaka açısından. İnsani müdahalenin bu prensibi ile uyusabilmesi BM Şartı'nın getirdiği kısıtlamalar ile sınırlı kalması lazımdır. Aksi takdirde insani müdahale meşru olmayacaktır. Üçüncüsü ise; insani müdahale ve insan hakları arasındaki ilişkisidir. Hem uluslararası hukukta hem de uluslararası ilişkilerde insan hakları önemli bir yere sahiptir. Ancak bu kurallara uyulması gerekiyor olmasına rağmen uyulmadığı takdirde uymayanlara karşı ciddi ya da askeri bir yaptırım yoktur. Bu yüzden hukuki olarak insan hakları adına bir müdahale edilmez. İnsan hakları ihlali insani bir müdahalenin göstergesi olabilir. Ancak yeterli değildir. İşte tam da bu yüzden insan hakları adına yapılan müdahaleler uluslararası barış ve güvenliğin korunması için yapılmazsa, müdahale BMGK tarafından yapılsa bile meşru sayılamaz.

1.3. ULUSLARARASI KURAM İÇERİSİNDE İNSANİ MÜDAHALE

1980'li yıllara kadar uluslararası ilişkiler disiplininde sosyal bilimciler tarafından pozitivism teorisine önem verilmiştir. O yüzden I. Dünya Savaşı'ndan Soğuk Savaş'ın bitmesine kadar uluslararası ilişkiler disiplininde pozitivism teorisi hâkim olmuştur. Pozitivism teorisi iki varsayım altına toplanabilir. Birincisi bilim tekeldir. Ona göre bilim her şeyi açıklıyor olmakla beraber fizik “doğa” ve sosyal bilimler aynı metot ile açıklanabilir. İkincisi ise, olgular ve değerlerin ayırt edilebilirliğidir. Berlin duvarının yıkılması ve Sovyetler Birliği'nin dağıtılmasının sonucu olan iki kutuplu dünyanın

sona ermesi ile birlikte uluslararası ilişkiler disiplinine hâkim olan teoriler sorgulanmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra iki kutuplu sistemin hâkim olduğu realizm ve neo-realizm teorilerinin ve onun bilim anlayışı olan pozitivism akımının eleştirilmesine yol açmaktadır. Sosyal bilimlerde doğa bilim yöntemleri kullanılmasını savunan pozitivism akımı, bilimsel bilgilere sadece deneyler, gözlemler ve deneyimler yoluyla ulaşılabileceğini ileri sürmüştür. Bilginin kaynağının ne olduğu ve bilginin nasıl elde edilebilir sorusuna pozitivist akım, bilginin kaynağının aklın olmadığı ve bilimsel bilginin doğuştan değil “sonradan”, yani deneyler, gözlemler ve deneyimler aracılığıyla elde edilebilir olduğu cevabını vermiştir. O yüzden pozitivist akım, insan aklının “tabula rasa”, yani boş bir levha olduğunu söylemektedir. Onlara göre bilimsel bilgiye, toplumsal olay ve olgular, deneyler ve gözlemler yoluyla incelendiğinde ulaşılabilir. Fakat bu incelemenin değer yargılarından uzak tutulması gerekmektedir. Böylelikle nesnel bilgilere ulaşılabilir. Pozitivizmin kullandığı metoda gelince pozitivism, nesnel bilgilere ulaşmak için özelden genele, yani “tümevarım” metodunu kullanmaktadır. Normatif teori ise, Soğuk Savaş sonrası canlandırılmıştır. Normatif akım, Eski Yunan’dan başlayıp Hugo Grotius, John Locke, Jean Jacques Rousseau ve Immanuel Kant’a kadar uzanmaktadır. Akımın en önemli noktası, olgular ve olaylar değerlendirildiğinde değerler ve tercihlere bakılması gerektiğidir. Normatif akım, pozitivism akımının aksine değer ve olguların ayırt edilmemesini savunmaktadır. O yüzden “olan”dan daha çok “olması gereken” ile ilgilenmektedir. Bu bağlamda “*değerlerden arınmış bir uluslararası politika*” düşünülemez. Ayrıca bu akım ve ondan çıkan uluslararası teoriler, savaş olgusuna çok önem vermektedir. Savaşların nasıl ve neden ortaya çıktığı, ne zaman meşru olabileceği ve nasıl önlenebileceği gibi sorular üzerinde yoğunlaşmaktadır. Normatif teori ilk çıktığı andan itibaren uluslararası sistemdeki saldırgan eylemler üzerinde yoğunlaşmıştır. Savaş nedir, insani müdahale haklı mıdır gibi sorular, bu görüş tarafından sorulmaya başlanmıştır (Telli, 2013: 6-14).

İnsani müdahale konusunda açıklanacak farklı görüşlerin hangi felsefe akımları altına girdiği açıklandıktan sonra tez çalışmasında belirlenen teorik çerçeve ele alınmaktadır. İnsani müdahale konusunda realizm, liberalizm ve İngiliz Okulu’nun tutumlarının açıklanabilmesi için, önce bu teorilerin felsefi temelleri, sonra temel varsayımlarından bahsedilecektir. Daha sonra bu teorilerin insani müdahaleye olan bakışı açıklanacaktır.

Realizmin felsefi alt yapısı araştırıldığında karşımıza üç önemli isim çıkmaktadır. Eski Yunan Tarihçi Thucydides, İtalyan tarihçi ve diplomat Niccolo Machiavelli ve İngiliz filozof Thomas Hobbes'tur. Thucydides uluslararası ilişkiler kuramlarında önemli bir yere sahip olan realizm kuramının babası olarak bilinmektedir. Ona göre zamanında Atina ve Sparta arasında yaşanan Peleponezya Savaşı'nın temel sebebi, Atina'nın güçlenmesi, ayrıca Sparta'nın bundan duyduğu korku ve güvenlik kaygılarından (Nye ve Welch, 2013: 19). İtalyan tarihçi ve diplomat Niccolo Machiavelli'nin "Prens" kitabında hükümdar, amacına ulaşmak için kayıtsız şartsız istediğini yapma hakkına sahiptir (Arı, 2013: 145-146). İngiliz filozof Thomas Hobbes "Leviathan" kitabında devlete aşırı önem vermiştir. Hobbes, bir toplumun üstün bir otoriteye tabi olmadığı halini doğal haline benzetmiştir. Uluslararası ilişkilerde üstün bir otoritenin bulunmadığını söyleyenlerin çoğunluğu Hobbes'un doğa durumuna atıf yapmaktadırlar. Doğa ortamı ise üstün bir otoritenin bulunmadığı, yani anarşi ve savaşın olduğu bir ortamdır (Knutsen, 2006: 141-142). Devlet, doğa ortamında insanlar arasında yapılan sözleşmeden ötürü ortaya çıkmıştır. Ayrıca insanın en belirgin özelliği bencilliktir. Bundan dolayı insanların oluşturduğu bir yapı olan devlet de aynı özelliği taşımaktadır (Arı, 2013: 147-148).

İdealistlerin özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra başarısızlığa uğramasından dolayı, uluslararası ilişkiler disiplinine 1940'lardan 1670'li yıllara kadar realizmin teorisi hâkim olmuştur. Realizmin temelinde güç kavramı ve ona bağlı olarak ulusal güç ve insan unsuru yatmaktadır. Ayrıca realizm devletin uluslararası ilişkilerde temel aktör olduğunu savunmaktadır. İdealizmin aksine realizme göre devlet adamları, devlet politikasına ilişkin bir karar alırken ahlaki kayıtlardan bağımsız davranmak zorundadırlar. Çünkü onlara göre karar verici durumlarda devlet adamının ulusal çıkarlarından başka hiçbir otoriteye tabi olmaması gerekmektedir. Etiğe aykırı bir şey realizm bakışıyla zorunlu olabilir; çünkü onlar için önemli olan moral unsurlardan ziyade devletin ulusal çıkarlarının gerçekleşip gerçekleşmeyeceğidir. Ayrıca devletlerin temel amacı olan "hayatta kalabilme" amacına ulaşabilmesi için mutlak güce sahip olmaları gerekmektedir. Dolayısıyla devletlerin kendi çıkarlarına ulaşması için her türlü davranışı yapması meşrudur. O yüzden devletlerin kendi çıkarlarını gerçekleştirme sürecinde herhangi bir etik sorumlulukları yoktur ve olmaması gerekmektedir (Arı, 2013: 137-140).

Realistlere göre güç kullanımı insan hakları gibi insani eylemler için değil, devlet bekasını sağlamak içindir. Buchanan'a göre insan hakları sözleşmelerindeki taraf devletlerin insan haklarını koruması kendi devletleri ile sınırlıdır. Yani insan haklarının korunması adı ile başka bir devletin iç işlerine müdahale edilemez. Realizm, insani müdahaleyi liberalizmin ürettiğini ve askeri müdahaleyi meşrulaştırmak için kullandığını iddia etmektedir. Yukarıdaki açıklamanın bir başka ifadesi, devlet adamları her türlü etik kayıttan kaçınmalı ve devlet çıkarlarına doğru hareket etmelidirler. Ayrıca devletin temel amacı hayatta kalmaktır. Bu amaçlara hizmet eden bir müdahale olacaksa ismi ne olursa olsun meşru olacaktır (Aytaş, 2014: 186-190). Ayrıca realizm için insani müdahale büyük güçlerin zayıf güçleri yönetmek ve kendini bağlı tutmak için kullandığı bir yöntemdir. Müdahalenin arkasında müdahale eden devletlerin çıkarı yatmaktadır. Bu devletler müdahalenin insani gerekçesini veya gerekçelerini sebep göstererek zayıflara karşı kuvvetlerini kullanmaktadır. Realizme göre hiçbir devlet kendi askerlerini başkalarını kurtarmak için tehlikeye atmaz. Dolayısıyla eğer bir devlet bunu yapıyorsa kendi çıkarları veya ona bağlı olanların rejiminin varlığını sürdürmesi ve/veya koruması için yapıyor olmalıdır. Ayrıca realizm için müdahalenin seçiciliği önemlidir. Başka bir deyişle, etik değerler adına değil, devletin ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek ve devletin gücünü arttırmak adına yapılan müdahale meşrudur. Ayrıca realistler için güç dengesi çok önemlidir. Ona dayanarak müdahale eğer güç dengesinin sağlanması ve düzenin korunması için yapılıyorsa, meşrudur (Türkmen, 2006: 38-39).

Liberalizm, insanların doğuştan itibaren özgür olduğunun yanı sıra özgür bir ortam içinde özgür kalmaları gerektiğini öne sürmektedir. Ayrıca bireylerin özgürlüğü, gerekçeler ne olursa olsun hiçbir şekilde ortadan kaldırılamaz. Liberalizmin felsefe temelinde John Locke, David Hume, Montesquieu, Immanuel Kant ve Adam Smith gibi filozofları vardır. Locke'e göre insanlar eşit yaratılmanın yanında yaşama hakkı, özgür olma ve mutluluğunu sürdürme hakları gibi bir takım haklara sahiptir. Ona göre bireyler devletten önce, yani doğa durumunda özgürdür. Hobbes'un söylediğinin aksine doğa durumu savaş ve güvensizlik değil, tam tersi özgürlük ortamıdır. İnsanlar doğa durumunda istediği gibi yaşama ve davranma hakkına sahiplerdir. Devletin oluşma nedeni de özgürlüğün güvence altına alınmasıdır. Dolayısıyla devletin temel amacı, insanların özgürlüğünü koruma ve güvence altında almaktır. Kant ve

Montesquieu savaşların önlenmesi için mülkiyetçi yönetimlere son verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca savaşın önlenmesi için demokratik değerler ve halkın egemenliğini ön plana çıkarmak gerekmektedir. Adam Smith ve David Ricardo ise bireyciliğe ekonomi açısından yaklaşmaktadır. Liberalizm mantığında eğer bireyler çalışırsa, kendi çıkarlarını gerçekleştirirler. Birey davranışlarında toplum yararı vardır. Dolayısıyla birey ve toplum çıkarları birbirine bağlantılıdır (Arı, 2012: 29-31).

Liberalizm, realizm ile uluslararası sistemin anarşik olduğu fikrinde birleşmekte ancak anarşik sistem içerisinde devletlerin nasıl davranacağı konusunda farklılaşmaktadır. Görüldüğü üzere realizm, uluslararası sistemin anarşik doğasını aşmak için devletlerin mutlak güce ulaşmasını savunmuştur. İleride görüleceği gibi liberalizm mutlak güce ulaşma yerine devletler arasında işbirliği ve karşılıklı bağımlılık yöntemini tercih etmiştir. Moravcsik, liberalizmin temel varsayımlarını üçe ayırmaktadır. Birinci varsayıma göre, realizmin aksine, uluslararası temel aktör yalnız devletler değil, bunun yanında bireyler, uluslararası sivil toplum ve uluslararası örgütlerdir. İkincisi ise, tüm hükümetler toplumun belli bir kısmını temsil etmekte ve bu kısmın çıkarlarını ve amaçlarını savunmaktadırlar. Üçüncüsü ise, uluslararası ilişkilerdeki çatışma ve işbirliği devletlerin davranışları ve tercihlerini yansıtmaktadır. Liberalizm uluslararası çatışmayı analiz ederken devletlerin iç politikası üzerinde durmaktadır. Liberalizm uluslararası çatışmaların, devlet içindeki grup çatışmasının bir sonucu olabileceği görüşündedir. Ayrıca bütün liberaller için demokrasi ve demokratikleşme çok önemlidir. Liberalizme göre demokrasi barışı teşvik eden önemli bir araçtır (Arı, 2013: 304-310). Uluslararası ilişkiler disiplinde liberalizm, barış ve işbirliğinin nasıl gerçekleştirileceği ile ilgilidir. Liberalizme göre uluslararası kurallar yavaş yavaş gelişecek, giderek daha barışçıl hale gelecektir. Kant'a göre devletler, işbirliğini kolaylaştırarak kurallar ve kurumlar ortaya atabilirler. Ayrıca ona göre devletlerin ticari ilişkilerinde de işbirliğini geliştirmek gerekmektedir. Ticari konularda işbirliği geliştirerek devletler arasındaki anlaşmazlıkları azaltmanın, yanı sıra refahı arttırmanın bir nedeni sayılmaktadır (S.Goldstein ve C.Pevhouse, 2015: 135-136).

Liberalizmde insani müdahale konusu ise, devletlerin egemenliği açısından değil, devletler arasındaki etik ve fayda ilkeleri açısından incelenmektedir. Bundan dolayı liberal yaklaşım insani müdahale konusuna, uluslararası hukuk çerçevesinde devletlerin bir etik sorumluluğu olarak bakmaktadır. Müdahale konusunda bu değişim

ve dönüşümün temel sebebi ise Soğuk Savaş sonrası dönemde 1994 yılındaki Ruanda krizinde 800.000 insanın öldürülmesidir.⁴ Liberal yaklaşımın karşıtı görüşler, insani müdahalenin meşrulaştırılmasında Amerikan hegemonyasının etkisini görmektedir. Liberalizmin savlarını reddedenler, liberalizmin Soğuk Savaş sonrası dönemde Amerikan hegemonyasını uluslararası ilişkilerde yaygın bir hale getirmek için insan hakları koruması adı ile insani müdahaleyi meşrulaştırdığına inanmaktadırlar. Oysa liberal yaklaşım bu meşruluğu faydacı ve etik bir bakıştan incelemektedir. Liberal faydacı bakış, olguyu kayıp sayısı üzerinden incelemektedir. Liberalizm'e göre eğer insani müdahale gerçekleşmeden önceki kayıp sayısı, insani müdahaleden sonraki kayıp sayısından daha çok ise, insani müdahale başarılı ve meşrudur. Ayrıca Liberalizm'e göre insani müdahalenin uluslararası kurallar ve normlar çerçevesinde gerçekleşmesi gerekmektedir (Aytaş, 2014: 199-201).

Liberalizm'in insani müdahale ile ilgili olan tutumu, Immanuel Kant'ın anlayışına dayanmaktadır. Kant'a göre devletler ikiye ayrılır; liberal olan ve olmayan. Ona göre liberal olan devletler liberal olmayanların tehdidine karşı iş birliği sağlamanın yanı sıra liberal olmayanların kendi halklarına ait olan özgürlük, yaşam ve mülkiyet gibi temel haklarını ihlal ettiklerinde, bu halkı kurtarmak için kuvvet kullanarak müdahale edebilirler. Liberal olmayanların kendi halkının haklarını sağlamadıkları için içişlerine müdahale edilebilir. Liberaller, insani müdahaleyi savunanların önde gelenleri sayılmaktadır. Teson'a göre insani müdahale gerekli yerlerde ahlaki bir görevdir. Devletin önde gelen sorumluluğu, insanların doğuştan itibaren sahip olduğu haklarını korumaktır. Ayrıca onlara göre ölçsüz anarşi insanlara karşı uygulanan bir dizi haksızlıklara yol açmaktadır. Bu haksızlıklara son vermek için dışardan bir müdahale gerekmektedir (Türkmen, 2006: 36-37).

Anlatıldığı gibi 1940'lı yıllardan 1970'li yıllara kadar uluslararası disiplinde realist ve neorealist teori hâkim olmuştur. Sonraki on yıllarda liberalizmin katkısı olmuş (Devlen ve Özdamar, 2010: 43-86), daha sonraki yıllarda ise uluslararası ilişkiler analizine toplumsal boyut eklenmiştir. Uluslararası ilişkilerin toplumsal boyutunda ise İngiliz Okulu (İO) vardır. İO kuram olarak Soğuk Savaş sonrası dönemde İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Herdert Butterfield, Martin Wight, Adam Waston ve Hedley Bull, Britanya

⁴ <http://www.un.org/arabic/news/story.asp?NewsID=12758#.WeXb31u0PIU> (Erişim tarihi: 17/10/2017).

Uluslararası Politika Kuramı Komitesi'nde çalışırken İO kuramının temellerini atmışlardır. Ayrıca Martin Wright'ın hem İngiltere içinde, hem de dışında verdiği dersler ve yayınladığı yazılar, uluslararası ilişkiler öğrencilerine önemli kaynak teşkil etmiştir. Wright'ın ölümünden sonra Wright'ın arkadaşları kendi eserlerini düzelterek genişleterek yayımlatmışlardır. Ayrıca, kendisi aslen Avusturyalı olan Hedlley Bull, Martin Wright ile beraber İO'na katkı sağlamıştır. Fakat bilinmelidir ki, 1940'lı yıllardan 1970'li yıllara kadar İO terimi kullanılmamıştır. Ayrıca İO İngiltere'de çalışan bütün akademisyenleri kapsamamaktadır (Buzan, 2015: 5-6; Devlen ve Özdamar, 2010: 45).

İO'nun kurucusu kabul edilen Martin Wright, tarih boyunca uluslararası ilişkiler disiplinde üç geleneksel okulun ve felsefe tarzının hakim olduğunu tespit etmiştir. Bunlar Hobbescu "gerçekçi", Grotiuscu "akılcı" ve Kantçı "devrimci"dir. Anlatıldığı üzere gerçekçi gelenek (realizm), güç politikasına odaklanmakta ve uluslararası sistemin doğası anarşik olduğu için savaşın önemli bir role sahip olduğunu söylemektedir. Kantçı görüş ise, farklı devletlerde insanoğlunun ortak çıkarlar, fikirler ve ideolojiler çerçevesinde hareket edebileceğini ileri sürmüştür. Yani, devletlerde ve toplumlarda evrensel ahlaki "moral" değerlerden söz etmektedir. Ayrıca devletlerin kendi aralarında çıkabilecek olan çatışmalardan kaçınabilmesi için devletleri aşan bazı kurallar bulunması gerektiğini söylemektedirler. Grotiuscu yaklaşım ise, gerçekçi ve devrimci arasında bir yerde durur ve devletlerin birlikte yaşamayı kolaylaştıracak ve refahı artıracak belli ve ortak kurallardan oluşan bir uluslararası toplumu meydana getireceklerini düşünmektedir. Yani devletlerin dayanışma içerisinde hukukun hâkim olduğu bir uluslararası toplumu yaratacağına inanmaktadır. Wright ve Bull üç geleneksel okulu dikkatlice ele alarak üçüncü okulu, İngiliz Okulu'nu "Grotiusculuk" çerçevesinde geliştirmişlerdir. Grotiuscular, hem gerçekçilerin, devletler arasında savaş ve çatışma kaçınılmaz olduğu söylemine, hem de uluslararası toplumu dünya toplumuna dönüştürmek isteyen ve bu noktada ütopyacı olarak bilinen devrimcilere de katılmazlar. İO kurucuları, İO'nun fikrini attıklarında Grotiusculardan esinlenmekle beraber diğer iki akım arasında bir orta yol, "via media", izlemektedirler. İO ne devletler arasında çatışma halinin sürekliliği kabul eden realizmin, ne de devletlerin çıkarlarının her zaman uyuşabileceğini iddia eden devrimcilerin argümanlarını kabul etmektedir. İO, uluslararası toplum içerisinde çatışmanın hiç çıkmayacağına değil,

çatışmanın az olacağı ve hukuk kuralları içerisinde devletlerin işbirliği ile bu anlaşmazlıkların ve çatışmaların çözüleceğine inanmaktadır (Arı, 2013: 515-217; Devlen ve Özdamar, 2010: 45-46).

İÖ içinde başlangıçta uluslararası toplum fikri vardır. O yüzden İÖ’nda uluslararası toplum kavramı en önemli kavram sayılmaktadır. Fakat uluslararası toplum kavramı yalnız İÖ’na özgün bir kavram değildir. Kendisi tarihçi olan Alman Heeren’in devletler sistemi ile ilgili yaptığı tartışmalar, İÖ üzerinde etkili olmuştur. Ayrıca bu kavram, uluslararası hukukta 19. yüzyıldan itibaren önemli bir konuma sahiptir. Daha önce anlatıldığı üzere Wright’in koyduğu uluslararası toplum fikri, devrimciler ve realistler arasında bir orta yolu oluşturmaktadır. Uluslararası toplum fikri, II. Dünya Savaşı’ndan sonra ABD’de gelişen “mekanik uluslararası sistemin” yerine tarihsel, yasal, felsefi ve bir dereceye kadar sosyolojik bir uluslararası sistem olarak bilinmektedir (Buzan, 2015: 5-9). Hedley Bull’a göre uluslararası toplum “ortak çıkarlar ve değerlerinin farkında olan bir grup devletin, kendilerini belirli kurallara bağlı hissettikleri ve bu bağlamda ortak kurumlar etrafında konumlandıkları topluluk” olarak teşekkül etmektedir (Arıkanoglu, 2016: 168). Dolayısıyla onlara göre uluslararası toplum “çatışma ve iş birliğinin bir arada gözlemlenebildiği bir sosyal ve ekonomik ilişkiler bütünüdür” (Devlen ve Özdamar, 2010: 46). Uluslararası toplum *“merkezi bir otoritenin yokluğuna rağmen devletlerin hukuksal ve ahlaki kısıtlamalara tabi olduklarını ve onlar tarafından oluşturulan belli davranış kalıpları sergilediklerini ima eder”*. Wright uluslararası toplum teorisini hem realizme, hem de idealizme alternatif olarak sürmüştür (Griffith, Roach ve Salamon, 2011: 211).

İÖ içerisinde yer alan bir başka tartışma ise, uluslararası sistemin uluslararası topluma nasıl dönüştürüleceği ile ilgilidir. Uluslararası toplumun yaratılabilmesi için ortak amaç, çıkarlar ve kurallar yeterli midir, yoksa ortak kültürün de olması mı gerekmektedir gibi sorular bulunmaktadır. Bu tartışma 15. yüzyıla dayanmaktadır. Osmanlı devletinin güçlü ve Avrupa için bir tehdit unsuru teşkil ettiği sırada bu tartışma ortaya çıkmıştır. Bu konuda Wright’in iddiasına göre Osmanlı devleti Avrupa toplumu için bir tehdit teşkil etmemekteydi. Çünkü iki toplum arasında bir “kültür farklılığı” vardı. Bull ve Waston, Wright’in iddiasını kabul etmekle birlikte, son analizinde iki toplum arasında “gevşek” bir toplum yaratıldığını ileri sürmüşlerdir. Grotius’un ise, bu konuda farklı analizi vardır. Grotius, uluslararası toplumu analiz

ederken iki farklı halkası üzerinde durmuştur; iç ve dış halka. Bu analize göre Osmanlı devleti Avrupa'nın güç dengesi sisteminin dış halkasını teşkil etmektedir (Devlen ve Özdamar, 2010: 47). Aslında uluslararası toplumun oluşum sürecinde kültür önemli bir yer almaktadır. Ortak kültür, o toplumun oluşum sürecini hızlandırır. Fakat kültür sadece dine indirgenemez. Bir toplumun ortak kültürü varsa ortak kuralı yaratmaktadır. Ayrıca toplumun çıkarları devam ettiği sürece varlığını koruyabilir. O yüzden bir toplumun yaratılabilmesi için ilk olarak ortak amaç ve çıkar önemlidir. Oluşum aşamasında ortak kültür varsa hem hızlı hem de daha sağlam bir varlığı ortaya atmaktadır. O yüzden uluslararası toplumun oluşum aşamasında kültür ne kadar önemli bir parça teşkil etse de Grotius'un analizine katılmak ve benimsemek daha doğru olacaktır. Bugünkü uluslararası topluma bakıldığında onun devamını sağlayan çıkar, güç ve kurallar fark edilecektir.

İO'nu realizmden ayıran en büyük özelliği normatif yapısıdır. İO'nun özünde çoğulculuk (particularist) ve dayanışmacılık (solidarist) tartışması yatmaktadır. Bu tartışma, devletler-arası toplum ve dünya toplumunun arasındaki ilişkinin ne olduğu ve ne olması gerektiğiyle ilgilidir. Devletlerin ayrı ve farklı olduğu konusunda çoğulcular realizmle uyuşmasına rağmen çoğulcular; ayrılık ve farklılığın bir hayatta kalma çabası ve sürekli bir kriz yaratmasının aksine devletlere bir ölçüde düzen ve barışı sağlayacak bir ortamı oluşturacağını ile sürmektedirler. Yani realizmin ilkesi "hayatta kalma" iken, çoğulculuğun ilkesi "birlikte yaşamak"tır. İkisi de devlet merkezli bir yaklaşımı benimsemelerine rağmen çoğulculukta insanlık için ayrı bir yer vardır. Yeter ki egemenlik ilkesine zarar gelmesin, çünkü düzenin temeli egemenliktir. Çoğulculuğun etik anlayışı ise, tek bir doğrunun bulunmadığıdır. Çoğulcular, etik çeşitliliğini kabul etmektedir (Buzan, 2015: 90-93).

Bu tartışmada yer alan en önemli mesele ise, insan haklarının evrenselliğinin devlet egemenliğiyle uymayan veya başka bir görüşe göre uyuşmayan ilişkisidir. Düzen mi, adalet mi daha önemlidir? Başka bir deyişle devletler arasındaki düzen mi, yoksa insanlar arasında sağlanması gereken adalet mi daha üstündür? (Buzan, 2015: 83-94). Dayanışmacılar, kolektif güvenlik ve kozmopolitan haklara (insan haklarına) devlet egemenliğinden daha çok önem verirken çoğulcular, devletin egemenliğine öncelik vermektedir. 1980 ve 1990'lı yıllarda dayanışmacılar diğerlerine karşı üstünlük kazanmıştır. Tim Dunne ve Nick Wheeler gibi düşünürler, kötülüğe maruz kalan

insanların haklarının korunması ve bu korumanın kolektif sorumluluğa tabi olması gerektiğini söylemektedirler (Griffith, Roach ve Salamon, 2011: 211-212).

Bütün bunlar için İO içerisinde insani müdahale, önemli ve tartışmalı bir konuma sahiptir. Burada ampirik olarak evrensel insan hakları ve insani müdahale meselesi karşımıza çıkmaktadır. Fakat adaletin sağlanması için insan haklarının evrensel özelliğinin tanımlanması gerekmektedir. Adalet/düzen tartışmasında eğer evrensel insan hakları devletin egemenliğinden üstün bir yere sahipse, insan haklarının ihlal edilmesi halinde uluslararası toplum tarafından insan hakları değerini korumak adına müdahale edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla adalet/düzen tartışmasında insani müdahale önemli bir tartışma alanı oluşturmaktadır. Reus-Smit insan hakları eğer evrenselleştirilebilirse o vakit ahlaki bir değeri oluşturmaktadır demektedir. Biri için isteniyorsa diğeri için istenmesi gerekmektedir. Bull'a göre devletler arasındaki düzen, amaca yöneliktir. Zira tercih edilen değerleri temsil etmektedir (Buzan, 2015: 82-88).

Bull yazılarında düzene çok önem vermiştir. Bull'a göre düzen, keyfi şiddete karşı üyelerin güvenliğini sağlamak, anlaşmalara sadık kılınmasını garanti etmek ve mülkiyet haklarını korumak gibi toplum içindeki bazı temel sosyal amaçların devamını sağlayan bir eylem biçimi olarak tanımlanmaktadır (Griffith, Roach ve Salamon, 2011: 222-232). Bull'a göre devletler arasındaki düzen amaca yöneliktir. Zira tercih edilen değerleri temsil etmektedir. Çoğulcular için egemenlik, devletler arasındaki ilişkilerin kurucu ilkesidir. İnsan hakları devletten bağımsız olarak veriliyorsa, uluslararası toplumun istikrarına yönelik bir tehdit unsuru teşkil edecektir. Dolayısıyla insan hakları nedeniyle devletler-arası toplumun temel kurucu ilkesi olan egemenlik ve karışmama ilkesinin sorgulanmaması gerekmektedir. Başka bir deyişle çoğulcular için halktan önce düzen ve düzenin kurucu ilkesi olan devletin egemenliği önemlidir. Ayrıca çoğulculuk aşırı bir düzensizlik tehdidine karşı uluslararası toplumu ve onun sağladığı düzeni bir önlem olarak görmektedir (Buzan, 2015: 89-93).

Bull'a göre toplumun tarihteki evrimleri irdelendiğinde bir kargaşa veya düzensizlikten ziyade bir düzen var olduğu fark edilmektedir. Bu düzenin hedefsiz ya da amaçsız çıktığı değil, bir amaca veya maksada hizmet etmek için ortaya çıktığı söylenebilir. Zaten düzenin bir amacı veya hedefi yoksa ona düzen denemez. O yüzden düzen, sosyal hayatın temel amaçlarına hizmet etmek için ortak çıkarlar ve amaçlar,

çıklarının davranma kalıplarını sağlayan ve belirleyen bir dizi kurallar ve bu kuralların yerine getirilmesi için denetlemeyi sağlayan kurumlardan oluşmaktadır (Demiral, 2017: 56-57). Özetlemek gerekirse “ne olduğu” ile ilgilenen çoğulculuk daha çok düzene önem verirken, “ne olması gerektiği”ne odaklanan dayanışmacılık adaletle daha çok önem vermektedir. Fakat adalet ve düzen iki ayrı parça olarak düşünülmez. Düzen ve adalet tutarlı bir bütündür. Düzenin sağlanmadığı yerlerde adaletin düşünülmemesi gerektiği gibi, adaletin oluşturmadığı düzen düşünülemez.

1948 yılında evrensel insan hakları beyannamesinin çıkması ile dayanışmacılık adına bir ilerleme kaydedilmiştir. Evrensel insan hakları beyannamesinde insani eşitlik yer almaktadır. İnsani eşitliğin insan hakları bakımından gerekli sayılma sebebi ise, insani eşitlik olmadan insan haklarının evrenselliğinin düşünülmemeyeceği olmasıdır. Devletler insan hakları konusunda sorumludurlar. Fakat uluslararası toplum içerisinde sürekli tartışmaya sebep olan ve büyük önem verilen insani müdahalenin farklı tartışmaları bunu yansıtmamaktadır. Bu sebeple Mayall ve Donnelly gibi düşünürler “insan haklarının evrensellikten uzak olmakla birlikte uluslararası toplum içerisinde etkin hale geldiğini” ileri sürmüşlerdir. İnsan haklarının ne olduğu, neyi kapsadığı, devletin içerisinde sınırları ne olduğu ve egemenlik ilkesi ile alakasının nereye kadar uzanabileceği bir kenara bırakılırsa insani eşitlik, insan hakları konusunda istikrarlı bir temel yaratmaktadır. Ayrıca uluslararası toplum içerisinde insan hakları bir kurum olarak kabul edilmiştir. Bu da dayanışmacı görüş için bir ilerlemedir (Buzan, 2015: 158-159).

Wihgt’a göre evrensel insan haklarını uygulamak, insanlar arası alanın idealleri ve devletin bekası arasındaki kaçınılmaz gerilimin kaynağını oluşturmaktadır (Griffith, Roach ve Salomon, 2011: 235).

John Vincent, İO içerisinde insani müdahale ile doğrudan ilgilenmiştir. John Vincent’in ilk kitabını oluşturan ve Hedley Bull’un danışmalığını yapmış olduğu doktora tezinde insani müdahale ile ilgilenmemiştir. Fakat uluslararası topluma müdahale etmemenin temel kurallardan olduğu vurgusu yapılmıştır. Vincent müdahalenin özünün, hedefteki devletin davranışını veya davranışlarını, belki de hükümetini de değiştirmek için cebri yöntemleri kapsadığını savunmaktadır. Ona göre başka devletlerin içişlerinde kuvvet kullanımı veya onun tehdidi uluslararası ilişkilerde

kabul gören müdahale etmeme prensibinin yasakladığı bir eylemdir. Birçok yazarın aksine Vincent, 1970’li yıllardan itibaren başlamış olan bazı müdahale davranışları bulunmasına rağmen, modern devletlerin sistemini, varlığını ve ağırlığını halen koruduğunu iddia etmiştir. Vincent müdahale etmeme durumunun Richard Cobden, John Stuart Mill, Immanuel Kant ve Joseph Mazzini’ye kadar uzandığını vurgulamaktadır. Cobden, müdahaleye karşı çıkararak müdahalenin hiçbir şekilde meşru olmayacağını yanı sıra özünde insanlar arasındaki karşılıklı bağımlılığı kapsayan “liberal bir dünya görüşü” olduğunu söylemekte ve katı müdahale etmeme prensibini savunmaktadır. Mill ise, müdahale etmeme prensibini savunmakla birlikte insanların hayatını ve mülkiyetini korumak ve iç savaşları sonlandırmak amacıyla sınırlı insani müdahale hakkını bir istisna olarak görmektedir. Kant ise, dünya düzeni görüşünde devletleri kapsayan bir uluslararası örgüte insani müdahale hakkını tanımaktadır. Mazzini ise, müdahale etmenin liberal görüşü yansıttığını söylemektedir. Onun için müdahale, büyük güçlerin kendilerine bağlı olan rejimleri koruması ve devam ettirmesi için yapılan ya da meşrulaştırılan bir araçtır. Oysa Mazzini, Cobden’in görüşüne yakın bir yerde durmaktadır. Vincent ise, kendisi müdahaleye karşı çıkmasına rağmen Kant ve Mill’in istisnalarını benimsemektedir (Griffith, Roach ve Salamon, 2011: 235-237).

Özetlemek gerekirse realizmin insani müdahale ile ilgili tutumunu iki nokta altında toplamak mümkündür. Birincisi bir müdahale olacaksa insani değerler adına değil devletin çıkarları için yapılacaktır. Bu bağlamda devletin hayatta kalabilmesi için yapacağı her müdahale meşrudur. İkincisi ise realizm, insan haklarını korumak için yapılan müdahalelerin sebebinin insani değil, devletlerin çıkarları olduğunu söylemektedir. Realizme göre hiçbir devlet başka bir devlet için kendi askerlerini tehlikeye atmaz. Tam bu yüzden realizm, insani müdahalenin büyük güçlerin zayıf güçleri yönetmek ve kendine bağlı tutmak için kullandığı bir yöntem olduğunu ileri sürmektedir. Liberalizmin insani müdahale konusundaki tutumu ise insani müdahaleyi devletlerin egemenliği açısından değil, devletler arasındaki etik ve fayda ilkeleri açısından incelemektir. Bundan dolayı liberal yaklaşım insani müdahale konusuna, uluslararası hukuk çerçevesinde devletlerin bir etik sorumluluğu olarak bakmaktadır. Dolayısıyla liberalizme göre nerede bir insan hakları ihlali varsa oraya müdahale etmek ahlaki bir sorumluluktur. Liberal yaklaşımın karşıtı görüşler, insani

müdahalenin meşrulaştırılmasında Amerikan hegemonyasını görmektedir. Liberalizmin savlarını reddedenler, liberalizmin Soğuk Savaş sonrası dönemde Amerikan hegemonyasını uluslararası ilişkilerde yaygın bir hale getirmek için insan hakları koruması adı ile insani müdahaleyi meşrulaştırdığına inanmaktadırlar.

İÖ'nda düzen ve adalet tartışması önemli bir yere sahiptir. Uluslararası topluma ilişkin bulunan dayanışmacılık ve çoğulculuk fikrinden kaynaklanan bu tartışma insani müdahale konusundaki İÖ'nun tutumunu açıklamaktadır. Çoğulcular düzenin adaletten daha önemli, devletin uluslararası toplumun tek aktörü ve devlet egemenliğinin insan haklarından üstün olduğunu iddia etmektedirler. Bundan dolayı çoğulcular insani müdahaleyi reddetmektedirler. Dayanışmacılar ise uluslararası hukukun doğal hukukun bir parçası olduğunu, devletlerin uluslararası toplumda tek aktör olmadığını ayrıcalık devlet egemenliğinin halk egemenliğinden önemli olmadığını söylemektedirler. Bundan dolayı dayanışmacılık fikri insani müdahaleyi meşru görmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

KORUMA SORUMLULUĞU DOKTRİNİNİN TANIMI, ÇIKIŞI, ŞARTLARI VE HUKUKİ STATÜSÜ

Uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler disiplininde insani müdahale üzerinde birçok normatif ve kurumsal tartışma mevcuttur. Tez çalışmasının birinci bölümünde bu tartışmalar ve onların kapsadığı argümanlar genel bir çerçevede ele alınmıştır. Fakat tez çalışmasının amacı, insani müdahaleyi değerlendirmek olmadığı için bu tartışmalar üzerinde kapsamlı olarak durulmamıştır. Bu bölümde ele alınacak koruma sorumluluğu doktrini de bu çerçevede değerlendirilecektir. Önce doktrininin tanımı ve gelişimi, sonra kriterleri ve daha sonra BM içerisinde konumu ele alınacaktır. Bu inceleme, 2001 yılında Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu tarafından düzenlenen koruma sorumluluğu raporu çerçevesinde yapılacaktır. Bunun sebebi ise, bahse konu raporun, koruma sorumluluğunun birinci kaynağını oluşturmasıdır. Bölümün son kısmında da koruma sorumluluğu doktrini değerlendirilecektir

2.1. KORUMA SORUMLULUĞU TERİMİNİN TANIMI VE GELİŞİMİ

Uluslararası ilişkiler disiplininin, insani müdahaleye yönelik açtığı tartışmalar çözüme varmamıştır. 1990'lı yıllarda gittikçe artan insan hakları ihlallerine ve insana yönelik katliamlara uluslararası toplum içerisinde hala bir çözüm aranmaktadır. İnsani koruma amacıyla yapılan askeri müdahaleler -hem Somali, Bosna ve Kosova'da gerçekleştiği hem de Ruanda'da gerçekleştirilemediği gibi- uluslararası toplum içerisindeki tartışmayı da arttırmıştır. Özellikle BMGK içerisindeki görüş ayrılığı sebebiyle NATO'nun 1999 yılında Kosova'ya yönelik askeri müdahalesi tartışmayı daha da yoğunlaştırmıştır. Kosova'ya müdahaleyi savunanlar, müdahalenin hukuki zemininin bulunduğunu iddia etmelerine rağmen kendi görüşlerini yeterli savlarla destekleyememişlerdir. Müdahaleye karşı çıkanlar ise, müdahalenin katliamları azaltmak yerine arttırdığını ve uluslararası hukuka aykırı olduğunu ileri sürmüştür. Zaten 1994 yılında Ruanda'da gerçekleşen katliamlar ve uluslararası toplumun bu katliamları engellemedeki başarısızlığından dolayı uluslararası toplum içerisinde insani müdahale sorgulanmaya başlamıştır. BM Genel Kurulu ve BMGK'nin bazı daimî üyeleri Ruanda'da olacıklardan haberdar olmalarına rağmen BMGK soykırımı

engellemek için gerekli tedbirleri almayı reddetmiştir (ICISS Report, 2001: 1). 1990 yılında Somali’de ve 1995 yılında Bosna’da yapılan müdahalelerin, insanların hayatlarını yitirmesini engelleyemediği kaydedilmektedir. Böylelikle birinci derecede Ruanda ve Kosova, ikinci derecede Somali ve Bosna müdahaleleri, uluslararası toplum içerisinde insani müdahale tartışmasını en şiddetli hale getirmiştir (ICISS Report, 2001: 1).

2001 Koruma sorumluluğu raporunun çıkış faktörü olan başarısız müdahalelerin yanında birkaç faktör daha eklenebilir. 21. yüzyılın olguları ve olayları BM’in kurulduğu dönemin olaylarına benzememektedir. Öncelikle BM üye sayısı 1945 yılında 51 iken Raporun yazıldığı dönemde 189 üye bulunmakta idi⁵. I. ve II. Dünya Savaşları’nın tek aktörü devletlerdi. Terörle olan savaşta devletler önemli bir role sahip olmasına rağmen artık tek başına aktör değildi. Ayrıca 11 Eylül El-Kaide saldırısından sonra yapılması gereken savaşların devletler arasında değil, devletler ve terör grupları arasında olması gerektiği gün yüzüne çıkmıştı. Uluslararası ortam da gerçekten I. ve II. dünya savaşlarının ortamından farklılaşmaya başlamıştı (ICISS Report, 2001: 1-4). Artık uluslararası disiplinde ciddi ve acilen yeni bir analize ihtiyaç duyulmakta idi. Bunun sebebi sadece terörle yapılan mücadele değildir; çünkü savaşın sadece askeri değil, aynı zamanda birçok ekonomik, siyasi ve toplumsal boyutu bulunmaktadır. Fakat bu boyutlar geniş çapta bu bölümün kapsamına girmeyecektir.

Uluslararası ilişkiler disiplininin değişken ikliminin yeni aktörler dışında bir başka boyutu da bulunmaktadır. O da yeni olayların doğasıdır. Yeni olayların doğasına güvenlik boyutunun eklendiği kaydedilmektedir. Bazı devletlerin içinde ortaya çıkan ve kendi siyasal, hukuksal, toplumsal ve diğer çeşitli hakları talep eden silahlı veya silahsız gruplar mevcuttur. Bu grupların bazıları bulunduğu devletlerde iç çatışmaya yol açmıştır. Bu iç çatışmalara modern teknoloji ve iletişim boyutunun eklenmesi ile birlikte çatışmalar daha karmaşık ve ölümcül hale gelmiştir. Birçok fakir toplumda elmas, altın ve petrol gibi doğal kaynakların bulunması, çocukların eline yeni ölümcül silahları ve modern iletişim araçlarını vermiştir. Fakat ne yazık ki bu tür silahlar ve malların gelişmiş batıdan geldiği kaydedilmektedir. Bu durum, devletlerin ulusal kaynaklarını ve daha da önemlisi devletin istikrarını tehdit etmektedir. Ayrıca küçük

⁵ Şu anda BM üyelerin sayısı 193’e çıkmıştır.

ölçekte olsa da bazı devletler din, inanç ve etnik farklılaşma adına devletin içinde bazı gruplara karşı silah kullanmaktadır. Bütün bunlar hem devletlerarası hem de devletler içinde güvenlik sorunlarını artırmıştır (ICISS Report, 2001: 4-5).

Yukarıda sayılan sebepler ve özellikle de Kosova ve daha çok Ruanda'da yapılan insana yönelik katliam ve insanlık-dışı eylemler nedeniyle, uluslararası toplum içerisinde insani müdahale doktrininin daha da önemli hale gelmesi ile müdahalenin mevcut şekliyle, saydığımız insanı tehdit eden yeni ekonomik, toplumsal ve siyasi olayları engelleyemediği kanaatine varılmıştır. O yüzden yeni doktrine ihtiyaç duyulmuştur.

Söylendiği üzere 1999 yılında BM Genel Kurulu toplantısında Genel Sekreter Kofi Annan ilk defa ve 2000 yılında ikinci defa olarak uluslararası gündeme "*insani müdahale gerçekten egemenliğe karşı kabul edilemez saldırı oluşturuyorsa Ruanda'da ve Srebrenica'da tanık olduğumuz olaylar karşısında nasıl davranmalıyız? İnsan olarak varoluşumuzun dayandığı tüm ilkeleri çiğneyen insan hakları ihlallerine karşı ne yapmalıyız?*" sorularını getirmiştir. Ona cevap olarak 2000 yılının Eylül ayında Kanada Hükümeti önderliğinde Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu (International Commission on Intervention and State Sovereignty-ICISS) kurulmuştur. ICISS Komisyonu, ilk toplantısı Kanada'nın Ottawa şehrinde 6 Kasım 2000 tarihinde gerçekleştirmiştir. Dünyanın birçok başkentinde gerçekleştirilen ICISS toplantılarına, farklı hükümetler, hükümetler-arası örgütler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve araştırma merkezlerinden gelen 200'den fazla kişi iştirak etmiştir. Komisyon, temel konusu koruma sorumluluğu olan raporu oy birliğiyle ortaya çıkarmıştır (ICISS Report, 2001: 1-2).

Burada işaret edilmesi gereken bir nokta vardır. 11 Eylül 2002 tarihli ABD'ye yönelik El-Kaide saldırısı gerçekleştiği esnada ICISS, koruma sorumluluğu raporunu tamamlamak üzere idi. Rapor, devlet sınırı içerisinde başkası tarafından gerçekleştirilen saldırılara değil, diğer devletler tarafından insani koruma iddiasıyla yapılan müdahalelere cevap olarak geliştirilmiştir. Çünkü iki durum arasında büyük bir fark vardır. Birinci duruma yönelik BM Şartı'nın 51. madde hükmü açıktır⁶. Fakat raporda terörle mücadele ile ilgili doğrudan olmasa bile birkaç atıf bulunabilmektedir

⁶ Bu konu birinci bölümde ele alınmıştır.

(ICISS Report, 2001: VIII). Çünkü uluslararası düzeyde yeni aktörler, olaylar ve olguların birbirlerine olan bağlantılarını ve farklılıklarını birbirlerinden ayırmak oldukça güçtür.

Rapora göre koruma sorumluluğu “*egemen devletlerin, kendi vatandaşlarını önlenebilir felaketten -kitlese katliam, tecavüzden ve açlıktan- koruma sorumluluğunu taşıdığı düşüncesi ile, ancak, devletler bu konuda isteksiz ya da bunu yapamadıklarında, bu sorumluluğu devletler topluluğunun taşıması gerekir*” şeklinde açıklanmıştır (ICISS Report, 2001: VIII).

Raporun özet kısmındaki temel ilkeler şu şekildedir. İlk ilke, devlet egemenliği altında bulunan bir sorumluluk olup her devlet kendi halkını korumakla mükelleftir. İkinci ilke ise, iç savaş, isyan, baskı ve devlet başarısızlığından dolayı halkın büyük bir zarara uğraması halinde devletin kendi halkını korumak istemediği veya koruyamadığı durumlarda müdahale etmeme prensibi yerine, uluslararası koruma sorumluluğu prensibinin geçerli olacağıdır. Koruma sorumluluğu doktrininin temelleri ise dört unsur olarak özet bölümünün ikinci kısmında sıralanmıştır. Birinci temel, egemenlik fikrinin doğasından kaynaklanan sorumluluktur. İkincisi, BM Şartı'nın 24. maddesinden kaynaklanan barış ve güvenliğin korunması konusundaki BMGK sorumluluklarıdır. Üçüncü temel, insan hakları beyannameleri, antlaşmalar ve sözleşmelerden ayrıca uluslararası insancıl hukuk ve ulusal hukuktan türeyen yükümlülüklerdir. Dördüncüsü de, devletler, bölgesel örgütler ve BMGK tarafından geliştirilen pratik uygulamalardır (ICISS Report, 2001: XI).

Raporun özet bölümünün üçüncü kısmında koruma sorumluluğu doktrininin kapsadığı üç sorumluluktan bahsedilmektedir. Birinci sorumluluk, önleme sorumluluğudur. Bu sorumluluk, insan hayatını tehlikeye sokan ve insani sebeplerle ortaya çıkan iç savaş ve diğer krizlerin temel nedenlerinin ele alınmasını kapsamaktadır. İkincisi ise, reaksiyon sorumluluğudur (ICISS Report, 2001: XI). Reaksiyon, bir başka deyişle “tepki verme” sorumluluğu “*insanı zorlayan durumlara uygun tedbirlerle karşılık verme durumudur. Uygun tedbirler, yaptırım, uluslararası yargılama, uç durumlarda askeri müdahale gibi zorlayıcı tedbirleri içerebilir*” (Ertuğrul, 2016: 452). Müdahalelerin özünde askeri güç kullanma bulunmaktadır. Rapor; güç kullanmanın, zorlayıcı olmayan yöntemlerin yetersiz kaldığında son çare olarak kullanması

gerektiğini ileri sürmektedir (Ercan, 2015: 168). Üçüncüsü ise, yeniden yapılandırma sorumluluğudur. Yeniden yapılandırma sorumluluğu, askeri müdahaleden sonra iyileştirme, yeniden inşa etme, uzlaşma/uyumlaştırmanın gerçekleştirilmesi için tam destek sağlama ve müdahale zararlarının devam etmesini durdurma eylemlerini kapsamaktadır (ICISS Report, 2001: XI). Bu noktada koruma sorumluluğu insani müdahale ile farklılaşmakta, ayrıca insani yardım ve barış inşası ile birleşmektedir. Bu sorumluluklar bu bölümün ikinci kısmında ayrıntılı olarak incelenecektir.

Rapor, koruma sorumluluğu doktrininin önceliklerini iki noktada özetlemiştir: Birinci nokta önleme olup koruma sorumluluğunun en önemli boyutudur. Müdahaleyi düşünmeden önce bütün önleme seçeneklerinin denenmiş olması gerekmektedir. İkincisi ise, müdahalenin daha az zorlayıcı önlem ve tedbirlerden başlaması gerektiği olup bu yöntemlerin yetersiz kalması halinde daha zor tedbirlere başvurulması gerektiğidir (ICISS Report, 2001: XI).

Komisyon, müdahalenin mahiyeti ile ilgili uluslararası literatürdeki mevcut anlayışları saymıştır. Birinci anlayış, herhangi bir devletin üzerinde uygulanan baskıların, müdahale olduğunu kaydetmesidir. Bunlardan bazıları uluslararası finans kuruluşların bazı devletlere karşı uyguladığı koşullu yardım programlarıdır. Bu programlara ihtiyaç duyan devletlerin bunları kabul etmekten başka çaresi bulunmamaktadır. İkinci anlayış ise devletin rızası olmadan -gerekli ve acil durumlar olsa bile- yapılan müdahalenin her çeşidini bir müdahale saymıştır. Üçüncü anlayış, sadece askeri eylemler değil, ayrıca siyasi ve ekonomik yaptırımlar, ablukalar, diplomatik ve askeri tehditler gibi her türlü baskı, tedbir veya yöntemin, müdahale olduğunu ileri sürmüştür. Dördüncü ve son anlayışa göre ise, müdahale sadece askeri güç kullanımı ile sınırlandırılmaktadır. Komisyon, müdahale üzerindeki görüşlerini ve anlayışlarını saydıktan sonra raporda kastettiği müdahalenin mahiyetini açıklamaktadır. Müdahale *“insani veya koruyucu amaçlar adına bir devlete ya da devletin liderine karşı -onların rızası olmamasına rağmen- alınan tedbirlerdir”*. Komisyona göre müdahalenin en tartışmalı şekli askeri müdahaledir. Komisyon, hazırladığı raporunda askeri müdahaleye odaklanmasına rağmen askeri olmayan, özellikle önleme tedbiri içeren diğer müdahale yöntemlerine önem vermiştir. (ICISS Report, 2001: 8). Önleme tedbirleri ise bu bölümün ikinci kısmında koruma sorumluluğu şartlarıyla birlikte ele alınacaktır.

Komisyon, insani müdahale kavramının öneminin, kullanımının, yaygınlığının ve işaret ettiği spesifik müdahale çeşidinin ne olduğu yönünde farkındalık geliştirmekle birlikte “*müdahale- gerektiği durumlarda insani koruma amaçlı askeri müdahale-*” kelimesini kullanmayı tercih etmiştir. Kavramsal olarak da insani müdahale yerine koruma sorumluluğu kavramını kullanmıştır (ICISS Report, 2001: 7). Daha önce söylendiği gibi insani müdahale doktrini birçok yerde kabul görmemiştir. Üzerinde de birçok normatif ve siyasi tartışmalar mevcuttur. Ayrıca insani müdahale doktrini pratikte birçok yerde başarısız olmuştur. O yüzden buna ilk olarak terminoloji açıdan ve daha sonra normatif ve siyasi açıdan başka bir alternatifin aranması gerekmektedir. Koruma sorumluluğu kavramı hem mevcut tartışmalara bir cevap, hem de insani krizlere bir çözüm olasılığı taşımaktadır.

Raporun ikinci kısmında insani koruma amaçlayan herhangi bir müdahalenin yeni çeşidinin, dört hedefi sağlaması gerektiği üzerinde durulmuştur. Birincisini, ne zaman ve nasıl müdahale edilip edilmeyeceğini belirleyen açık ve net kurallar, işleyiş, yöntemler ve kriterler oluşturmaktır. İkincisi ise diğer yöntemler başarısız olduğunda ayrıca askeri müdahalenin gerekli olup olmadığını ve müdahalenin meşruiyetini ispatlamaktır. Üçüncü hedef ise, müdahalede belirlenen amaçları uygulamak ayrıca müdahalenin etkili olmasının yanı sıra can kaybı ve kurumsal hasarı en az seviyeye indirmektir. Dördüncüsü ise, mümkün olduğu kadar çatışma sebeplerini ortadan kaldırmak, kalıcı ve sürdürülebilir barışı sağlamaktır (ICISS Report, 2001: 11).

Raporun ikinci kısmında karışmama ve egemenlik ilkesi ele alınmıştır. Vestfalya düzenine göre egemenlik, uluslararası hukukta devletin “*hukuki kimliğini*” temsil etmektedir. Egemenlik kavramı uluslararası ilişkilerde düzen, istikrar ve öngörülebilirliği sağlamaktadır. Egemenlik, devletlerin büyüklüğüne ve zenginliğine bakılmaksızın onları arasında eşitlik sağlamaktadır. Devletlerin sahip oldukları egemenlik hakkını kullanması, diğer devletlerin egemenliğine saygı göstermesi ile sınırlıdır (ICISS Report, 2001: 12).

Devletler, BM örgütüne kendi egemenlik hakkının en yüce değerini kullanarak katılmaktadır. Bu yüzden devletlerin BM örgütüne katılmasıyla kendi egemenlik hakları ortadan kalkmamaktadır. BM örgütünün temel amaçlarından biri de uluslararası barışı ve güvenliği sağlamaktır. İkisi arasında bir çelişki söz konusu

değildir. Fakat devletler uluslararası barış ve güvenliği sarsan veya tehdit eden bir eyleme olumlu veya olumsuz olarak katılırsa o zaman bir çelişki doğacaktır. Konumuza dönecek olursak devletler haksız olarak kendi insanlarına karşı bir suç işlediği, işlenmesine müsaade ettiği veya suça karşı bir rol izleyemediği takdirde kendi egemenliğini yanlış yerde kullanmış ya da kullanamamış olacaktır. Rapor, bu durumların engellenebilmesi için egemenliğin bir hak olmasının yanı sıra bir sorumluluk da taşıdığını ileri sürmektedir.

BM örgütüne katılmak, devletlerin egemenlik iradesini kullanarak kabul ettiği uluslararası bir yükümlülüktür. Uluslararası toplum, devletlerin BM Şartı'nı imzalamalarıyla kendilerini BM içerisinde sorumlu bir üye olarak kabul etmelerinden dolayı BM Şartı'na saygı göstermelerini beklemektedir. Ayrıca bu katılımları ile devletler de üyeliğin yükümlülüklerini kabul etmiş olacaktır. Devletlerin BM Şartı'na katılmalarıyla kendi egemenlik hakkının aktarılması veya azaltılması söz konusu olmayacaktır. Fakat katılımla devletler kendi egemenlik hakkının yeniden tanımlanmasını kabul etmiş olacaktır. Egemenliğin yeni tanımlanmasına göre egemenlik bir hak olmanın yanında bir sorumluluk taşımaktadır. Komisyona göre egemenliğin sorumluluk olarak ele alınmasının üç yararlı yönü vardır: Birincisi, devletin, kendi halkının, canları ve refahını korumasından sorumlu olduğudur. İkincisi ise, devlet hem halkın, hem de uluslararası toplumun önünde sorumlu olacaktır. Üçüncüsü ise, devlet liderleri, yaptıklarından ve yapmadıklarından da sorumlu olacaklardır (ICISS Report, 2001: 13).

Komisyon, devletlerin pratiğini, BMGK'den çıkan kararları, yerleşik normları ve geleneksel uluslararası hukuku (teamül) inceledikten sonra BM'in içerdiği uluslararası güç kullanmama yasağının mutlak sayılmaması gerektiğini ileri sürmüştür. Ona göre müdahale meşruiyeti, amaç, araç, son çağrı ve orantılı müdahaleye izin verenle ilgili sorulara verilen cevapla ilgilidir (ICISS Report, 2001: 16).

Komisyon, egemenlik/müdahale tartışması dilinin, üç açıdan faydalı olamayacağını ileri sürmektedir. Birincisi, koruma ihtiyaçlarından ziyade müdahale yapan devletlerin iddiası ve haklarına odaklanmaktadır. İkincisi ise, geleneksel tartışma dili, müdahaleden önce alınması gereken önlemleri ve müdahaleden sonra yapılması gereken yardımı yeteri kadar göz önünde bulundurmamaktadır. Hatta komisyon, uygulama ve pratikte

bunların ihmal edildiğini kaydetmiştir. Üçüncüsü ise, geleneksel tartışma dili, müdahalenin meşruluğunu ortadan kaldırmak için tartışmaya girmeden önce müdahalenin egemenlik üzerinde üstünlük sağladığını göstermektedir. Bu sebeplerden dolayı komisyon egemenlik/müdahale tartışmasının, müdahalenin haklı olup olmadığı üzerinde değil, koruma sorumluluğu üzerinden yapılması gerektiğini söylemektedir. Komisyon, bu yeni tartışma dilinin müdahaleye üç şey kazandıracağını iddia etmektedir. Birincisi, yeni tartışma dili, müdahaleye meşruiyet zemini kazandırarak toplumları kitlesel ölümler, sistematik tecavüz ve açlık gibi büyük felaketlerden korunmayı sağlayacaktır. İkincisi ise, yeni tartışma dili koruma sorumluluğu görevini ilk olarak devlete vermekte⁷, devlet onu yapmak istemediği, yapmadığı veya yapamadığı takdirde bu görevin uluslararası toplumun bir görevi olacağını ileri sürmektedir. Üçüncüsü ise, daha önce anlatıldığı gibi koruma sorumluluğu, sadece tepki verme sorumluluğu değil, bunun yanında ve aynı ehemmiyet derecesinde de önleme ve yeniden yapılandırma sorumluluklarını da kapsamaktadır (ICISS Report, 2001: 17).

Rapor, insani müdahale tartışmasında insani müdahale yerine koruma sorumluluğu kavramını koyarken terminolojik değişikliğin ötesine gitmemiştir. Bunun nedeni ise tartışmaların temelinde hukuki veya etik boyutun değil, siyasi boyutun yatmasıdır. Müdahale eğer uygulanacaksa siyasi karara ihtiyaç duyulmaktadır (Yavlal, 2011: 154). Fakat müdahale sorunu terminolojik bir sorun değildir. Müdahale içeriği ile ilgili değişiklik yapılmadan bu sorun ortadan kalkmayacaktır. Ayrıca terminolojide yapılan değişikliklerin tartışmanın doğasını değil, müdahaleye destek verenlerin savını desteklediği düşünülmektedir. Bu bağlamda komisyon, raporun ikinci bölümünün 33. bendinde bu yeni terminoloji dilinin, var olan tüm sorunları çözemeyeceğini ve komisyonun görevinin de müdahale ile ilgili bütün sorunları çözmek olmadığını kaydetmiştir.

⁷ Bu bağlamda “Korunma sorumluluğu” raporuna göre devletlerin sorumlulukları üçe ayrılmaktadır: Birincisi, içsel sorumluluk olup devletin kendi vatandaşlarının haklarını korumasıdır. İkincisi ise, dışsal sorumluluktur ve diğer devletlerin, devletin egemenliği ilkesine saygı göstermesini ifade etmektedir. Üçüncüsü ise, hesap verme sorumluluğudur. Devletin, sorumluluğunu yerine getirmediği hallerde hesap vermesini ifade eden bir sorumluluktur.

Azime Telli, “İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş: Eski Sorun, Yeni kavram”, *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 1, Konya 2012, s. 213; Ülkü Halatçı Ulusoy, “Uluslararası Hukuk Açısından Libya ve Suriye Örneğinde Koruma Sorumluluğu”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Yıl: 4, Sayı:14, İstanbul 2013, s. 74-75.

Komisyonu göre müdahalenin önünde de birkaç engel bulunmaktadır. Müdahaleden sonra istikrarlı bir düzenin kurulması, müdahale kadar önemli bir meydan okumadır. Müdahaleye bir başka meydan okuma ise, bazı insani krizlere fazla önem verilmemesidir. Bugün medya, bazı mevcut insani krizlerin ortaya çıkarılmasında önemli bir rol oynarken diğerlerini göz ardı etmektedir. Ancak bazı abartılı çağrılardan BM işleyiş mekanizmaları olumsuz etkilemektedir. Bütün bunlar, BM'in müdahale konusundaki işleyiş ve çözüm mekanizmalarını yavaşlatmakta, ayrıca bazı durumlara yanlış bir cevap vermesine yol açmaktadır. Rapor, sadece müdahaleye kimin izin vermesi ve müdahalenin ne zaman olması gerektiğine değil, aynı zamanda müdahaleyi kimin yapacağına da önem vermektedir (ICISS Report, 2001: 5-6).

2.2. KORUMA SORUMLULUĞUNUN ŞARTLARI

Koruma sorumluluğu doktrininden önce var olan insani müdahale doktrini, kriterlerinin bulunmaması sebebiyle eleştirilere maruz kalmıştır. Somali, Bosna ve Kosova'ya müdahale yapılırken Ruanda'ya yapılmaması neticesinde, yapılan müdahalelerin gerçekten insanların korunması gerekçesiyle yapılıp yapılmadıklarının sorgulanmasına yol açmıştır. Fakat koruma sorumluluğu doktrininin ortaya çıkmasıyla bu eleştiri ortadan kalkmıştır (Ulusoy, Temmuz 2013: 72).

Komisyonu göre, koruma sorumluluğu, nleme sorumluluğunu gerektirmektedir. Önleme sorumluluğunun sadece sözde kalmaması gerekmektedir. Komisyon, uluslararası toplumun nleme tedbirleri ile ilgili vaatleri ve uygulamaları arasındaki boşluğu doldurmak için daha çok çaba göstermesi gerektiğini ileri sürmektedir. Komisyonun yaptığı toplantılarda, müdahale düşünülmeden önce nleme konusunda daha çok çaba gösterilmesi ve bütün seçeneklerin denenmesi gerektiği yönündeki düşünce her zaman ne çıkmıştır. İnsanları hedef alan çatışmaların engellenmesi, egemenlik hakkına sahip olan devletler ve bu devletler içerisindeki mevcut kurum ve kuruluşların birinci görevi olmalıdır. Devletin içerisinde insanlara verilen haklara saygı gösterilmesi ve bu insanlar arasında adaletin sağlanması, insanları hedef alan çatışmaların engellenmesini ve önlenmesini sağlamaktadır. Ayrıca hesap vermenin ve iyi yönetimin sağlanması, insan haklarının korunması, sosyal ve ekonomik kalkınmanın desteklenmesi ve kaynakların adil bir Şekilde dağıtılması, çatışmaları önleyen araçlardır. Fakat çatışmaların önlenmesi sadece ulusal bir mesele değildir.

Ayna zamanda uluslararası meseledir. Bunun sebebi ise çatışmaların sonuçlarından uluslararası toplumun da etkilenmesidir. Ayrıca önlemenin başarılı olabilmesi için uluslararası toplumun desteğine ihtiyaç duyulacaktır. Uluslararası desteğin ise birçok şekli bulunmaktadır. Köklü nedenlerin ortadan kaldırılmasına yardım eden kalkınma yardımları, arabuluculuk, uzlaşmayı sağlayan diyaloglar, insan hakları ve hukukun üstünlüğünü sağlayan programlar gibi farklı ve çeşitli araçlar bulunmaktadır (ICISS Report, 2001: 19).

Komisyonla göre bir çatışmanın ortaya çıkmaması için üç şartın sağlanması gerekmektedir: Birincisi, durumun hassasiyetin, zafiyetin ve ona bağlı risklerin önceden bilinmesidir ki buna erken uyarı “early warning” denmektedir. Komisyonla göre sorun uyarıda değil, uyarı olduğunda uygun vakitte ona cevap verememesindedir. Komisyon, erken durumda uyarı verebilme mekanizmasını iyileştirmek için BM, insan hakları, hükümet ve hükümet kuruluşlarının önemini vurgulamaktadır. Komisyon özellikle, aktif bölgesel aktörlerin iç çatışma bölgelerine yakın olmaları nedeniyle onların rolünün önemli olduğunu ileri sürmektedir. Fakat bu mekanizmalar, tez çalışmasının alanına dahil olmadığı için bunlar üzerinde durulmayacaktır⁸. İkincisi ise, önleyici araç kutusu “preventive toolbox” olarak bilinen, fark yaratabilecek mevcut siyasi önlemlerin bilinmesi ve anlaşılmasıdır. Üçüncü şart ise, bu önleme tedbirlerinin uygulanması için siyasi iradenin “political will” bulunmasıdır. Bu yüzden komisyon, çatışmaların çıkışının önlenmesinin, kavramsal, stratejik ve pratik düzeyde olması gerektiğini iddia etmektedir. Bir başka deyişle, çatışma hangi seviyede olursa olsun, uluslararası toplumun ve devletlerin, çatışmanın önlenmesi konusunda bütün imkanlarını kullanmaları gerekmektedir (ICISS Report, 2001: 20).

Komisyonun koruma sorumluluğunun kapsadığı ikinci sorumluluk, cevap verme sorumluluğudur. Cevap verme sorumluluğu ise koruma sorumluluğunun en önemli noktasıdır. Çatışmaların engellenmesinde ve önlenmesinde tedbirlerin başarısız olması halinde insani koruma amaçlı cevap verme sorumluluğu devreye girmektedir. Cevap verme sorumluluğunun aslında ilk olarak devlet tarafından uygulanması gerekmektedir. Fakat devletin, kendi sorumluluğunu uygulamak istemediği, uygulamadığı veya uygulayamadığı takdirde uluslararası toplum sorumluluğu devreye

⁸ Bu konuda daha ayrıntı alabilmek için raporun üçüncü bölümünün 10. ile 34. arasındaki bentleri incelenebilir.

girmektedir. Buna göre uluslararası toplum tarafından siyasi, ekonomik ve hukuki bazı zorunlu tedbirler alınacaktır. Uluslararası toplum, bu tedbirlerin yetersiz kalması halinde ise ihtiyaç duyduğu kadar askeri tedbirleri alabilmektedir. Dikkat edilirse önleme tedbirlerinin başarısızlığa uğraması halinde hemen askeri tedbirlerin alınması zorunlu değildir. İlk olarak zorunlu bir takım siyasi, ekonomi ve hukuki cezaların uygulanması gerekmektedir. Bunların da yetersiz kalması halinde durumun gerektirdiği çerçevede askeri cezalar uygulanabilmektedir. Bu cezalar, hedef devletlerin kendi yükümlülüklerini yerine getirmesini ise engellememektedir. Bu tedbirler sadece hedef devletlerin diğer devletlerle olan ilişkisini sınırlandırmaktadır. Zaten cezaların temel amacı, hedef devletlerin kendi sorumluluğunu yerine getirmesidir. Askeri tedbirler ise kısa vadede hedef devlet otoritesinin yerine geçmektedir. Çünkü askeri cezalar mevcut soruna köklü çözüm bulabilmek için devreye girmektedir. Devletler, bu cezaların, hedef devlet otoritesinin yerine geçmesinden dolayı bu cezalara kuşku ile bakmaktadırlar. Askeri olmayan baskı tedbirlerinin güç kullanmaya kıyasla tercih edilmesine rağmen bu tür cezalar, suçlu ve suçsuzlar arasında bir ayrım gözetmemektedir. Örnek olarak, kapsamlı ekonomik cezalar genel olarak sivillere zarar vermekle birlikte suç işleyenler için caydırıcı özellik taşıyabilir. Bu yüzden bu tür cezaların beklenen amaçları sağlayamadığına yönelik kabul derecesi son zamanlarda artmaktadır. Bu sebeple komisyon, çatışmadan sorumlu kişileri hedef alan siyasi, ekonomik ve hukuki cezaların kapsamlı cezalardan daha etkili olduğunu kaydetmektedir (ICISS Report, 2001: 29-31).

Askeri olmayan tedbirlerin yetersiz kalması halinde, olağanüstü ve şiddetli durumlarda asgari düzeyde askeri tedbirler istisna olarak kullanılabilir. Fakat olağanüstü ve şiddetli durumların ne olduğu, askeri müdahalenin savunulabileceği başlangıç noktasının ne olduğu oldukça önemlidir. Komisyona göre başlangıç noktası, müdahale etmemedir. Müdahale etmeme kuralı, sadece devletleri ve hükümetleri değil, aynı zamanda halkları ve mevcut kültürleri de korumaktadır. Bu yüzden müdahale etmeme durumu başlangıç noktası olmalıdır. Fakat devletin düzeninin bozulması ile veya iç çatışmalar ve baskılardan dolayı sivillerin kapsamlı bir şekilde katliam, soykırım veya etnik temizlik tehdidi ile karşı karşıya kalmalarından dolayı devletlerin, bu insanlık dışı eylemlere tepki olarak istisna çerçevesinde bir askeri müdahalede bulunmaları gerekmektedir. Komisyon tarafından, egemenlik hakkını en şiddetli şekilde savunan

devletlerin bile müdahale etmeme kuralına, istisnai hallerde başvurularının gerekli olduğu belirtilmektedir. Komisyon, bütün bunlar için gerekli ve istisnai durumlarda altı şart ile birlikte askeri müdahale uygulanabileceğini ileri sürmektedir. Bunlar ise, doğru otorite, adil amaç, haklı niyet, son çare, orantılı yol ve makul beklentilerdir (ICISS Report, 2001: 31-32).

Koruma sorumluluğunun içerdiği askeri müdahalenin ilkeleri konusunda dört ilke önemlidir: İlki, olayın eşiğidir. Askeri müdahale istisna olarak uygulanır ve onun meşru kılınması için insanların ciddi ve onarılmaz, “telafi edilemeyecek” bir zarara maruz kalması ya da muhtemel maruz kalacağı risklerin bulunması gerektiğidir. Birinci risk, “büyük çaplı yaşam kaybı”dır. Devletin, sorumluluğunu yerine getirmek istemediği, getirmediği veya getirememesinden kaynaklanan büyük çaplı can kaybıdır. İkinci risk ise, “öldürme, zorla sınır dışı etme, terör ya da tecavüz sebebiyle gerçekleşen ya da gerçekleşmesi beklenen büyük çaplı etnik temizliktir” (ICISS Report, 2001: XII, 32).

İnsanların acılarının durdurulması, uluslararası toplumun en yüksek ahlaki sorumluluğu ve görevidir. Koruma sorumluluğu raporu, insana karşı yapılan suçlar ve bu suçlardan dolayı ortaya çıkan insan acılarını sona erdirmek için uluslararası toplumu temsil eden BM örgütüne hukuki sorumluluk vermektedir. Ayrıca evrensel insan haklarının ihlalinin sonlandırılması, evrensel niteliklere sahip olan örgütün en büyük ahlaki görevidir. Bunun için koruma sorumluluğu raporu, askeri müdahaleyi bu şartlar çerçevesinde meşrulaştırmıştır. Fakat ileride görüleceği gibi BM Genel Sekreteri Antonio Guterres genel olarak doğru amaçtan söz ederken 2005 tarihli Dünya Zirvesi'nin nihai bildirisinde böyle bir sınırlama bulunmamaktadır (Arsava, 2011: 108).

Komisyon, bu iki riskin kapsadığı eylemleri de açıklamıştır. 1948 Soykırım Sözleşmesi çerçevesinde tanımlanan ve muhtemelen büyük çaplı veya fiili can kaybına yol açacak/açan eylemler, birinci grup eylemleri teşkil etmektedir. İkinci grup eylemler ise, soykırım amacıyla olup olmadığı ve devlet eyleminin bir sonucu olup olmadığına bakılmaksızın, muhtemelen büyük çaplı veya fiili can kaybına yol açacak/açan eylemlerdir. Üçüncü grup ise, belirli bir grubun üye sayısının azaltılması veya ortadan kaldırılması amacıyla yapılan sistematik öldürme; belirli bir grup

üyelerinin belirli bir coğrafya bölgesinden sistematik ve fiziksel uzaklaştırılması; insanların kaçmasını sağlayan terör ve siyasi amaçlar için belirli bir grubun kadınlarına yönelik yapılan sistematik tecavüz eylemlerini kapsayan etnik temizliktir. Dördüncü grup ise, Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokollerinde tanımlanan insanlık suçları ve savaş kurallarının ihlalidir. Beşinci grup ise, devletin çöküşü ve ondan kaynaklanan kitlesel açlık ve/veya iç çatışmalardır. Son grup ise, devletlerin engellemek istemediği ya da engelleyemediği büyük doğal veya çevresel felaketlerden kaynaklanan muhtemelen büyük çaplı veya fiili can kaybıdır (ICISS Report, 2001: 33).

Dikkat edilirse askeri müdahale, sadece insanın yaptığı eylemlerden çıkmış ya da çıkabilecek büyük çaplı can kaybı değil, aynı zamanda doğal afetler sonucunda meydana gelebilecek büyük çaplı can kayıplarına yöneliktir. Bu yüzden komisyon için eylemleri kimin yaptığı değil, ortaya çıkardığı ya da çıkarabildiği sonuçlar önemlidir. Başka bir deyişle eylemlerin kendisi değil, insana verdiği zarar önemlidir. İnsani koruma amaçlı yapılan askeri müdahaleler bu açıdan önemlidir. Bütün bunlardan dolayı koruma sorumluluğu doktrininin insan merkezli bir doktrin olduğu söylenebilir. Komisyon'un askeri müdahaleye izin vermesi için bu eylemlerin "büyük çaplı" olmaları gerektiğini söylemesine rağmen sayısal olarak bir nitelik belirtmemiştir. Bu konuda, özellikle küçük çaplı gerçekleşen eylemlerin büyük çaplı eyleme dönüşme tehdidi nedeniyle görüş farklılıkları bulunmaktadır. İkinci nokta ise, askeri müdahale sadece açıklanan fiili eylemlerde değil, aynı zamanda yüksek ihtimalde ve açık kanıtlara dayalı gerçekleşecek eylemlere karşı da gerçekleştirilmektedir. Burada askeri müdahalenin önleme tedbiri olarak anlaşılması gerekmektedir. Komisyon'a göre insan vicdanını sarsan eylemler, uluslararası barış ve güvenliğini de etkilemektedir. Bu sebeple komisyon, bahsedilen eylemlerin etkisini, devlet sınırı içerisinde veya dışında diye ayırmamıştır (ICISS Report, 2001: 33-34).

Fakat komisyon, insan haklarının her ihlalinin müdahaleye zemin oluşturacağını reddetmiştir. Bu bağlamda komisyon, doğrudan öldürme, sistematik ırk ayrımcılığı ve hapsetme veya siyasi muhalifleri hedef alan baskı yöntemlerinden doğan her insan hakları ihlalinin müdahaleye meşru bir gerekçe olarak kabul etmemiştir. Ayrıca halk tarafından demokratik bir şekilde seçilen hükümetlere karşı darbe yapan kimseye insani koruma amacıyla askeri müdahale uygulanmamaktadır. Elbette demokratik bir

rejime karşı askeri darbe yapmak, uluslararası barışı ve güvenliğini tehlikeye atmak demektir. Bu durumlarda askeri tedbir dışında siyasi, ekonomik ve/veya hukuki başka tedbirler alınabilmektedir. Komisyon, insani koruma amaçlı yapılan müdahaleleri sadece büyük çaplı can kaybına yol açacak/açan eylemlerle sınırlandırmıştır. Ayrıca tartışılacak bir başka nokta ise, devletler, başka bir devlette bulunan kendi vatandaşlarını kurtarmak için askeri güç kullanmaktadır. Bu bağlamda komisyon, bu durumu BM Şartı'nın 51. maddesi çerçevesinde ele almaktadır. Komisyon bu durumların insani koruma amaçlı yapılan müdahaleler kapsamına girmeyeceğini belirtmektedir. Ayrıca bu hüküm, bir devletin toprağına veya vatandaşlarına karşı bir terör saldırısı bulunduğu da geçerlidir.

Koruma sorumluluğunun içerdiği askeri müdahalenin ikinci ilkesi altında dört tedbirli prensip veya kriter yatmaktadır. Birincisi, doğru niyettir. Müdahalenin ilk amacının insanların acılarını sonlandırmak ve durdurmak olması gerekmektedir. Doğru niyetin sağlanması için müdahalenin çok taraflı olması ile birlikte bölgesel kamuoyu ve zulme maruz kalan insanlar tarafından desteklenmesi yerinde olmaktadır. Bu üç unsur doğru niyeti gösteren unsurlardır. İkincisi ise, müdahalenin son çare olması gerektiğidir. Buna göre askeri olmayan her türlü yöntem ve tedbirlerin yetersiz kaldığı kanaatine varılmadan askeri müdahale yapılmaması gerekmektedir. Makul sebepler çerçevesinde bu kanaate varıldıktan sonra askeri müdahalenin son çare olması prensibi gerçekleştirilmiş olacaktır. Üçüncüsü ise, orantı prensibidir. Ona göre insani korumanın hedeflerinin sağlanması için planlanmış askeri müdahalenin kapsamı, süresi ve yoğunluğunun en az düzeyde olması gerekmektedir. Ayrıca yapılacak müdahale, uluslararası insancıl hukuk çerçevesinde yürütülmelidir. Dördüncüsü ise, makul ihtimallerdir. Askeri müdahalenin saldırı eylemlerini durdurması veya etkisini azaltması konusunda makul bir ihtimal bulunması gerekmektedir. Böyle bir ihtimal söz konusu değilse müdahale meşru olmayacaktır. Ayrıca komisyona göre eylemin sonuçlarının eylemsizliğin sonuçlarından daha kötü çıkmasından uzak bir ihtimal olması gerekmektedir. Eğer müdahale daha büyük bir çatışmayı ortaya çıkartacaksa ona izin verilmemesi gerekmektedir (ICISS Report, 2001: XII, 35-37).

Raporda, koruma sorumluluğunun içerdiği askeri müdahalenin üçüncü ilkesi/kriteri olan doğru yetki altında beş madde bulunmaktadır. İlk maddede BMGK'nin insani amaç ile yapılan askeri müdahaleye izin vermesi gerektiği söylenmektedir. Hatta bu konuda

rapor, BMGK'dan daha iyi bir organ bulunmadığını ileri sürmektedir. Komisyonun görevi, BMGK'ye bir yetki kaynağı aramak değil, BMGK'yi bu konuda daha iyi bir şekilde çalıştırmaktır. İkinci madde ise raporun, müdahale çağrısında bulunanların izin alması için BMGK'ye bir talepte bulunması, BMGK'nin kendi inisiyatifiyle meseleyi gündeme getirmesini talep etmesi veya BM Genel Sekreterinin BM Şartı'nın 99. maddesi uyarınca müdahaleyi BMGK gündemine getirme talebinde bulunması gerekmektedir. Rapor, askeri müdahale için her durumda BMGK'dan izin alınmasının şart olduğunu belirtmektedir. Üçüncü madde ise etnik temizlik veya büyük çaplı can kaybı iddiası ile BMGK'ye sunulan ve müdahaleye izin vermesi istenen taleplerin BMGK tarafından derhal incelenmesi ve ele alınmasıdır. Ayrıca BMGK, müdahale gerekçelerinin gerçekten bulunmasını ve yeterli olmasını araştıracaktır. Dördüncü madde ise veto hakkına sahip olan beş ülkenin kendi devletlerinin hayati çıkarları zarar görmeyecekse askeri müdahaleye karşı veto hakkını kullanmasını kabul etmemektedir (ICISS Report, 2001: XII- XIII). Raporun bu maddede bir ilerleme kaydetmesine rağmen hayati çıkarları kelimesi kullanması, bu ilerlemenin etkisini silmektedir; zira beş büyük devlet her veto hakkını kullandığında “hayati çıkarlarımız tehlike altında” diyebilecektir.

Beşinci madde ise rapor BMGK'nin müdahale talebini makul bir sürede incelememesi ya da müdahaleye izin vermemesi durumunda iki alternatif sunmaktadır: Birinci alternatif, olağanüstü bir toplantıda BM Genel Kurulu, “barış için birleşme”⁹ altında müdahale talebini inceleyebilmektedir. İkinci alternatif ise, bölgesel ve bölgeler altı örgütler BM Şartı'nın VIII. Bölümü çerçevesinde bu yetkiyi almaktadırlar. Fakat bölgesel örgütlerin bu yetkiyi almasının hemen ardından BMGK'nin iznini alması da şarttır. Altıncı ve son nokta ise BMGK meseleyi ele aldığı anda göz önünde bulundurması gereken şey ise eğer insan vicdanını sarsan olaylar için harekete geçmeyecekse, bazı devletler kendi inisiyatiflerini kullanarak harekete geçebilirler.

⁹ Buna göre barış ve güvenliğinin korunması konusunda eğer BMGK, vetonun kullanılmasına karşı bir karar alamazsa, barışın ihlal edilmesi durumunda, BM Genel Kurul, üyelerini toplayıp, kuvvet kullanma yöntemi başta olmak üzere barışın kurulması için önlem alma yönünde tavsiyede bulunmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgiler için bkz: Hasan Duran, “Yeni Bir Müdahale Şekli (İnsani Müdahale)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi -İktisat ve İdare Bilimler Fakültesi*, Cilt: 6, Sayı: 1, Isparta 2001, s. 34-36.

Ancak bu devletlerin harekete geçmesi ile BM, kendi saygınlığını ve yerini yitirmiş olacaktır (ICISS Report, 2001: XIII).

Bu bağlamda Keskin'e göre rapor, müdahaleye izin verme konusunda eğer Güvenlik Konseyi kararı yoksa üç alternatif sunmaktadır: Birincisi, BM Genel Kurulu, barış için birlik prosedürü uygulayıp karar alabilir. İkincisi ise, BM Şartı'nın 8. maddesi çerçevesinde bölgesel örgütler karar alabilirler. Üçüncüsü ise, ilgili devletler uygun gördükleri başka bir yönteme başvurabilirler (2009: 76).

Koruma sorumluluğu raporu, önleme ve tepki verme sorumluluğuyla yetinmeyip yeniden inşa etme/yapılandırma sorumluluğunu da kapsamaktadır. Müdahaleden sonra kalıcı barış inşasını, iyi yönetim sağlama ve sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirebilmek için çalışılması gerekmektedir. Ayrıca yeniden yapılandırma sorumluluğu çatışmaların sebeplerinin ortadan kaldırılmasını da sağlamaktadır. İyileştirme ve yeniden yapılandırmayı gerçekleştirebilmek için müdahaleden sonra hedef devlette bir süre kalınması gerektirebilmektedir. Komisyon'un açıkladığı gibi müdahale düşünülecekse müdahale sonrası yapılan iyileştirme ve yeniden inşa etme sorumluluğu da düşünülmelidir. Bu noktada koruma sorumluluğu raporu eski müdahale doktrininden farklı olarak bir ilerleme kaydetmektedir. Eski insani müdahaleler müdahaleden sonra yapılan iyileştirme ve yeniden inşa etme eylemlerini kapsamamaktaydı. O yüzden bu eylemler insani müdahaleden ayrı bir mekanizmaya tabi tutulmaktaydı. BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon 1998 yılında Afrika'daki çatışmaların nedenleri ve barış inşası ve sürdürülebilir kalkınma ile ilgili sunduğu raporunda çatışma sonrası barış inşasının doğasını "*Çatışma sonrası barış inşası kelimesi ile, barışı güçlendirmek ve silahlı çatışmanın tekrarlanmasını önlemek için çatışma sonunda yapılan eylemleri kastediyorum*" diyerek tanımlamıştır (ICISS Report, 2001: 39-40).

2.3. BM İÇERİSİNDE KORUMA SORUMLULUĞU YAKLAŞIMI

Koruma sorumluluğu raporu 2004 yılında BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından BM bünyesi içerisinde "Daha Güvenli Bir Dünya: Ortak Sorumluluğumuz" başlıklı raporunda tanınmaya başlanmıştır. Raporun üçüncü bölümünde, kolektif güvenlik ve güç kullanımı konuları çerçevesinde Annan, artık müdahale etmeme prensibinin uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden büyük çaplı insan hakları ihlallerine cevap

verilmesi önünde bir engel olmadığını söylemiştir. Uluslararası toplumda egemenliğin bir sorumluluk olduğunu iddia eden Annan koruma sorumluluğu doktrininin, önleme, tepki verme ve yeniden yapılandırma gibi üç farklı sorumluluk taşıdığını ileri sürmüştür. ICISS raporundan farklı olarak Annan, güç kullanmanın BMKG'nin ayrıca BM Şartı'nın VII. Bölümü çerçevesinde uygulanması konusunda bir karar çıkartmak için ortak bir şekilde hareket edebileceğini öne sürmüştür. Böylece Annan doğru otorite olarak sadece BMKG'ni göstermiştir (Gözen, 2015: 169). Kofi Annan'ın koruma sorumluluğu raporuna dayanarak hazırladığı raporun amacı, BMKG'ye bir alternatif bulmak değil, konseyin daha iyi çalışmasını sağlamak, ayrıca insanları korumak için ne zaman ve nasıl bir karar verilebileceğini anlamaktır (Keskin, 2009: 77).

Koruma sorumluluğu raporu nihai olarak 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi'nin (A/60/L.1) 138. ve 139. paragraflarında ele alınmıştır. 138. paragraf çerçevesinde koruma sorumluluğunun kapsamı sadece soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve etnik temizlik suçları¹⁰ ile sınırlandırılmıştır. Suçların engellenmesi ilk olarak devletlerin görevidir. Ayrıca bu suçların ortaya çıkmamasını sağlamak da devletlerin görevinin bir parçasıdır. Devletlerin bu görevleri yerine getirmesi ve bu suçlar ile ilgili erken uyarı mekanizmasını güçlendirmesi için uluslararası toplum, özellikle de diğer devletler ve BM tarafından desteklenmesi gerekmektedir. 139. paragrafta göre BM örgütü vasıtasıyla uluslararası toplumun sorumluluğu ise, insanları bahsedilen suçlardan korumak için VI. ve VIII. Bölüm çerçevesinde zorlayıcı olmayan uygun diplomatik ve insani araçları kullanmaktır. Bu araçların yetersiz kaldığı ve devletlerin kendi vatandaşlarını bu suçlardan koruyamadığı takdirde VII. Bölüm çerçevesinde devletler BMKG aracılığıyla ve tabii ki bölgesel örgütlerin yardımıyla kolektif olarak ortak bir eylem kararı alacaklardır (Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi "A/RES/60/1", 2015: 30). 2005 zirve belgesinde koruma sorumluluğu kavramının belgede yer almasına 8 devlet karşı çıkmıştır. Bazıları, kavramın belirgin olmadığını ve kötü kullanılabileceğini ileri

¹⁰ Bahsedilen dört suç konusunda zirve ile uluslararası ceza mahkemesi arasında bir paralellik olmuştur. Nasıl ki doktrinde öncelikli sorumluluk devlete aitse, uluslararası ceza mahkemesi ihtisasına tabii olan suçlardan yargılanma ise öncelikli devletin ulusal yargısına tabiidir. Bundan yola çıkarak doktrinde nasıl ki uluslararası toplum sorumluluğu tamamlayıcı özelliğe sahipse, uluslararası ceza mahkemesi yargıyı tamamlayıcı özelliğe sahiptir.

Ülkü Halatçı Ulusoy, "Uluslararası Hukuk Açısından Libya ve Suriye Örneğinde Koruma Sorumluluğu", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 14, İstanbul 2013, s. 74-75.

sürmüştür. Bazıları ise, uluslararası hukukta devletin kendi vatandaşlarını ve BMGK'nin uluslararası barış ve güvenliğini koruması yetkisinin dışında başka bir norm bulunmadığını söylemiştir. Bazıları ise, doğrudan kavramın hukuksal yönünü kabul etmemiştir (Keskin, 2009: 78).

BMGK'nin 2006 yılındaki 1674 sayılı kararın dördüncü ve Darfur kriziyle ilgili 1706 sayılı kararın ikinci fıkrasında uluslararası toplumun insanları soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve etnik temizlik suçlarından korumasını vurgulamaktadır (2009 BM Genel Sekreter Raporu "A/ 63/677", 2009: 5; Massingham, Eylül 2009: 809).

BM içerisinde 2006 yılından sonra koruma sorumluluğu raporu, BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon tarafından 2009'da "Koruma Sorumluluğunun Uygulanması" başlığı altında ele alınmıştır. 2007 yılında "*verilen sözlerin fiiliyata dökülmesi için mücadele edeceğini*" söylenen Ban Ki-moon, koruma sorumluluğunun uygulanması konusunda 2009 yılında (A/63/677) ilk detaylı raporunu ortaya atmıştır. Raporun amacı, 2005 zirve belgesinin sonuçlarını yorumlamak ya da tartışmak değil, çıkan kararın samimi ve istikrarlı bir şekilde uygulamasını sağlamak olduğunu söylemiştir. Ban Ki-moon 2005 zirve belgesindeki koruma sorumluluğunu üç başlık altında toplamıştır: Birincisi, "*devletin koruma sorumluluğudur*". Ona göre devletlerin halkları; soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve etnik temizlik suçlarına maruz kaldığında kendi sorumluluğunu yerine getirmesi gerekmektedir. İkincisi ise "*uluslararası yardım ve kapasite arttırımıdır*". Ona göre devletlerin kendi sorumluluğunu yerine getirebilmesi için uluslararası toplum tarafından destek programları, önleyici ve erken uyarı mekanizmaları verilmesi gerekmektedir. Üçüncüsü ise, "*zamanlı ve kararlı tepkidir*". Devletler kendi sorumluluğunu yerine getiremediği takdirde BM Şartı çerçevesinde barışçıl yöntemlere başvurularak bu suçların engellenmesi gerekmektedir. Barışçıl yolların başarısızlığa uğradığı durumlarda tekrar BM Şartı çerçevesinde askeri yöntemlere başvurulması gerekmektedir (2009 BM Genel Sekreter Raporu "A/ 63/677", 2009: 8-10; Gözen, 2015: 171; Çakmak, Atılğan ve Eroğuz, Mart 2016: 21). 2 Ocak 2009'da BM Genel Kurulu, koruma sorumluluğu ile ilgili çalışmaların devam ettirilmesine dair (A/RES/63/308) sayılı bir karar almıştır (A/RES/63/308 BM Genel Kurulu Kararı, 2009: 1).

9 Ağustos 2010'da koruma sorumluluğu doktrini ile ilgili BM Genel Kurulu (A/64/864) sayılı raporu yayınlamıştır. Rapor, BM örgütü içerisinde insan hakları ve uluslararası insancıl hukuk ihlalleri ile ilgili bilgi toplamak, BM genel sekreteri yoluyla erken uyarı mekanizmasını iyileştirilmek için BMGK'nin dikkatini çekmek amacıyla düzenlenmiştir. Ayrıca rapora göre, BM Genel Sekreterinin soykırımı engelleyecek ya da durduracak yöntemler konusunda BMGK'e tavsiye verebilmektedir (A/64/864 BM Genel Kurulu Kararı, 2010: 2).

12 Temmuz 2011'de ise (A/65/877-S/2011/393) sayılı rapor "Koruma sorumluluğunun uygulanmasında bölgesel ve alt bölgesel örgütlerin rolü" başlığı altında düzenlenmiştir. Rapor, erken uyarı işleyişi ve bu konuda BM düzenlemeleri içerisindeki boşluğu doldurmak için bölgesel ve bölgesel altı örgütlerin rolü hakkında gayri-resmi bir diyalog yapma çağrısında bulunmuştur. Raporda bahsedilen suçlarla ilgili erken uyarı mekanizmasının iyileştirilmesi ve BM içerisindeki erken uyarı yapılanmaları da tartışılmıştır. Bununla birlikte erken uyarı geliştirmek için bilgi paylaşımının önemli olduğu vurgulanmıştır (A/65/877-S/2011/393 BM Genel Kurulu Kararı, 2011: 1-12).

BM koruma sorumluluğu üzerindeki çalışmalarını 2018 yılına kadar devam ettirmiştir. 5 Eylül 2012 yılında BM Kurulu içerisinde BM Genel Sekreterinin, koruma sorumluluğu konusunda "*uygun zamanda ve kararlı olarak cevap verme*" başlığı altında düzenlediği gayri resmi diyaloga devletlerden ve bölgesel örgütlerinden 58 temsilci katılmış ve konuşma yapmışlardır. Ayrıca 11 Eylül 2013 yılında A/67/929 BM Genel Kurulu Raporu üzerinde 68 devletin temsilcisinin konuşmasıyla gayri resmi diyalog yapılmıştır. Rapor, vahşi suçların çıkış nedenlerinden ve onları engelleme yöntemlerinden bahsetmiştir. 2014 yılı Eylül ayında yılında ise, A/68/947-S/2014/449 BM Genel Kurulu Raporu üzerinde gayri resmi tartışmada, devletlerin koruma sorumluluğunu yerine getirmesi için birçok faktör, yöntem ve ilke beyan edilmiştir (Soykırımın Önlenmesine Yönelik Özel Danışmanlık Ofisi sayfası).

13 Temmuz 2015, BM Genel Kurulu, "*Hayati ve Kalıcı Bir Taahhüt: Koruma Sorumluluğunu Uygulamak*" adı altında (A/69/981-S/2015/500) bir rapor düzenlenmiştir. Rapor, koruma sorumluluğu doktrininin gelişimi ve onunla ilgili ortaya konulan çalışmaların sunulması ile birlikte gelecek on yıl içerisinde koruma

sorumluluğu doktrininin altı önceliğinin de bulunduğunu ileri sürmüştür (A/69/981-S/2015/500 BM Genel Kurulu Kararı, 2015: 1-20).

22 Temmuz 2016 yılındaki A/70/999–S/2016/620 raporu ise “*Kolektif Eylemi Seferber Etmek: Gelecek On Yıl İçerisinde Koruma Sorumluluğu*” adıyla çıkarken 10 Ağustos 2017 yılındaki A/71/1016–S/2017/556 raporu ise, “*Koruma Sorumluluğunun Uygulanması: Önleme Sorumluluğu*” adı altında gelmiştir.

1 Temmuz 2018 yılında çıkan A/72/884-S/2018/525 rapor ise, “*Koruma Sorumluluğu: Erken Uyarıdan Erken Eyleme Geçme*” adı altında gelmiştir. Buna göre koruma sorumluluğunun uygulanmasında bir ilerlemenin yaşanmasına rağmen uluslararası toplumunun görevi, işaret edilen dört suçu engellemek ile sınırlı kalmıştır. Bu sebeple çatışmalarda sivillerin kurban edilmesi devam etmiştir. Bunun temel sebebi ise, koruma sorumluluğu doktrininin zayıf olmasından değil, uluslararası toplumun verdiği çabanın zayıf olmasındandır. Bunun için uluslararası toplumun erken uyarı ile yetinmeyip erken eyleme geçmesi gerekmektedir. Rapor, erken eylem mekanizmasını güçlendirmek için üç boyutlu bir strateji sunmuştur: Birincisi, mevcut önleme kapasitesini yeniden incelemek ve gerektiği durumlarda onu güçlendirmektir. İkincisi ise, suçların önlenmesi için hesap verme sorumluluğunu güçlendirmeyi sürdürmektir. Üçüncüsü de suçların önlenmesi için sivil faaliyetleri sürdürmek ve mevcut kaynaklardan yararlanmaktır (A/72/884-S/2018/525 BM Genel Kurul Kararı, 2018: 1-16).

Bütün bunlarla beraber, bu belgelerden ve genel sekreterlerin hazırladığı raporlardan çıkan hükümlerin (BMGK’den çıkanlar hariç) bağlayıcı bir etkisi bulunmamaktadır. Bu belgeler teamül hukuku çerçevesinde değerlendirilebilirler. Fakat bunlar teamül hukuku çerçevesinde değerlendirildiğinde devletlerin uygulamada istikrarlı olarak davranmadığı, ayrıca devletlerin bunu bir hukuk kuralı kanaatiyle yapmadığı fark edilecektir (Keskin, 2009: 77-78; Ulusoy, 2013: 75-76). Ayrıca Keskin’e göre 2005 Zirve Bildirisi’nde genel kurul üyelerinin bir norm çıkartması konusunda şüphe de mevcuttur. Çünkü üyeler Genel Kurul kararlarının bağlayıcı özellik taşımadığını, bunların tavsiye hükmünde olduğunu bilmektedirler (2009: 78).

Koruma sorumluluğunun bir norm haline gelmediği 2006 Darfur krizinde görülmüştür. Kriz ile ilgili alınan bütün kararlara rağmen BM, NATO ve Afrika

Birliği, Sudan hükümetinin isyanlarını engelleyememiştir. Sudan hükümetinin alınan kararları reddetmesine rağmen müdahale ile ilgili bir karar alınamamıştır. Koruma sorumluluğu doktrininin diliyle konuşmak gerekirse, Sudan Hükümeti'nin kendi sorumluluğunu yerine getirmemesine rağmen, uluslararası toplum müdahale kararı almamıştır ve dolayısıyla uluslararası toplum kendi sorumluluğunu yerine getirmemiştir. Ancak BMGK kararıyla kurulan Afrika Birliği/Birleşmiş Milletler Darfur Hibrit Operasyonu, Afrika Birliği'nin katılımıyla kurulmuş ve bölgeye yerleştirilmiştir. Görevi ise, bölgede barışı sağlamak, insanlara yardım etmek ve siyasi süreci yönlendirmektir. Fakat koruma sorumluluğu konusunda yaşanan gelişmeler göz ardı edilmemelidir. BM içerisinde alınan kararların yetersiz olması söylemiyle birlikte koruma sorumluluğunun zaman içerisinde bir norm oluşturacağını görmek mümkündür (Ulusoy, 2013: 76-77). Bu bağlamda 2005 yılındaki raporun, BM içerisinde işbirliğiyle kabulünün ardından komisyonun iki başkanından biri olan Gareth Evans şu yorumu ortaya atmıştır: “*Son beş yılda tanıklık ettiğimiz, neredeyse gerçek zamanlı olarak, –nihayetinde uluslararası teamül hukukunun yeni bir kuralı olabilecek– yeni bir uluslararası normun ortaya çıkışıdır*”. Fakat koruma sorumluluğu raporunun BM içerisindeki gelişimine bakılırsa bu normun bir hukuki statüsün kazanmadığı fark edilecektir (Gözen, 2015: 171-172).

Bellamy'e göre 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi, koruma sorumluluğu doktrinini sulandırmaktadır. Fakat doktrini savunanlara göre uluslararası toplumun doktrini onaylaması ile doktrine meşruiyet katmıştır (Massingham, 2009: 810).

Bütün bunlarla beraber söylenebilir ki, 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi ve 2009 Ban Ki-moon raporunda, koruma sorumluluğu raporuna olması gereken önem verilmemiştir. Kendi özünde yatan üç sorumluluktan ilk iki sorumluluk konusunda sadece iki paragrafta bahsedilmesi hayal kırıklığıdır. Yeniden yapılandırma/inşa etme sorumluluğu çatışmanın tekrar ortaya çıkmaması için büyük öneme sahiptir. Çatışmanın çıkış nedenlerinin ortadan kalkması, çatışmanın sonlandırılması kadar ve belki daha fazla öneme sahiptir. Bunu göz ardı etmek, insanların yaşadığı felaketi yeniden yaşayıp yaşamaması konusuna önem vermemek demektir. Ayrıca doğru yetkili konusunda yapılan sınırlandırma, bizi askeri müdahale tartışmasının başlangıç noktasına geri götürmektedir. Komisyonun ortaya attığı kriterlerden bahsedilmemesi de uluslararası toplumu aynı noktaya götürmektedir. 2005 Dünya Zirvesi Sonuç

Belgesi ile ilgili söylenebilecek daha birçok şey vardır. Fakat özetlemek gerekirse bu belgenin, koruma sorumluluğu doktrini özünden çıkardığını ve suçlara maruz kalan insanları hayal kırıklığına uğrattığı bir hakikattir. Yukarıda açıklananlara rağmen gerek 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi, gerekse 2009 Ban Ki-moon raporunun güç kullanımı ve insanlara karşı yapılan ve sayılan dört suç arasında bir bağlantı kurması insani koruma amaçlı müdahalenin gelişiminde -bir norm oluşturulmamakla birlikte- bir ilerleme kaydettiğini söylemek mümkündür. Birinci bölümdeki insani müdahale üzerindeki mevcut tartışmaların temel bir kaynağı, insana karşı yapılan suç ve insan hakları ihlalinin uluslararası barış ve güvenliğine bir tehdit unsuru olarak görülüp görülmediğidir. Buna binaen eğer bunlar bir tehdit unsuru olarak görülüyorsa, o tehlide cevap olarak güç kullanmaya başvurulmasında da görüş ayrılığı söz konusudur. Fakat insani koruma amaçlı müdahalelerin gelmesiyle birlikte bu tartışmanın ötesine gidilmiştir. 2005 Sonuç Belgesi ve 2009 BM Genel Kurulu Raporu'nun çıkması ile birlikte uluslararası toplum, bahsedilen dört suç çerçevesindeki insan haklarının ihlaline cevap olarak askeri müdahaleyi kabul etmiştir.

2.4. KORUMA SORUMLULUĞU DOKTRİNİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Koruma sorumluluğu doktrininin gelişimi, tanımı, kapsamı, kriterleri ve BM içerisinde geldiği en son nokta, bir önceki alt bölümde ele alınmıştır. Bu kısımda ise, diğer kısımlarda ele alınmış unsurlar genel olarak değerlendirilecektir.

Şüphesiz ki, koruma sorumluluğu konusunda devletlerin en hassas noktası, BM Şartı içerisinde yer alan egemenlik kavramının dönüşümü olmuştur. İnsanlara karşı yapılan ihlalleri ve uluslararası suçların işlenmesi de egemenliğin kapasitesini daraltmıştır (Ulusoy, 2013: 72). Bu bağlamda koruma sorumluluğu, insanları vahşet suçlarından korumak için yeni bir akım olarak nitelendirilmektedir. İnsani koruma amaçlı müdahaleler tepki verme sorumluluğunun önemli bir parçasıdır. Koruma sorumluluğunun insanları koruma özelliği ise egemenliğin bir parçası olduğu yönündedir. Bu hususta Weiss, koruma sorumluluğu doktrininin Westfalia düzenine toprak, otorite ve nüfuz unsurların yanında “insan haklarına saygı gösterme” unsuru eklediğini ileri sürmektedir. Yeni eklenen unsur da yapılan koruma amaçlı müdahaleler ve uluslararası ilişkiler disiplindeki müdahale etmeme prensibi arasında gerilim yaratmaktadır (Massingham, 2009: 804-805).

Koruma sorumluluğu doktrini iki temel unsur üzerinde değerlendirilebilmektedir. Birincisi, doktrin bir hak olan egemenliğin, aynı zamanda bir ödev/sorumluluk taşıdığını ortaya koymaktadır. Böylece doktrin, egemenlik tartışmasına başka bir boyut eklemektedir. Bu yeni eklenen boyutu da, müdahale üzerinden sürdürülen tartışmalar değiştirecektir. Daha önceki tartışmalarda ise bir hak teşkil eden egemenlik çıkmaz noktada yer almıştır. Dolayısıyla eski tartışmalarda egemenlik müdahaleye karşı yer alan görüşün lehine sağlam bir sav oluşturmakta idi. Doktrinden sonra yapılan tartışmalarda ise egemenlik, karşı tarafın savlarının temelini oluşturmuştur. Bu bağlamda bir ödev teşkil eden egemenliğin, insani müdahale ya da daha doğrusu müdahalenin doğasını değiştirecek bir temel olduğu rahatlıkla söylenebilmektedir. İkincisi ise müdahalenin neleri kapsadığıyla ilgilidir. Doktrin bu hususta koruma sorumluluğunun altında üç sorumluluğun yattığını açıklamaktadır. Bunlar ise, önleme, tepki verme ve yeniden inşa etme/yapılandırma sorumluluklarıdır. Daha önceki kısımlarda bunların neleri kapsadığı ve koruma sorumluluğu raporunda bunlara ne kadar önem verildiği açıklanmıştır. Burada söylenmeye çalışılan şey ise, koruma sorumluluğu doktrininde bu üç sorumluluğun, sağlam bir bütün oluşturduğudur. Müdahale üzerindeki daha eski doktrinlerde hep müdahale üzerinde durulmuştur. Başka bir deyişle, daha önceki doktrinlerde sadece tepki verme sorumluluğuna önem verilmiştir. Diğer sorumluluklar ise, ele alınmış olsa da, müdahale doktrinlerinde değil, barış inşası ya da krizin önlenmesi gibi başka konularda ele alınmıştır. Bu yüzden koruma sorumluğu ve onun ortaya attığı sorumluluklar, müdahale tartışması konusunda sağlam bir mekanizma bütünlüğü ortaya koymaktadır. Bu konu ile alakalı müdahale konusunda doktrin ortaya koyduğu altı şart bulunmaktadır. Tez çalışması bunları ilkeler çerçevesinde ele almasına rağmen ikinci bölümün sonunda bu altı kriteri de açıklamıştır. Tez çalışmasında bunların ilkeler şeklinde alınma sebebi ise raporun özetinde böyle tanımlandıkları içindir. Bu altı kriterin askeri müdahaleyi ve onun tartışılmasını kontrol altına aldığı belirtilmelidir. İleride görüleceği gibi yapılan müdahaleler bir kontrol mekanizmasına tabi olmadığı için birçok müdahale, planlanan çerçeveden dışına çıkmaktadır. Bu durum da, müdahalenin meşruiyetini sarsmakta ve daha sonra ihtiyaç olduğunda müdahalelere izin verilme ihtimalini azaltmaktadır. Böylece devletlerin müdahaleye kuşku ile bakmasına sebep olmaktadır. Ayrıca kriterler konusunda doktrin çok önemli bir gelişme kaydetmiştir. Müdahale yetkisini

BMGK'nin yanında BM Genel Kurulu'na vermiştir. Doktrinin saydığı suçlar bağlamında BMGK'ye verilen talep eğer makul bir süre içinde incelenmezse bu talep BM Genel Kurulu'na intikal etmekte ve BM üyelerini "barış için birleşme" adı altında bir olağanüstü toplantıya çağırıp talebi inceletilebilmektedir. Aslında bu ilerleme BMGK içinde olabilecek kısıtlamalardan korunmayı ve insanlara karşı işlenen suçlara acil cevap vermeyi sağlamaktadır. Fakat ne yazık ki BM bu konuda böyle bir yetkiye sahip değildir. Bu yetki ancak BM ile ilgili yapılması gereken hukuki reformlarla mümkündür. Zira gerek 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi'nde, gerekse 2009 Ban Ki-moon raporunda bu yetki BM içerisinde kabul edilmemiştir. BM içerisinde kabul edilen ise, müdahaleyi eski tartışmaya götürmektedir. Müdahale eğer BM Şartı'nın düzenlediği güç kullanma çerçevesinde yapılırsa meşru olacaktır. Fakat ondan farklı ise, yapılacak müdahale sadece uluslararası barış ve güvenliğin sağlamak için değil, aynı zamanda daha önce bahsedilen dört suçun işlemesine bir cevap olarak yapılabilir. Ancak BM Genel Kurulu kararlarının bağlayıcı özelliği bulunmadığı için uygulamada bir faydası görülmeyecektir. Fakat bu ilerlemenin, müdahalenin gelişiminde önemli bir basamak teşkil edeceği beklenmektedir.

Bütün söylenenlere rağmen bu altı kriter, göreceli oldukları için de eleştiriye maruz kalmaktadır (Aytaş, 2014: 212). Doktrine yapılan eleştirilerin başında da bu doktrinin sadece büyük güçlerin elinde bulunması ve onların emperyalist planlarına hizmet etmesi konusu yer almaktadır. Koruma sorumluluğu raporu, insanların acılarına son vermesi amacıyla ortaya çıkmasına rağmen bazı devletler bu raporun emperyalist görüşleri ve müdahale isteklerini yansıttığını söylemektedirler (Gözen, 2015: 169). Eleştiriler bağlamında raporun çıkarttığı komisyonun farklı bölgelerden üyeleri barındırmasına rağmen komisyon raporunun bir tavsiye özelliği taşıdığı da ayrı bir gerçektir. Hiçbir bağlayıcı özelliği bulunmamakta olup ayrıca BM'nin rapor üzerinde aldığı kararlar, raporun kendi özelliğine de zarar vermektedir.

Doktrinin müdahale üzerindeki savları ise müdahaleyi destekleyenlerin savlarını temsil etmektedir. Bu sebeple bazı görüşlerin koruma sorumluluğuna karşı çıktığı tahmin edilmektedir. Ayrıca doktrinin müdahale/egemenlik tartışmasındaki yerine bakıldığında da en çok terminoloji boyutuna önem verildiği görülmektedir. Oysa daha önce söylendiği gibi müdahalenin terminoloji boyutu önemli olmakla birlikte bu durum müdahale üzerindeki mevcut tartışmanın özünü temsil etmemekte ve

açıklanamamaktadır. Müdahale üzerindeki tartışmaların özünde, teorik ve uygulama alanında müdahaleyi destekleyen ve karşı çıkan devletlerin farklı çıkarları yatmaktadır. Müdahalenin özü ise insanidir ve öyle kalması gerekmektedir. Bu yüzden müdahalenin özü, tartışma özümüle çatıştığı sürece müdahale üzerinde yapılan tartışmalar devam edecektir. Ayrıca uluslararası ilişkiler disiplini insan odaklı bir disiplin midir yoksa devlet odaklı mıdır? Bu soruya gerçek bir cevap aranmadığı sürece müdahale üzerindeki tartışmalar devam edecektir.

Koruma sorumluluğu konusunda tartışılacak bir başka önemli nokta ise, uluslararası toplumun, kendi sorumluluğunu yerine getirmemesidir. BM Şartı'nın 48. maddesinin 2. fıkrasına göre BMGK bir karar aldığında, bu karar tüm BM üyeleri için bağlayıcıdır ve dolayısıyla bu kararın uygulanması gerekmektedir. Fakat BMGK'nin aldığı kararın yerine getirilmemesi durumunda bu konuda ne yapılacağı hiçbir belgede görülmemektedir. Ayrıca koruma sorumluluğu doktrininde de konuya ilişkin bir hüküm ya da cevap da bulunamamıştır (Ulusoy, 2013: 76).

Değerlendirme kısmında ele alınacak bir başka nokta ise, koruma sorumluluğu doktrininin, müdahale gelişiminde önemli bir parça olduğudur. Bugüne kadar müdahale üzerindeki tartışmalara dayanarak uluslararası ilişkilerde müdahale etmeme prensibiyle baş edecek başka bir prensip bulunmadığı rahatlıkla söylenebilmektedir. Fakat daha önce bahsedilen koruma sorumluluğunun çıkış sebepleri göz önünde bulundurulsa, müdahale üzerinden tartışmaların devam edeceğinin farkına varılacaktır. Bu yüzden koruma sorumluluğu doktrini kabul görmezse bile müdahale tartışmalarının gelişiminde önemli bir role sahip olacaktır. Çıkarlar, fayda, düzen ve adalet üzerindeki tartışmalar devam ettiği sürece müdahale üzerindeki tartışmalar da devam edecektir. Bunun için yeni yapı ve yeni yapının düzenlenmesi için müdahale üzerinden yeni fikirlerin üretilmesine devam edilmelidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNSANİ MÜDAHALE ve KORUMA SORUMLULUĞU BAĞLAMINDA RUANDA, KOSOVA ve LİBYA MÜDAHALELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tez çalışmasının birinci ve ikinci bölümünde insani müdahale ve koruma sorumluluğu doktrinlerinin uluslararası ilişkiler literatüründeki mevcut tartışmaları ve bu tartışmaların dayandığı teorik çerçeve ele alınmıştır. Ayrıca her iki bölümün sonunda da doktrinler değerlendirilmiştir. Uygulamalar ise üçüncü kısımda ele alınacaktır. Bilindiği üzere müdahale uygulamaları, mevcut teorik çalışmaları yansıtmaktadır. Tam da bu yüzden tez çalışmasında ilk olarak teorik tartışmalara yer verilmiştir. Fakat bu bölümde kapsamlı olarak müdahale uygulamalarından üç örnek ele alınacaktır. Ayrıca bu üç örnek dışında gerek duyulduğu takdirde başka örneklere de yer verilecektir. Alınan örnekler ise; Ruanda, Kosova ve Libya örnekleridir. Ruanda müdahalesinin seçiliş amacı, insani müdahalenin eksikliğini ortaya koymaktır. Kosova müdahalesi, Avrupa kıtasında yapılan başarılı bir müdahale olması ve 1999 yılında BM'nin onayı alınmaksızın NATO tarafından yapılması nedeniyle ele alınacaktır. Libya müdahalesi ise yakın tarihte gerçekleşen müdahalelerden biri olmakla birlikte koruma sorumluluğu doktrinini içermektedir. Aynı zamanda bu müdahale, 2011 yılında BM'nin onayı alınarak NATO tarafından yapılmıştır.

3.1. RUANDA MÜDAHALESİ

3.1.1. Ruanda Sorununun Tanımlanması

Ruanda, Afrika güller bölgesinin merkezinde yer almaktadır. Kuzeyinde Uganda, güneyinde Burundi, batısında Kongo Cumhuriyeti ve doğusunda da Tanzanya yer almaktadır. “*Bin tepe*” ülkesi olarak adlandırılan Ruanda'nın başkenti Kigali'dir (Mestari, 2018: 251).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürülen ülkelerin insanlarına özgürlük, adalet ve koruma vermek adına BM çerçevesinde Vesayet Konseyi kurulmuştur. Böylece MC mandası altında bulunan Ruanda, BM vesayet sistemine girmiştir. Değişen uluslararası ortamının doğasına uyum sağlamak adına Belçika, kendi sömürgecilik sistemine son verip Hutu kabilesini Ruanda'nın siyasi sistemine dahil etmeyi sağlayacak faaliyetlerde bulunmuştur (Sencerman, 2013: 42). BM örgütünün kurulması ile birlikte

1950'li yıllarda Ruanda'ya yönelik hem Belçika, hem de kilise politikasında değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır (Öztürk, 2011: 69; Sencerman, 2013: 42). BM misyonu, Ruanda'ya yaptığı ziyaretinden kısa bir süre sonra Mart 1957 yılında Tutsi kabilesi, kendilerine siyasi hakların acil bir şekilde iade edilmesini açıklayan bir *görüş bildirgesi* yayımlamışlardır. Hemen ardından Tutsilerin sahip oldukları ayrıcalıkları hedef alan, ayrıca Hutuların sahip olması gereken hakları isteyen *Bahutu Manifestosu* bir grup Hutu tarafından yayımlanmıştır. Yaşanan olaylar sebebiyle kilise de rolünü değiştirmiştir. Daha önce kilise okullarına sadece Tutsiler girebiliyorken, bu olaydan sonra, artık Hutular da eğitim alabilmeye başlamıştır (Sencerman, 2013: 42-43).

1959 yılında yaşanan sosyal devrim Ruanda olaylarında bir dönüm noktası olmuştur. Sosyal devrim, Tutsilerin sahip olduğu ayrıcalıkların ve bu ayrıcalıklarından kazanılan siyasi üstünlüğün bittiğine işaret etmektedir. Bu devrimde de Belçika izleri mevcuttur. 1960 yılından itibaren Belçika, Tutsiler yerine Hutulara destek verdiğini, Tutsi şeflerini Hutu şefleri ile değiştirdiğini ve yeni atanan şeflerin Hutu olması gerektiğini ileri sürmüştür. Böylece Ruanda'nın iktidarı tersine dönmüştür. Tezin ileri aşamasında görüleceği gibi Hutular seçimi çoğunlukla kazanmış ve Ruanda'nın siyasi iktidarına hâkim olmuştur (Sencerman, 2013: 43-44).

Hutular şiddete başvurdukça Belçika ve kilisenin onlara verdiği destek artmıştır. Böylelikle hem kendi hakkını isteyen Hutular, hem de ayrıcalıklı statüsünü korumaya çalışan Tutsiler şiddete başvurmuşlardır. Bu dönem belirsizlik ve huzursuzluğun yaşandığı bir dönemdir (Öztürk, 2011: 69). Yüzyıllardır monarşinin hükmü altında yaşayan ve hiçbir siyasi hakka sahip olamayan Hutular, Ruanda siyasetinin temelini oluşturacaktır. Ayrıca sömürgecilik sisteminin bitmesi ile Ruanda için yeni bir dönem başlamış olacaktır. Böylelikle Hutular düşman olarak; onları sömüren Almanya ve Belçika'yı değil, Tutsileri görmeye başlamıştır (Sencerman, 2013: 44).

Ruanda için sömürgeci dönem öncesinden bağımsızlık yıllarına kadar değişmeyen bazı özellikler sayılabilmektedir. Birincisi, ülke sınırları ve kurumları sömürgecilik döneminden bağımsızlık yıllarına kadar devam etmiştir. İkincisi ise, Avrupalı sömürgeciler Afrika'da kabile siyasetini devam ettirirken, bazı ülkelerde ve özellikle Ruanda'da ırka dayalı bir politika izlemişlerdir. Üçüncüsü ise, Afrika ülkelerinde pan-Afrikan hareketler ve ülke milliyetçiliğinin hakim olmasına rağmen Ruanda'da ırka

dayalı bir milliyetçilik hakim olmuştur. Bu sebeple daha önce söylendiği gibi Ruanda'daki Hutular asıl düşman olarak sömürge güçlerini değil, Tutsileri görmeye başlamıştır (Öztürk, 2011: 70).

1962 yılında Ruanda'da bağımsızlık ilan edilip ilk seçim gerçekleştirilmiştir. Seçim sonucu olarak Tutsilere karşı sert politika izleyen Kayibanda başa geçmiştir. Kayibanda dönemi I. Cumhuriyet dönemi olarak bilinmekte olup bu dönemin iktidarı Hutuların elinde olmuştur. Kayibanda'nın başa geçmesi ise, sömürgecilik döneminin bitmesinden ziyade yönetimin değişmesi ve Tutsilere karşı bir kazanılan bir devrim olarak nitelendirilmektedir (Öztürk, 2011: 70-71). Kayibanda'nın Tutsi karşıtı politika izlemesinden dolayı Tutsiler komşu ülkelerden karşı saldırılarda bulunmuştur. Kayibanda hükümeti ise, dışardan gelen saldırılara cevap olarak Ruanda'da yaşayan Tutsileri hedef almıştır. 1970'li yıllara gelindiğinde Ruanda'daki sosyal sorunların yanında siyasi ve ekonomik sorunlar çıkmaya başlamıştır. Ülkenin batısından gelen Hutuların subayları, kendi siyasi haklarını alamadıkları iddiasıyla darbe girişiminde bulunmuştur (Sencerman, 2013: 45-46). Ayrıca 1972 yılında Ruanda komşu ülke olan Burundi'deki olaylarından etkilenmiştir. Burundi, Ruanda ile aynı toplumsal bölünmeyi paylaşmakta idi. Burundi'deki Tutsiler ise iktidar olup ayrıca yönetimine karşı gelen Hutuları öldürmekteydi. Hutular ise Burundi'den kaçarak Ruanda'ya sığınıyorlardı. Sığınan Hutular ise Ruanda'daki Tutsilere nefret ve kin taşımakta idi. Bundan dolayı Ruanda'daki Hutular, Tutsileri sosyal hayattan uzaklaştırmaya başlamıştır. İlköğretim ve üniversitede okuyan Tutsiler uzaklaştırılmış, Tutsilere saldırılmış ve ticari faaliyetten mahrum bırakılmışlardır (Öztürk, 2011: 72).

Mevcut durumdan yararlanan Ruanda ordusu, Juvenal Habyarimana önderliğinde 5 Temmuz 1973 tarihinde gerçekleştirilen darbe sonucu yönetimi ele geçirmiştir. Darbeden sonra Hutuların gücü eline alması ile birlikte siyasi elitler, kuzey Ruanda'dan yana olmuştur. Yönetimin başına geçen Habyarimana ekonomi ve kalkınma programlarına çok önem vermiş ve bu konularda değişiklik yapmıştır. Bilindiği üzere Afrika ülkeleri kendi bağımsızlığını kazandıktan sonra birçok ekonomik sorunlara maruz kalmışlardır. Ruanda kendi ekonomik sorunları ve kalkınma programlarını gerçekleştirmek için Fransa ile işbirliği yapmıştır. Ayrıca Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası başta olmak üzere uluslararası kuruluşlardan yardım istemiştir (Sencerman, 2013: 47).

Habyarimana döneminde Tutsilere karşı kota sistemi politikası izlenmiştir. Bunun yanında kalkınma teşvik edilerek mevcut anlaşmazlıklar ve sıkıntılar ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Fakat bu dönemde I. Cumhuriyet zamanında Tutsilere karşı uygulanan ayrımcılık politikası, kalkınma adına devam ettirilmiştir. Bu politikanın tek hedefi, ülkede bulunan anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak değil, Hutuların içerisinde güç değişikliği sağlamak olmuştur. Siyaset merkezi güneyden kuzeye kayınca Habyarimana rejimi birçok muhalifi ortadan kaldırmıştır. 1980'li yılların sonunda birçok muhalifin araba kazasında öldüğü veyahut öldürüldüğü kaydedilmiştir (Sencerman, 2013: 47-48). 1994 yılına kadar devam eden Habyarimana rejimi, Tutsilere az da olsa bazı işleri yapmalarına müsaade etmek dışında iyileştirme yapmamıştır. Ayrıca rejim Tutsilerin görevlerine, okullarına ve evlerine dönmesini sağlayamamıştır. Fakat Habyarimana rejimi, ekonomik büyüme, altyapı çalışmaları, kahve üretimindeki artış, diplomatik açılım ve uluslararası ekonomik destek paketleri gibi farklı sosyal, ekonomi ve diplomatik mekanizmalarla Ruanda'da nispeten istikrarı sağlamıştır (Öztürk, 2011: 73; Sencerman, 2013: 48). Nispi kalkınma yeterli olamamış, çıkan ekonomik sorunlar sosyal anlaşmazlıklar yaratmaya başlamıştır. 1970'li yıllarda komşu ülkeler olan Burundi ve Uganda'da çıkan iç istikrarsızlıklar, Ruanda'da sosyal istikrarsızlığa yol açmıştır. Burundi'deki etnik kin ve nefret, Hutuların Tutsilere karşı düşmanlık duymasını sağlarken Uganda'daki etnik nefret, Tutsilerin Hutulara karşı düşmanlık beslemesine sebep olmuştur. Bunun dışında Habyarimana hükümeti nüfusun %90'ının tarıma bağlı olduğunu bilmekteydi. Bundan dolayı tarımla ilgilenen nüfusu komşu ve hatta uzak ülkelere göndermeye başlamıştır. Gerekçe olarak da ülkenin kalabalık olmasını göstermiş ve doğal kaynakların yetmediğini iddia etmiştir. Böylelikle Tutsilerin geri dönme taleplerine karşı olumsuz cevap verilmiştir (Sencerman, 2013: 48-49).

1990'lı yıllarda değişen iklimden dolayı Ruanda hükümetine karşı eleştiriler artmış olup ayrıca demokratik istekler de ortaya çıkmıştır. 1987 yılında Uganda'daki Tutsiler Ruanda Yurtsever Cephesini (RPF) kurmuş¹¹ ve önce Uganda'daki diktatör Obote'ye darbe indirilmiştir. Sonra 1 Ekim 1990 tarihinde Ruanda dışındaki Tutsiler Uganda

¹¹ Bazı kaynaklara göre RPF Ruanda'ya dönüşü sağlamak amacıyla sadece Tutsiler tarafından değil aynı zamanda Hutular tarafından kurulmuştur. Öncel Sencerman, "Batılı Kolonyel Güçlerin 1994 Ruanda Soykırımına Etkisi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 18, İstanbul 2013, s. 49.

topraklarında RPF'yi kullanarak Ruanda hükümetine saldırmaya ve topraklarını işgal etmeye başlamıştır. Bu istilaya karşı Fransa ve Belçika hükümetleri Habyarimana rejimini desteklemeye koşmuştur. Fransa hükümeti, rejime siyasi danışmanlık yanında askeri yardımda da bulunmuştur (Türkmen, 2006: 161-162; Öztürk, 2011: 73; Sencerman, 2013: 49-50).

Soykırıma yol açan birçok sebep ve faktör mevcuttur. Birincisi; Ruanda'daki iç savaştır. Ruanda'daki şiddet olayları esnasında sürgüne gönderilen Tutsi aileleri ve çocukları, silahlı güç olan RPF'yi kurmuşlardır. O yüzden Habyarimana onların geri dönmesi için görüşme yapılması önerisinde bulunmuştur. Fakat RPF görüşme başlatılmadan şiddete başvurmuş ve Ekim 1990 yılında Ruanda'yı, Güney Uganda'dan işgal etmeye başlamıştır. RPF Ruanda'daki Tutsilerden destek alarak 1992 yılında Ruanda topraklarından bir parçayı kendi yönetimi altında almayı başarmıştır. Bunu takiben Habyarimana hükümeti isyancılarla anlaşmaya mecbur kalmıştır (Öztürk, 2011: 95-96).

Demokratikleşmenin ilk önemli adımı, 4 Ağustos 1993 tarihinde imzalanan Arusha Anlaşması'dır¹². Anlaşma ile siyasal iktidar, hükümet ve RPF arasında paylaşılmıştır. Ülkede barış sağlamak adına yapılan anlaşma ise iktidarın paylaşılmasının yanında ateşkesin, mültecilerin dönüşünü ve RPF'nin iktidara dahil edilmesini sağlayacaktı. Ayrıca anlaşma gereğince BM, Ruanda'ya barışı sağlamak, geçici hükümeti ve meclisi kurmak için anlaşma imzaladıktan 37 gün sonra BM Barışı Koruma Gücünü (UNAMIR) gönderecektir. Fakat UNAMIR komisyonunun gönderilmesi gecikmiş ve bundan dolayı da meclisin kurulması gecikmiştir. Anlaşmadan sonra Tutsilere karşı nefret artmıştır. Artan nefret, cinayet, sözlü saldırı ve öldürme listesi yayımlamak gibi farklı şekiller almıştır. Hutular'ın hükümete karşı aldığı olumsuz tavırdan dolayı anlaşmadan kısa bir süre sonra Habyarimana yaptığı konuşmada, anlaşmanın "bir kayıt parçası" olduğunu ileri sürmüştür. Tutsiler ise anlaşmanın bütün isteklerini gerçekleştirmediğini söylemişlerdir. Böylece anlaşma, barış sağlama yerine etnik bir iç savaşa yol açmıştır (Sencerman, 2013: 52-53).

¹² Antlaşma Afrika Birliğinin desteklemesi ile ortaya çıkmıştır (s. 336). http://www.un.org/en/sc/repertoire/93-95/Chapter%208/AFRICA/93-95_8-5-RWANDA.pdf (Erişim tarihi: 4.12.2018).

Anlaşma Hutuların gücünü azaltmakta idi. Ayrıca hem isyancıların, hem de RPF mensuplarının desteğini sağlamıştır. Anlaşma Fransa, ABD ve Afrika Birliği tarafından da desteklenmiştir. Ayrıca bu ülkeler anlaşmaya gözlemci olmuşlardır. Anlaşmaya göre Habyarimana'nın partisi olan MRND, ülke iç muhalefet ve RPF olmak üzere üç ayrı taraf vardır. Anlaşma gereğince, Habyarimana hükümetinin yetkisinin azaltılmasına, seçimler yapılana dek RPF ve daha beş partinin bir hükümet kurmasına karar verilmiştir. Ayrıca Habyarimana yönetimde kalacak, partisinin sandalyeleri beşe indirilecek, muhalifler dokuz ve RPG beş bakanlığa sahip olacaktır. Ayrıca yeni kurulacak ordunun %40'ı ve memurların yarısı RPF'den olacaktır (Öztürk, 2011: 96).

Soykırımı ve katliamlara yol açan ikinci sebep ise, çok parti dönemine geçiştir (Öztürk, 2011: 97). Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte uluslararası baskının Ruanda üzerinde artırılmasından dolayı hükümet demokratikleşme ve liberalleşme sürecine girmiştir. 1990 yılının Nisan ayında Habyarimana Fransa'da yapılan Fransa-Afrika Zirvesi'ne katıldığında Fransa Cumhurbaşkanı Habyarimana'ya çok partili sisteme geçmek için müsaade etmesi gerektiği yönünde tavsiyede bulunmuştur. 5 Temmuz 1990 yılında Habyarimana, Ruanda'nın demokratikleşme sürecine girdiğini ilan etmiştir. Ayrıca 24 Eylül 1990 yılında "Siyasi Reforma Yönelik Ulusal Birleşme Komisyonu" kurulmuştur. Aynı dönemde Tutsilere karşı nefret artmış ve *Kangura* gazetesinde yayınlanan "*Hutuların on iki emri*" başlıklı yazıda Tutsilere hakaret edilmiştir. Bunlara RPF'nin 1990 ile 1993 yılları arasındaki saldırılarının devam etmesi eklendiğinde nefret ve kinin hangi seviyeye geldiğini tahmin etmek mümkün olacaktır. Hükümetin demokratikleşme sürecine girdiğini ilan etmesine rağmen 1993 yılına kadar yaklaşık 2.000 Tutsinin öldürüldüğü ve yaklaşık 10.000 Tutsinin hapsediği kaydedilmiştir. Böylece Ruanda'daki olayların iç savaştan ziyade etnik kökenli olduğu söylenebilmektedir (Sencerman, 2013: 50-52).

Bu süreçte birçok parti kurulmuştur. Yeni partilerin kurulmasıyla Tutsilere karşı şiddet artmış ve toplum arasında kutuplaşma yoğunlaşmıştır. Hem çok parti dönemine geçiş, hem de iç savaştan dolayı imzalanan Arusha Anlaşması, mevcut hükümetin ayrıcalıklı elitlerinin konumunu tehdit etmiştir. Bu iki sebep soykırımı giden süreçte önemli bir rol oynadığı gibi soykırım olaylarında da etkili faktör olmuştur. 1990-1994 arasındaki olaylar bağlantılı olarak soykırımıda önemli bir role sahiptir. Ekim 1990'da hükümetin

tüm Tutsileri “işbirlikçi” olarak ilan etmesi, 1991 yılının Aralık ayında askeri yetkililerin Tutsileri “esas düşman” olarak tanımlaması, Ruanda ordusunun geliştirilerek sayısının 7 binden 31 bine kadar çıkarılması ve çok miktarda silah satın alınması, ordunun kendi sivil birliklerini oluşturup onlara silah vermesi, soykırımdan hemen önce eğitilmiş silah milislerinin bulunması ve onların ülke etrafında dağıtılması ve ordu mensuplarının hem politikacı, hem de sivil halkı desteklemesiyle RPF’ye yardım edenlerinin isimlerini toplayarak “ölüm listesi” hazırlaması gibi olaylar, yapılan soykırım olaylarında baş rol oynamıştır. Buna ek olarak partilerin kurulması, gazete, televizyon ve radyo gibi medya araçlarının sayısının artması ve hedef aldığı eğitim seviyesi düşük olan Hutuların arasında bu araçların yaygın hale gelmesi soykırımda önemli rol oynamıştır (Öztürk, 2011: 97-98).

Çok partili sisteme geçiş dönemi sadece Ruanda’da değil, tüm Afrika ülkelerinde etkili olmuştur. Ruanda’nın komşusu olan Burundi’de seçim gerçekleşip Hutu kökenli Ndadaye, başkan seçilmiştir. Burundi yönetimi Tutsilerin elindeydi. Burundi ordusu yeni seçilen başkanı öldürmüştür. Ndadaye’nin FRODEBU partisi ise cevap olarak şiddete başvurmuştur. Ardından da ordu mensuplarının sivil Hutuları hedef alan saldırılarında on binlerce sivil öldürüldüğü tahmin edilmektedir. Bu olaylar sırasında Burundi’deki Hutular ise Ruanda’ya göç etmek zorunda kalmışlardır (Öztürk, 2011: 97-98).

Bu olaylar istikrarsızlığa ve düzensizliğe yol açmıştır. Arusha Anlaşması’nın ise barışa yola açması beklenirken fiili olarak istikrarsızlık nedeni haline gelmiştir. Ruanda hükümeti ise, halkı askerileştirmekte, milis kuvveti oluşturmakta ve milli savunma adı altında Hutulara askeri eğitim vermekteydi. Radikal basın, toplumda ırka dayalı mesajlar yaymaktaydı. Sözde koalisyon hükümeti var olmasına rağmen kendi çalışanlarının maaşını dahi ödeyemeyen ve hiçbir yerden destek alamayan bir hükümetti. Üst düzey politikacılar öldürülüyordu. Devlet başkenti olan Kigali ise partilerin gençlik kollarına mensup olan öfkeli gençler ile doluydu (Öztürk, 2011: 99-100).

Şiddetin fitilini ateşleyen olay ise, 6 Nisan 1994 tarihinde Tanzanya’ya bir antlaşmaya imza için giden Başkan Habyarimana’nın uçağının vurularak öldürülmesi olmuştur. Hemen ardından yetkililer tüm yollara barikat koyma emri vermiştir. Olaydan yaklaşık

yarım saat sonra tüm yollar kontrol altına alınmış, sonrasında ise Tutsilerin öldürülme talimatı verilmiştir (Öztürk, 2011: 100). Hutuların oluşturduğu milisler hükümet yardımıyla Tutsilere saldırmaya başlamıştır. Hutular Tutsilere karşı “*Tutsilere güvenilmez*” sloganını kullanmıştır. 100 gün süren olaylarda tam sayısı bilinmese de 500.000-1.000.000 Tutsinin öldürüldüğü kaydedilmiştir¹³ (Sencerman, 2013: 54). Başkanlık Muhafızları, polis, yerel yönetimdeki görevliler ve ordunun yaptığı katliamlarda Başbakan Agathe Uwilingiyimana ile BM tarafından onu korumakla görevlendirilmiş 10 Belçikalı asker öldürülmüştür. Ardından da Belçika, BM gücünden 240 askerini geri çekmiştir. Olaylarda yaklaşık iki milyon Tutsi Zaire¹⁴ ve Tanzanya sınırlarına göç etmiştir (Sencerman, 2013: 54-55). Katliam esnasında Ruanda’da hiçbir güvenli yer kalmamıştır. Kiliseye sığınmış yaklaşık 7 bin Tutsi’nin öldürüldüğü kaydedilmiş, Hutular, muhalifleri ve Tutsileri sistemli olarak öldürmüştür (Türkan, 2014: 111-112).

BM Genel Sekreteri’nin raporuna göre Ruanda’daki şiddet eylemleri sebebiyle 500.000 insan öldürülmüştür. Ayrıca yaklaşık 3 milyon kişinin yerinden edilmesinin yanı sıra 2 milyondan fazla mülteci ülkesini bırakmıştır. Kaçan insanlar arasında kolera hastalığı yaygınlaşmış ve yaklaşık 20.000 kişi hayatını kaybetmiştir. Bunun yanında binlerce ölü defnedilememiştir. Bütün bunlar hem sağlık güvensizliği yaratmış, hem de su kaynakları için bir tehlike oluşturmuştur (BM Genel Sekreteri Raporu, Ağustos 1994: 3).

Öldürülen kişilerin yaklaşık %95’inin Tutsi olduğu kaydedilmiştir. Soykırımdan önce ülke nüfusu yaklaşık 7 milyondur. Bu bağlamda yaşanan soykırımın niteliksel ve niceliksel olarak ülkeyi yıktığı görülmektedir (Öztürk, 2011: 101).

Ateşkes çabaları General Dallaire tarafından Haziran 1994’ten itibaren yoğunlaştırılmıştır. Ayrıca BM Genel Sekreteri’nin özel temsilcisi başkente ilk geldiğinden beri iki taraf arasında ateşkesin sağlanması için görüşmelerini sürdürmüştür. Fakat bütün bu çabalar ateşkesi sağlayamamıştır (BM Genel Sekreteri Raporu, Ağustos 1994: 2).

¹³ BM farklı kaynaklarına göre öldürülen sayısı 500.000-800.000 arasındadır.

¹⁴ Demokratik Kongo Cumhuriyeti 1971-1997 yılları arasında varlığını Zaire olarak sürdürmekteydi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kongo-demokratik-cumhuriyeti> (Erişim tarihi: 28.04.2019).

4 Temmuz 1994 tarihinde RPF, başkent Kigali'yi ve bir gün sonra Ruanda'nın ikinci büyük şehri olan Butare'yi ele geçirmiştir. 14 Temmuz'da ise RPF Ruhenger'i de kontrolü altına almıştır. Ruanda hükümetinin askerleri ise Gisenyi'de ve ülkenin kuzey batısında kalmış vaziyetteydi. 17 Temmuz'da RPF Gisenyi'yi de ele geçirdikten sonra 18 Temmuz 1994'de tek taraflı olarak savaşın bittiğini ilan etmişlerdir. Böylece 800.000 kişinin hayatını yitirdiği Ruanda iç savaşı sona ermiştir (BM Genel Sekreteri Raporu, Ağustos 1994: 1-2).

RPF Ruanda'yı askeri kontrolü altına aldıktan sonra 19 Temmuz 1994 tarihinde beş yıl için geçici ulusal birlik hükümetini kurmuştur. Yeni hükümetin kurulmasından itibaren başkan, komşu ülke başkanlarıyla görüşmüş, ayrıca hükümet hem mültecilerin, hem de eski devlet memurlarının dönmesine dair olumlu işaretler vermiştir. Ayrıca yeni hükümet, suçluların yargılanacağını ve bu hususta BMGK'nin 935 sayılı Kararındaki uzmanlar komisyonunun kurulması gerektiğini ileri sürmüştür. Yeni hükümet, mültecilerin dönmesini teşvik eden BM'in çabasına destek vererek Kigali havaalanını yeniden açmış ve BM'e bağlı bir kanalın açılmasını sağlamıştır (BM Genel Sekreteri Raporu, Ağustos 1994: 7-8).

3.1.2. Ruanda Sorunun Kökeni ve Ruanda'daki Nüfus Yapısı

Ruanda tarihini üç döneme ayırmak mümkündür. Birincisi, Ruanda'nın bağımsız bir monarşi kazanmasından Alman ve Belçikalı sömürgeci dönemine kadar uzanan süreçtir. İkincisi ise, Alman ve Belçikalılara dayanan sömürge dönemidir. Üçüncüsü ise sömürge döneminin bitmesinden itibaren başlayan bağımsızlık dönemidir.

Tarihçiler, Ruanda'nın ilk sakinlerinin Twaların olduğunu söylemiştir. M. S. 1000 yılı civarında çiftçi Hutuların Ruanda'ya girdiği ve yerleşmeye başladığı; Tutsilerin ise Ruanda'ya 11. ve 15. yüzyıllar arasında Etiyopya'nın güneyinden girdikleri düşünülmektedir. Tutsiler çobanlık ve hayvanlık ile uğraşmaktaydı. Ruanda'da Afrika kıtasından farklı olarak güçlü bir krallık vardı. Güçlü olan kral Ruanda'daki insanlar ve hayvanlar başta olmak üzere bütün mevcut varlıklara sahipti. *Mwami* adı verilen kral, Ruanda topraklarını eyaletlere bölüp kralın temsilcisi olan askerlere vermiştir (Sencerman, 2013: 38-39).

19. yüzyılda Ruanda ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalıydı. Tutsiler hayvancılıkla uğraşırken Hutular tarımla meşguldü. 10 hayvandan fazlasına sahip olanların sosyal

itibari bulunmaktaydı. Bu dönemde Hutular ve Tutsilerin kimliğini belirleyen en temel şey, uğraştıkları ekonomik faaliyet olmuştur. Aralarında ırka dayalı herhangi bir fark söz konusu değildi. Tutsiler hayvancılık ile uğraşarak Ruanda'nın sosyal hiyerarşisinde zengin sınıfında yer alırken Hutular tarımla uğraşarak hem ekonomik olarak zayıf, hem de siyasi yönetimde söz sahibi değillerdi. Birçok kabile hem Hutu, hem de Tutsi nüfusa sahip olmanın yanı sıra ikisi de aynı dili, Kinyarvanda'yı konuşmaktaydı. Dolayısıyla krallık zamanında Hutu ve Tutsi kelimelerin kullanılması bir ırk farklılığına değil, mevcut ekonomik ve siyasi koşullara dayanıyordu (Öztürk, 2011: 67-68).

Ruanda'ya Alman girişi 1894 yılında kâşif Kont von Götzen'in gezisinde olmuştur. Kâşif olan Kont von Götzen, Ruanda'ya güçlü bir monarşinin hükmettiğini ve nüfus yapısı ile alakalı %15'lik Tutsilerin geri kalan Hutular üzerinde hakimiyet sağladığını fark etmiştir. Bugünün Burundi devleti de Ruanda'nın bir parçasıydı ya da Ruanda ile birlikte tek ülkeydi. Ruanda-Burundi ve günümüzdeki Tanzania'nın batısı üzerindeki Almanya sömürgesi, I. Dünya Savaşı'nın bitmesine kadar devam etmiştir (Sencerman, 2013: 39). Fakat 1890–1916 yılları arasında devam eden Almanya hükmü mevcut sosyal ve idare yapısını değiştirecek eylemlerde bulunmamıştır. Hakimiyeti de dolaylı bir şekilde mevcut kral ve askerleri (*şefleri*) üzerinden sağlamıştır. Sadece gerekli durumlarda kuzeybatı bölgesinde çıkan isyanları bastırarak merkezi gücü kuvvetlendirmiştir. Böylece Ruanda, Almanya'nın Afrika'yı sömürme politikasının bir parçası olmuştur (Öztürk, 2011: 68; Sencerman, 2013: 40).

I. Dünya Savaşı'ndan önce Almanya'nın üzerinde hakimiyet sağladığı Ruanda-Burundi devleti, Milletler Cemiyeti mandası olarak Belçika'ya verilmiştir. Böylece Belçika'nın Ruanda üzerinde yeni bir sömürgecilik dönemi başlamıştır. Belçika, Almanya gibi dolaylı yönetim şeklini devam ettirdiyse de Tutsilerin gücünü ve kuzeydeki varlığını sağlamlaştırmıştır (Sencerman, 2013: 40). Ayrıca Ruanda'ya kazanç sağlamak adına tarımsal projeler ve altyapı çalışmaları kazandırmıştır. Belçika Almanya'nın aksine Ruanda'da sosyal, ekonomik, siyasi ve mimari alanlar başta olmak üzere derin etki bırakmıştır. Ayrıca Belçika, aynı dili ve hayat aktivitesini paylaşan Ruandalılara etnik ayrışmanın tohumu olan yeni kimlik kartları vermiştir. Bu yeni kimlik kartları Ruandalıları, Hutu, Tutsi ve Twalar olarak üç gruba ayırmıştır. Hutular zorunlu üretim ve işçilik alanına çalışmaya mecburken Tutsiler, yönetici ve

üst düzey sınıfı oluşturmaktaydı (Öztürk, 2011: 68-69; Sencerman, 2013: 40-41). Tutsileri “beyaz olmayan beyaz Afrikalılar” olarak nitelendiren Belçika, Tutsilerin, üstün, güçlü ve daha entellektüel olduğunu ileri sürmüştür (Türkan, 2014: 108). Belçika yönetimi, kuzeyden gelen açık tenli ve uzun boylu olan Tutsilerin farklı bir ırk olduğu söylemini 1950 yıllara kadar tekrarlanmıştır. Bu söylemden yararlanmış belli bir Tutsi grup vardı. Tutsilerin geri kalan kısmı ise evliliğini ve yaşam tarzlarını Hutular ile paylaşmaya devam etmiştir (Öztürk, 2011: 69). Ayrıca Belçika, Tutsilere eğitim ve iş imkanları sağlayan uygulamalar ortaya atmıştır. Hutulara hiçbir siyasi sorumluluk verilmemiştir (Türkan, 2014: 109; Sencerman, 2013: 41). Buckley-Zistel, Ruanda’da bu üç grubun Almanya ve Belçika sömürgecilerinden önce de var olmasına rağmen bu grup ayrılışının Ruandalılara kimlik kartlarının verilmesiyle kutuplaştığını ve siyasetin bir parçası olduğunu iddia etmektedir (Buckley-Zistel, 2006: 103). Bu etnik ayrışmada sömürgeci Belçika’nın yanı sıra kilisenin de rolü vardı. 1920’li yıllarda misyonerler, elitlerin Hristiyanlaştırılması, mevcut siyasi liderlerin gönlünün kazanılması ve Katolik adayların şef seçilmesini sağlamıştır. Ayrıca 1931 yılında kilise, Kral Musinga’nın tahttan indirilmesi ve yerine Katolik olan oğlunun başa getirilmesinde önemli bir role sahipti (Sencerman, 2013: 41-42).

Ruanda diğer Afrika ülkelerinden farklı olarak dört özellik taşımaktaydı. Birincisi, krallık döneminden başlayarak sömürge ve bağımsızlık dönemine kadar kurumsal devamlılık söz konusudur. Bu kurumsal devamlılık ilk olarak uzun yıllar devam eden merkezi otoritesinden, ayrıca sosyal kurumların bulunmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, krallık, sömürgecilik ve bağımsızlık döneminde vergilendirme kurumu ve ona bağlı bir işleyiş sistemi de mevcuttur. Bu kurum ise kraldan en küçük çiftçiye kadar bütün devlet fertlerini kapsamaktaydı. İkinci özelliği ise, güçlü krallık zamanındaki yönetim, gelişmiş bir idari yapıya ve işçi hareketliliğine sahiptir. Üçüncü olarak Ruanda, Afrika kıtasının en büyük nüfus yoğunluğuna sahiptir. Dördüncüsü ise, ülkenin topografik şeklidir. Ülkedeki tepeler taraçalıdır. Her basamakta muz ve kahve başta olmak üzere tarım faaliyetleri mevcuttur. Ruanda nüfusu soykırımdan önce 6 milyon iken günümüzde yaklaşık 10 milyona çıkmış vaziyettedir. Nüfusun %90’ı her zaman tarımla uğraşmaktadır. Sınırlı arazilerde çalışan insan sayısı yüksektir. Toprak sınırlılığında fazla insan çalıştırılması, bu insanlar arasında rekabete yol açmıştır (Öztürk, 2011: 76-78).

Hutular ve Tutsiler arasındaki iki ayrı ırk veya grup bağlamındaki söylem, sosyal ve sosyo-biyolojik açıklamalara dayanmaktadır. Sosyal açıklamalar biyolojik farklılıklara önem vermemekle birlikte iki grup arasında sadece sosyo-ekonomik farklılıklarından söz etmektedir. Daha önce söylendiği gibi ekonomik alan farklılığı söz konusudur. Ayrıca bu görüşe göre iki grup arasında olağan farklılıklar da mevcuttur. Bu farklılıklar ise dışlayıcı değil, tamamlayıcıdır. Sosyo-biyolojik açıklamalar ise, iki grup arasında ırk farklılığının bulunduğunu ileri sürmektedir. Buna göre Tutsiler yüzyıllardır Etiyopya'dan göç eden Hutulardan farklı ve ayrı bir sınıftır. Orta Afrika üzerinde çalışmalar yapan Ogot'a göre uzun zaman önce doğu Afrika'da tarımla ve hayvancılıkla uğraşan farklı gruplar bir araya gelip birlikte yaşamışlardır (Öztürk, 2011: 81-82). Bu tartışmalar önemli olmak ile birlikte daha önce belirtildiği üzere Ruanda, bu iki grup için ana vatan olmuştur. İki grup yaşamlarını birlikte devam ettirmiştir. Sosyal hayatlarında da ortaklık olmuştur. Zaman içerisinde birbirleriyle evlenen bu iki gruptan doğan çocukların çoğalması ile de aralarındaki farklılıklar ortadan kalkmıştır. Kalan farklılıklar ise her toplumda olduğu gibi ekonomik ve sosyal sınır statüsünde olmuştur. Ayrıca krallık döneminde kurumsal hiyerarşisi söz konusuydu. Kurumlar önünde herkesin sınıf kategorisine göre yükümlükleri vardı. İki grup arasındaki ırka dayalı farklılıklar Almanya ve daha çok Belçika sömürge dönemine dayanmaktadır. Hem kilise, hem de Belçika tarafından ilk olarak Tutsilere verilen ayrıcalıklar ırk farklılıklarını pekiştirmiştir. Ayrıca Belçika tarafından ırka dayalı kimlik kartlarının dağıtılması olayının, ayrımcılığın temelini oluşturduğu düşünülmektedir.

3.1.3. Ruanda'ya Yönelik BM Rolü

Anlatıldığı üzere 1990-1994 yıllarında olaylar gittikçe büyümüştür. Ayrıca bu olayların büyük çaplı olaylara dönüşeceği konusunda bazı devletlerin temsilcileri haber vermiştir. Fakat bu haberlere gereken ilgi gösterilmemiştir. Örneğin, 1992 yılında Belçika'nın Ruanda'daki büyükelçisi Johan Swinner kendi hükümetine yazdığı bir raporda, başkan ve eşinin emriyle *Akazu* adı altında gizli bir birim kurulduğunu ve bu birimin görevinin Tutsilerin yok edilmesi ve Ruanda'nın etnik sorunlardan kurtarılması olduğunu ileri sürmüştür. İnsan Hakları İzleme Örgütü ve Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu gibi bazı uluslararası kuruluşların raporlarında da aynı ya da benzer ifadeler mevcuttur. Arusha Anlaşması gereğince BMGK'nin 872 sayılı

Kararı'yla UNAMIR bölgeye gözlemci olarak gönderilmiştir¹⁵. UNAMIR'e askeri birlik gönderen ilk devletler Bangladeş, Belçika, Gana, Kanada ve Tunus olmuştur (Öztürk, 2011: 101-102).

UNAMIR'in Kanadalı komutanı Romeo Dallaire 1993 yılından itibaren raporları göndermeye başlamıştır. Şiddet olayları başladığında Hutuların, başkent Kigali'de her 20 dakika bir 1000 kişi öldürmeyi planladığını yazan Dallaire, durumu BM Barış Harekatları Dairesine (DPKO) bildirerek DPKO'dan öldürme planı dahilindeki silah depolarını ele geçirmek için izin istemiştir¹⁶. Fakat DPKO izin konusunda yetkili olmamakla birlikte üye devletlerin talimatını izleyerek izin vermeyi reddetmiştir. Bu kararın soykırımı başlatma sürecinde önemli bir rol oynadığı kaydedilmektedir. Bununla beraber Amerikan İstihbarat Teşkilatı tarafından ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen değerlendirmede, Arusha Anlaşması'nın çöktüğü takdirde Ruanda'da en az yarım milyon insanın öldürüleceği kaydedilmektedir. Fakat ne yazık ki ABD bu hususta ne BMGK'yi acil toplantıya çağırması, ne de BM Genel Sekreterliği'ne ve BMGK'nin geçici üyelerine haber vermiştir. Genel Sekreter yıllar sonra o sıralarda seyahatte olduğunu, ayrıca General Dallaire'den gelen bilgileri üç ay sonra öğrendiğini açıklamıştır (Türkmen, 2006: 165-166).

UNAMIR konusunda bazı sorunlar bulunmaktaydı. Ruanda'da soykırım olayları devam ederken UNAMIR'in ağır silahlar ile donatılması, gücünün artırılması ve daha yetkili birliklerden oluşması gerektiği hususunda bazı talepler mevcuttur. Ancak bu taleplerin bir karar şeklinde çıkartılmasını ABD ve İngiltere reddetmişlerdir. Bu iki devlet o dönemde Bosna'da çıkan şiddeti engellemek için güç harcamış ve Ruanda'daki olayları önemsememişlerdir. Ayrıca bu iki ülke finansal destek konusunda da kararlı değillerdi. General Dallaire'nin güç artırılması konusundaki talebine karşı bu iki devlet, askeri birliklerinin gücünü azaltmaya dair karar almışlardır. Anlaşıldığı gibi müdahale konusunda bazı batılı devletler isteksiz kalmıştır. Bu isteksizliği fark eden Hutular, Barış Gücü'nün Ruanda'yı terk etmesini

¹⁵ BMGK'nin 872 sayılı kararına ayrıntılı olarak bakmak için [https://undocs.org/en/S/RES/872\(1993\)](https://undocs.org/en/S/RES/872(1993)) (Erişim tarihi: 4.12.2018).

¹⁶ General Dallaire, Ruanda ordusunun Fransa, Mısır, Güney Afrika ve Çin'den çok sayıda silah ve pala satın aldığını belirtmiştir. Ayrıca Hutuların Tutsileri öldürme planlarına ilişkin bilgileri ABD, İngiltere ve Belçika Büyükelçiliklerine ulaştırmıştır. O zaman DPKO sorumlusu Kofi Annan idi. Ebru Çoban Öztürk, "Toplumsal Yapılar ve Şiddet: Ruanda Örneği", *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı:1, Ankara 2011, s.102.

sağlamak maksadıyla saldırmaya başlamıştır. Daha önce anlatıldığı gibi bu konu bağlamında on Belçikalı asker öldürüldükten sonra Belçika, kendi birliğini barış gücünden çekme talebinde bulunmuştur (Öztürk, 2011: 102-103).

BMGK'nin 821 sayılı Kararı ise, Ruanda hükümeti ve RPF'nin 9 Mart 1993 tarihinde yürürlüğe giren ateşkese uymasını talep etmiş, BM Genel Sekreteri'nin Afrika Birliği'yle görüşme yaparak Ruanda'da barışı sağlamasını istemiş ve Genel Sekreter'in barış gücünün korunması hususunda Ruanda ve Uganda hükümetinden gelen taleplerini incelemeye davet etmiştir (Security Council Resolution 812, 1993: 1-2).

BMGK'nin 846 sayılı Kararı, Ruanda hükümeti ve RPF arasındaki anlaşmazlıkların Afrika Birliği desteğiyle ve barışçıl yollarla çözülmesi gerektiğini vurgulamaktır. Ayrıca Ruanda ve Uganda arasındaki sınırdan Ruanda'ya silah yollanıp yollanmadığını denetleyen bir gözlemci barış gücünün gönderilmesine karar verilmiştir. Üstelik karar hem Ruanda hükümetini, hem de RPF'yi uluslararası hukuka saygı göstermeye davet etmiştir (Security Council Resolution, 846 1993: 1-2).

BMGK'nin 893 sayılı Kararı, tarafları barışı sağlamak için birlikte çalışmaya davet etmenin yanı sıra taraflardan Arusha Anlaşması'na uymalarını ve geçici hükümeti kurmalarını beklediğini söylemiştir. Ayrıca karar, ekonomik sebeplerden dolayı BM Genel Sekreteri'nden UNAMIR'in mali harcamalarını hesaplamasını beklediğini kaydetmiştir (Security Council Resolution 893, 1994: 1-2).

1994 yılı Şubat ayındaki BMGK Başkanının Bildirisinde Arusha Anlaşması'nın uygulanmasına kolaylık sağlayan iki tarafın siyasi iradesine memnuniyetle bakılırken geçici hükümetin kurulmamasından dolayı derin endişe taşındığı ifade edilmiştir. Ayrıca bildiri, Ruanda Devlet Başkanı'nın geçici Devlet Başkanı olarak yemin etmesinden dolayı kendi sorumluluğu adına acil bir şekilde ve Arusha Anlaşması çerçevesinde diğer geçici kurumların kurulması için çabalarını devam ettirmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bunlarla beraber bildiri, ulusal uzlaşmayı sağlamak için tarafların BM Genel Sekreteri'nin özel temsilcisi ve Afrika Birliği ile işbirliğini devam ettirmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca şiddetten ötürü BMGK Ruanda'nın ulusal güvenliğinin kötüye gitmesinden endişe duymakta idi. Bildiri, taraflar Arusha

Anlaşması'na tam ve acil bir şekilde uymazlarsa UNAMIR'e verilen desteğin devam etmeyeceğini belirtmiştir (Statement by the President of the UNSC, 1994: 1-2).

BMGK'nin 909 sayılı Kararı'nda geçici kurumların kurulmamasının Arusha Anlaşması'nın uygulanması önünde büyük bir engel olduğunu belirten BMGK, geçici kurumların kurulmamasından ve ülkenin insani, sağlık ve güvenlik durumunun kötüye gitmesinden endişe duyulduğunu ifade etmiştir. Bu kararda BMGK, UNAMIR'in görev süresini 29 Nisan 1994 tarihine kadar uzatmaya karar vermiştir. Ayrıca geçiş kurumlarının oluşturulmasında ilerleme sağlanacağı konusunda altı hafta içerisinde yeniden inceleme yapılacağı belirtilmiştir (Security Council Resolution 909, 1994: 1-2).

21 Nisan 1994 tarihindeki BMGK'nin 912 sayılı Kararı'nda BMGK Arusha Anlaşması'nın tamamı ve özellikle ateşkes ile ilgili hükümlerinin uygulanmamasından endişe duyduğunu ifade etmiştir. Ayrıca karar, uçak vurulduktan sonra Ruanda'da yaşanan şiddet olaylarında masum insanların öldürülmesine ve ülkeyi terk edenlerin artmasına işaret etmiştir. Ayrıca BMGK, UNAMIR, diğer Birleşmiş Milletler ve mevcut sivil kuruluş personelinin güvenliği için büyük endişe etmekle birlikte Ruanda'nın sivillerini hedef alan tüm şiddet eylemlerini kınamış ve tarafları uluslararası insancıl hukuka saygı göstermeye davet etmiştir. Kararın en önemli noktası UNAMIR'in görevini yeniden düzenlemiş ve üç noktada belirtmiştir: Birinci nokta, ateşkesin sağlanması için iki taraf arasında arabuluculuk yapmaktır. İkinci nokta, insani yardım operasyonlarına olabildiğince devam etmektir. Üçüncüsü ise Ruanda'da gelişen olayları ve özellikle UNAMIR'e sığınan sivilleri hedef alan şiddet eylemlerini rapor etmektir. Ayrıca BM Genel Sekreteri'nin 20 Nisan 1994 tarihli raporunun¹⁷ 15, 16, 17 ve 18. paragrafları çerçevesinde güç kullanılmasına izin verilmiştir. (Security Council Resolution 912, 1994: 1-2).

918 sayılı Karar ise tarafların derhal ateşkesi uygulamalarını talep etmiştir. UNAMIR'in 912 sayılı Kararı'ndaki sorumluluklarının yanına iki sorumluluk ekleyerek genişletmiştir. Birincisi, güvenli bölgeleri inşa etmek de dahil olmak üzere mültecilerin ve sivillerin korunmasını sağlamaktır. İkincisi ise insani yardım

¹⁷ 20 Nisan 1994 tarihli BM Genel Sekreteri raporunun ayrıntıları için bkz <https://undocs.org/en/S/1994/470> (Erişim tarihi: 4.12.2018).

faaliyetlerinin ve insani malzemelerin dağıtılması için güvenlik ve destek sağlamaktır. Ayrıca UNAMIR kuvvetlerin sayısını 5.500 askere kadar çıkartmıştır. Bunun yanında bu karar ilk defa oradaki şiddet eylemlerini tanımlamıştır. Karar, soykırım kelimesini kullanmamasına rağmen *“bir etnik grup üyelerinin tamamının veya bir kısmının bu grubu yok etme niyetiyle öldürülmesinin, uluslararası hukuk uyarınca cezalandırılabilir bir suç”* teşkil ettiğini ileri sürmüştür. Kararın en önemli noktası Ruanda’daki şiddet eylemlerini bölgedeki uluslararası barış ve güvenlik için bir tehdit unsuru olarak belirtmesidir. Bu bağlamda karar, BM Şartı’nın VII. Bölümü çerçevesinde hareket ederek on üçüncü paragrafında diğer devletlere Ruanda’ya silah, mühimmat, askeri yedek parçalar ve askeri araç ve teçhizatı satmayı ve ithalat etmeyi yasaklamıştır. Ayrıca kararın on üçüncü paragrafında uygulanan ambargonun kontrolünü ve onunla ilgili bütün devletler tarafından yapılan ihlali denetlemek için BMGK’nin 28. maddesinin çerçevesinde BMGK üyelerinden bir komisyon oluşturulacağını belirtmiştir. Kararın 15. paragrafında ise BM’e üye olmayan devletler de dahil olmak üzere tüm devletleri ve kuruluşları, 13. paragraftaki hükme uymaları çağrısında bulunmuştur (Security Council Resolution 918, 1994: 1-5).

925 sayılı Karar, soykırım kelimesini ilk defa kullanarak soykırım yapıldığına dair çıkan raporları işaret ederek soykırımın uluslararası hukuka göre bir suç olduğunu belirtmiştir. Ayrıca kararda, yaklaşık 1,5 milyon mültecinin bulunduğu ve çok boyutlu bir uluslararası insani krizi temsil ettiği vurgulanmıştır. Karar, ayrıca UNAMIR’in görev süresini 9 Aralık 1994 tarihine kadar uzatmıştır. Karar, UNAMIR’in, korunan alanları ve nüfusu, BM ve diğer insani yardım kuruluşlarının personelleri ve insani dağıtım yapan araçları tehdit eden kişi veya gruplara karşı kendini savunmak amaçlı harekete geçebileceğini belirtmiştir. Ayrıca karar, bütün taraflardan, kendi kontrol alanına giren topraklarda savaş eylemlerini acil olarak durdurmasını talep etmiştir (Security Council Resolution 925, 1994: 1-4).

BMGK, 929 sayılı Kararında üye devletlerin Genel Sekreter ile işbirliği içerisinde sunduğu teklifi memnuniyet ile karşılanmıştır. Bu teklife göre Ruanda’da ilgili devletlerin ulusal komuta ve kontrolü altında geçici bir operasyon yürütülecektir. Operasyonun hedefi ise yerlerinden edilmiş kişiler, mülteciler ve sivillerin korunmasıdır. Operasyonun maliyeti ise ilgili üye devletlere aittir. Bu kararda BMGK, BM Şartı’nın VII. Bölümü’ndeki yetkilerini kullanarak üye devletlere geçici

operasyon yapmak için izin vermiştir. Geçici operasyon ise BMGK'nin 925 sayılı Kararı'nda bahsedilen UNAMIR'ın iki ek sorumluluk çerçevesinde yürütülmesini belirtmiştir. Ayrıca bu üye devletlere karar tarihinden itibaren iki ay süre verilmiştir (Security Council Resolution 929, 1994: 1-3).

30 Nisan 1994 tarihindeki BMGK başkanının bildirisinde, Ruanda'daki özellikle sivilleri hedef alan ihlaller kınanmıştır. Ayrıca bildiri bu ihlalleri yapanların bireysel olarak sorumlu olacağını belirtmiştir (Statement by the President of the UNSC, 1994: 1-3).

935 sayılı Karar ise, Genel Sekreter'in acil olarak sunulan bilgileri incelemek ve analiz etmek için tarafsız bir uzman komisyon kurmasını talep etmektedir. Komisyonun elde edebildiği bilgileri incelemesinin ve analiz etmesinin amacı ise, Ruanda'daki uluslararası insancıl hukuk ihlallerini ve soykırımın yapıldığına dair delilleri tetkik etmektir. Ayrıca karar; devletlerden, BM farklı organlarından ve uluslararası insancıl kuruluşlarından insancıl hukuk ihlalleri ve soykırımın yapıldığına dair deliller ile ilgili hem komisyona bilgi verilmesini, hem de karar alındıktan sonra 30 gün içerisinde bilgilerin sağlanmasını talep etmiştir. Bunlarla beraber kararın 3. paragrafında BMGK, Genel Sekreter'in, uzman bir komisyonun kurulmasına dair bir rapor sunmasını, ayrıca komisyon kurulduktan sonra dört ay içerisinde komisyonun görevi ile ilgili bir rapor vermesini talep etmektedir. Ayrıca karar, ilgili bütün tarafların uzman komisyona yardım etmesini talep etmiştir (Security Council Resolution 935, 1994: 1-2).

BMGK'nin 935 sayılı Kararı'nın 3. paragraftaki tarafsız uzman komisyonunun kurulduğuna ve görevini yerine getirdiğine dair rapor, 26 Temmuz 1994 tarihinde açıklanmıştır (Report of UN Secretary-General, 1994: 13).

8 Kasım 1994 yılında BMGK'nin 955 sayılı Kararı'nda BMGK, Ruanda'daki durumun uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmesinin devam ettiğini belirterek BM Şartı'nın VII. Bölümü çerçevesinde Ruanda'daki soykırımından sorumlu olanların yargılanması için uluslararası ceza mahkemesinin kurulmasına karar vermiştir. Mahkeme soykırım başta olmak üzere Ruanda'da 1 Ocak 1994 tarihinden 31 Aralık 1994 tarihine kadar işlenen uluslararası hukukun ihlallerine bakacaktır. Ayrıca karar, devletler, hükümet ve hükümet-dışı örgütlerin Ruanda Uluslararası Ceza

Mahkemesi'ne yardım etmelerini talep etmiştir (Security Council Resolution 955, 1994: 1-3).

1994 yılı Ağustos ayındaki BM Genel Sekreteri raporuna göre RPF'nin hızlıca kontrol ettiği alanın büyümesinden ötürü hükümete bağlı kanallarda insanları korkutan haberlerin yayımlanması yerinden edilen kişilerin ve mültecilerin sayısını arttırmıştır. Bu haberlerin yayımlanması, yerinden edilen kişilerin ve mülteci akımının uluslararası insani örgüler tarafından kontrol altına alınamamasına yol açmıştır (Report of UN Secretary-General, 1994: 2).

Bu dalgalar içerisinde Fransa hükümeti, sivillerin korunmasının sağlanması için, merkezi Zaire olmak üzere bölgeye bir askeri kuvvet göndermek istediğini belirtmiştir. BMGK 929 sayılı Kararı'nda buna izin vermiştir. 2 Temmuz'da Fransa operasyona "*Turquoise*" adını vererek Ruanda'nın kuzey batısında, Ruanda toprağının yaklaşık beşte birini kapsayan insani koruma amaçlı bir bölge kurmuştur. RPF'nin müdahaleye karşı çıkmasına rağmen Fransa kuvvetlerine karşı askeri bir eylemde bulunmamıştır. Ayrıca *Turquoise* ve UNAMIR kuvvetleri arasında iletişim ve destek olmuştur. 529 sayılı Karar ise Fransa'ya 21 Ağustos 1994 tarihine kadar izin vermiştir. Fransa ise 11 Temmuz'da BMGK'ye 31 Temmuz'dan itibaren kuvvetlerini çekmeye başlayacağını bildirmiştir (Report of UN Secretary-General, 1994: 2-3).

ABD tutumuna ilişkin ilk olarak Başkan Clinton ABD'nin Ruanda'ya gireceği söyleminde bulunmuştur. Başkan Clinton Genel Sekreterliğe Ruanda'daki soykırımı engelleyecek operasyona lojistik destek sağlayacağına söz vermiştir (Eroğlu, 2014). Fakat ABD'nin Ruanda'ya müdahale etmemesinde iki sebep yatmaktadır. Birincisi Somali müdahalesinin başarısızlığıdır. Somali müdahalesinin başarısızlığı, ABD kamuoyunda müdahaleye karşı bir tepki yaratmıştır. İkinci neden ise mali boyutudur. Operasyonun teknik ve askeri malzemesinin yanı sıra eğer ABD askeri müdahaleyi gerçekleştirecekse, müdahale maliyetinin en ağır kısmı ona düşecektir (Türkmen, 2006: 163-164; Rukiye Eroğlu, 2014).

3.1.4. Ruanda Müdahalesinin Değerlendirilmesi

Bu bölümde Ruanda'ya yönelik müdahale konusunda uluslararası toplumun oynadığı rol değerlendirilecektir.

Ağustos 1994 BM Genel Sekreteri raporuna göre Arusha Anlaşması, iki taraf arasındaki anlaşmazlıkları çözmek yerine derinleştirmiştir. Başkanın uçağı vurulduktan sonra hem kurulan geçici hükümetin, hem de RPF'nin Arusha Anlaşması'na uyması gerektiği kanaatine varılmıştır. Daha sonra iki taraf arasında yapılan anlaşma asılsız bir iddiaya dayanmıştır. O iddia; iki taraf arasındaki tarihi etnik düşmanlığın siyasi yolla halledilebileceğidir. Geçici hükümet çözümün iki taraf arasında hem azınlık, hem de çoğunluğun hakkını koruyan bir düzenleme ile mümkün olduğunu ileri sürmüştür. RPF ise anlaşmanın getirdiği siyasi çözüm olan çoğulcu siyasal görüşü savunmuştur (Report of UN Secretary-General, 1994: 7). Böylece anlaşmanın anlaşmazlıklara bir çözüm olarak sunulması beklenirken anlaşmazlıkları derinleştirmiştir.

BM ve özellikle BMGK tarafından alınan kararlar ve çıkan raporlar konusunda bir dizi notlar kaydedilebilir. Ruanda ile ilgili fazla sayıda kararın çıkmasına rağmen bu kararlar çatışmayı önleyememiştir. Kararların dili ise zorlayıcı değildir. Alınan kararlarda endişe duymak, kınamak ve talep etmek gibi kelimeler kullanılmıştır. Bu kelimelerin önemi olsa da olayların şiddetini engelleyecek mekanizmayı sağlayamamıştır. BMGK'dan şiddetin katliama dönüşmemesi için daha münasip bir dil kullanması ve müdahaleci bir rol izlemesi beklenmiştir.

Yukarıda UNAMIR ile ilgili söylenen notların yanında UNAMIR'in sorumluluklarının ve sayısının genişletilmesi konusunda 918 sayılı Karar önemli bir nitelik katmıştır. Elbette güvenli bölgelerin oluşturulması ve barış gücünün 5.500'e kadar çıkarılması şiddetin önlenmesi ve ileriye gitmemesi konusunda önemli adım sayılmakla birlikte yeterli değildir.

BMGK, olayların bölgenin barış ve güvenliğini tehdit ettiğini önceden fark etmiş olsa da bunu geç dile getirmiştir. ICISS raporunda yazıldığı gibi BM, Ruanda'da katliam olacağından haberdar olmasına rağmen katliamı engelleyecek bir adım atmamıştır.

Askeri tedbirler konusunda 918 sayılı Karar, Ruanda'ya silah ambargosu uygulamıştır. Bu noktada 918 sayılı Karar önemli bir role sahip olmakla birlikte tarihine bakılırsa geç geldiği fark edilebilir.

22 Haziran 1994 tarihli müdahale ile ilgili Kararın çıkması, yaşanan olaylara olması gerektiği kadar önem verilmediğini göstermektedir. Ayrıca verilen müdahale kararının

amacı katliamların önlenmesi değil, yerlerinden edilmiş kişiler, mülteciler ve sivillerin korunmasıydı.

Bu müdahaleyi yapan Fransa'nın Hutu milislerini silah ve eğitim alanında desteklediği kaydedilmektedir. Ayrıca Fransa'nın Ruanda'ya duyduğu ilgi ve yakınlık, Belçika'nın bölgeden gitmesinden sonra da devam etmiştir. Bu bağlamda Fransa, Ruandalı siyasetçilerle yakın ilişkilerde bulunmuş ve bunun sonucu olarak 1990'lı yıllardan soykırımın sonuna kadar Fransa etkisine askeri, siyasi ve diplomatik alanlarda rastlanmıştır. 1993 yılında uluslararası sivil toplum örgütlerinin hazırladığı rapora göre Hutuların hükümet desteğiyle Tutsileri katlettikleri söylene de Fransız yetkililer¹⁸ "*Burası Afrika, bu tür şeyler olabilir*" diyerek olayları önceden bildiklerini dolaylı yoldan belirtmişlerdir (Türkan, 2014: 114-116). Ayrıca 1993 yılında Tutsilere karşı yaşanan şiddet olayları esnasında Fransa İşbirliği Başkanı'nın, Kigali'de yaptığı konuşmada Hutulardan, Tutsilere karşı hükümete destek çağrısında bulunmuştur. Ancak Fransa bu iddiaları kabul etmemekle birlikte soykırımının durdurulmasında önemli bir role sahip olduğunu söylemiştir. Bu hususta Fransız Savunma Bakanı Michele Alliot-Marie, Fransa'nın Ruanda'daki katliamların tamamını engelleyememesine rağmen en azından tam bir soykırımının olmasını engellediğini söylemiştir (Türkan, 2014: 116-117).

Şubat 1994 tarihli BMGK Başkanı'nın Bildirisi'nde, Ruanda'daki şiddet olaylarının artmasından endişe duyulmuştur. Ruanda'nın ulusal güvenliğinin tehlikede olduğunu açıklayan bildiri ise geçici kurumların kurulmasındaki görevin, devlet başkanına ait olduğunu belirtmiştir. Aslında kararlar gibi bildiri de uluslararası topluma durumun mahiyetini ve tehlikesini de sunmuştur. Bütün bu uyarılara rağmen uluslararası toplum şiddetin artmasını ve eylemlerin katliama dönüşmesini engelleyecek bir müdahale kararı almamıştır. Söylendiği gibi bazı devletler müdahale konusunda isteksiz kalmıştır. İngiltere ve ABD farklı nedenlerden dolayı müdahaleye değil, UNAMIR'in gücünün artmasına karşı çıkmıştır. Fakat bu devletler Bosna'daki olaylara karşı aynı rolü izlememiştir. İleride görüleceği gibi bu devletler Kosova krizinde BMGK'nin izni

¹⁸ 1998 yılında Fransa'nın eski Cumhurbaşkanı François Mitterrand, Le Figaro gazetesine verdiği mülakatta, "*O ülkelerde bir soykırım yaşanması o kadar da önemli bir şey değil.*" demiştir. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransanın-tarihindeki-kara-lekeler-unutulmuyor/1450460> (Erişim tarihi: 28.04.2019).

alınmaksızın bile müdahale yapmıştır. Elbette bu tutumun altında insani amaçlar yatmamaktadır.

Uluslararası toplumun Ruanda'nın insani sınavında başarısız kaldığı söylenebilir. Bu bağlamda daha önce farklı yerlerde işaret edilen Kofi Annan'ın şu sözü gayet açıktır:

“İnsani müdahale gerçekten egemenliğe karşı kabul edilemez saldırı oluşturuyorsa Ruanda'da ve Srebrenica'da tanık olduğumuz olaylar karşısında nasıl davranmalıyız? İnsan olarak varoluşumuzun dayandığı tüm ilkeleri çiğneyen ağır insan hakları ihlallerine karşı ne yapmalıyız?”

Ruanda'da müdahale olmamasının temel sebeplerinden biri operasyonun maliyetidir. 893 ve 929 sayılı Kararlarda bu konu ile ilgili ifadeler bulunmuştur. UNAMIR'in mali harcamalarının hesap edilmesine ilişkin ifadeye 892 Karar'da rastlanırken, 929 Karar'da Fransa, müdahale maliyetinin kendisine ait olduğu ifade edilmiştir. Daha önce açıklandığı gibi ABD ve İngiltere'nin müdahale etmemesinin ana sebeplerinden biri de maliyet boyutudur.

Ruanda soykırımının gerçekleşmesinde uluslararası toplumun tepkisizliği ve ilgisizliği de önemli bir etkiye sahiptir. ABD ve BM Genel Sekreterliği'nin tüm uyarı ve işaretlere rağmen yanlış öncelikleri ve ilgi göstermediklerinden dolayı Ruanda krizi gerçekleşmiştir (Türkmen, 2006: 160).

BM Genel Sekreteri'nin BMGK'ye sunduğu raporda açıkladığı gibi uluslararası toplum, Ruanda'daki soykırımı ve şiddet olaylarını durdurmak için gereken rolü oynamamış ve aciz kalmıştır. Uluslararası toplumun aciz kalmasıyla Ruanda'da öldürülen insanlara ve felakete seyirci kalınmıştır (Report of UN Secretary-General, 1994: 8).

Kuperman, Ruanda'da yapılan soykırımı ABD ve uluslararası toplum tarafından tepki gösterilmemesinin sebeplerini şu şekilde sıralamıştır: Birinci sebep Ruanda'daki çatışmalarda kazanan taraf, dünya kamuoyuna Tutsiler olarak yansıtılmıştır. İkinci sebep ise şiddetin artmasına rağmen azaldığı rapor edilmiştir. Üçüncüsü, ölenlerin sayısının ciddiye alınmamasıdır. Dördüncüsü ise Ruanda'da güvenilir bilgi ve gözlemcilerin bulunmamasıdır (Eroğlu, 2014).

3.2. KOSOVA MÜDAHALESİ

3.2.1. Kosova Sorununun Tanımlanması

1990 yılında Sırbistan tarafından Kosova parlamentosu kapatılmıştır. Kosovalılar, Sırbistan'ın bu tutumuna karşı, 26 Eylül 1991 tarihinde Kosova'nın bağımsızlığına yönelik referandum düzenlemiştir. Referanduma katılma oranı %87 olmakla beraber sonuç %99,89 bağımsızlık yönündeydi. 19 Ekim 1991 tarihinde parlamento, Kosova'yı cumhuriyet olarak ilan etmiştir. 24 Mayıs 1992 yılında İbrahim Rugova başkan olarak seçilmiştir (Kenar, 2005: 241). Kosovalılar sağlık, eğitim, vergi toplama gibi her alanda Sırbistan'dan bağımsız faaliyet geliştirmiştir (Alpkaya, 1999: 2; Levent, 2013: 861). Ancak Arnavutluk hariç uluslararası toplum, ilan edilen Kosova bağımsız devletini tanımamıştır (Levent, 2013: 861). 1990 yılından itibaren Kosovalılar İbrahim Rugova önderliğinde Sırbistan'a karşı "sivil itaatsizlik" politikasını izlemişlerdir. Kosovalılar bu süreçte Sırbistan zulmüne karşı şiddete başvurmamış ve böylece uluslararası toplumun sempatisini kazanmışlardır. Ancak bu sivil itaatsizlik politikası başarısız olunca, İbrahim Rugova'ya karşı muhalefet ortaya çıkmaya başlamış ve giderek bu muhalefet güçlenmiştir. 1997 yılında Kosova Kurtuluş Örgütü (UÇK) kurulmuştur (Kenar, 2005: 241-242). Sivil itaatsizlik politikasına karşı çıkan UÇK, 1998 yılında şiddete ve silahlı direnişe başvurmuş ve neredeyse Kosovalı Arnavutların temsilcisi olmuştur (Levent, 2013: 861). UÇK sivil itaatsizlik politikasından rahatsızlık duyan Arnavutların arasında yayılmıştır. Ayrıca UÇK eylemleri sayesinde daha önce ilgisiz kalan Kosova sorunu uluslararası gündeme gelmiştir. Sırbistan yönetimi ise UÇK'yi terör örgütü ilan edip Kosova'nın bağımsızlığa şiddetle kavuşturulmasının mümkün olmadığını ileri sürmüştür. Fakat UÇK'nin ortaya çıkması ve Sırbistan ordusuna ve devriyesine karşı ateş açması ile Sırbistan Cumhurbaşkanı Miloseviç, Kosova'ya şiddet uygulama fırsatı bulmuştur. Başlangıç olarak UÇK, Sırbistan ordusuna karşı başarılı olmuştur; fakat direnişini devam ettirememiştir. Sırbistan'ın uyguladığı şiddet sonucunda binlerce Arnavut hayatını kaybetmiş ve yüz binlercesi evlerini terk etmiştir. Ayrıca UÇK liderlik kadrosu içinde yer alan birçok kişi öldürülmüştür (Kenar, 2005: 242-243).

20 Ekim 1997 tarihinde BM Genel Kurulu, Sırbistan hükümeti tarafından Kosovalıların insan haklarını ihlal etmesi, Arnavut okullarını kapatması ve sivilleri

öldürmesi sebebiyle Sırbistan hükümetini kınayan bir karar almıştır. Fakat hükümet Kosova'ya karşı aynı politikayı izlemeye devam etmiştir. Her iki taraf kendi amaçları doğrultusunda hareket etmiştir. Kosovalılar, Sırbistan'ın Kosova özerk statüsünü kaldırarak olayları başlattığını ileri sürerken, Sırbistan Arnavutların UÇK'yi kurarak terör eylemlerine başvurmalarıyla sorunu tetiklediğini söylemişlerdir. Her iki taraf arasında etnik farklılıkların bulunması nedeniyle çatışma etnik bir boyut kazanmıştır (Kenar, 2005: 244).

Kosova meselesi 1997 yılına kadar iç mesele olmuş, fakat 1998 yılından itibaren uluslararası bir boyut kazanmıştır (Alpkaya, 1999: 1). Bu bölümün üçüncü kısmında görüleceği gibi 1998 yılından itibaren meseleye ilişkin tartışmalar uluslararası toplum içerisinde yoğunlaşmıştır. Bu tartışmalar Kosova meselesi ile ilgili devletlerin ve bazı bölgesel örgütlerin tutumunu açıklamaktadır.

3.2.2. Kosova Sorunun Kökeni ve Çıkışı

Arnavut tarihçiler, Arnavutların Kosova'ya "İlirler" olarak bilinen atalarının Antik Yunan döneminde geldiklerini ve Sırların bölgeye sonradan yerleştiklerini söylemiştir. Sırp tarihçiler ise 1219 Sırp Ortodoks kilisesinin kurulmuş olmasını kanıt göstererek Kosova'nın mirasçıları olduklarını iddia etmiştir (Levent, 2013: 855-856; Ercan ve Pektaş, 2015: 117). Doğan Tılıç'a göre Kosova Arnavutların vatanıdır ve M.Ö. III. yüzyılda Romenler Balkana yayılma politikasını uyguladığında karşılarında İliya kabilelerini bulmuşlardır. Slavlar ise IV. yüzyılda Kosova, Karadağ ve Bosna'ya gelmişlerdir (Tılıç, 1999: 72). Barbara Jelavich'a göre Slav kökenli olan Sırlar bölgeye VII. yüzyılda gelmişlerdir (Jelavich, 2006: 19). Bulgarlar 850 yıllarından XII. yüzyıla kadar Kosova üzerinde hakimiyet sağlamışlardır. XII. yüzyıldan Osmanlı devleti gelene kadar Kosova, Bizansların elinde kalmıştır. Osmanlı devleti ise 28 Haziran 1389 tarihinde Kosova savaşını kazanarak bölgeye yerleşmiştir. Bu tarihte Osmanlı ordusu, Sırp prensi Lazar Hrepelyanoviç komutasındaki Hristiyan ittifakını yenmiştir (Levent, 2013: 856-857).

Fakat bu Kosova savaşı Sırp kimliğinin oluşumunda önemli bir role sahiptir. Sırlar bugüne kadar Kosova savaşından kahramanlık hikayeleri çıkarıp nesilden nesile anlatarak milliyetçiliğini beslenmektedir. Osmanlı hakimiyeti Kosova savaşından 1912 yılındaki Balkan savaşına kadar devam etmiştir. V. ve VI. yüzyıldan Osmanlı

hakimiyetine kadar olan süreçte Kosova, Sırların elinde değildi. 1912 tarihinden sonra Kosova Sırların eline geçmiştir. Bu tarihten sonra da Kosova savaşı Sırlar için önemini korumuştur. Bugüne kadar Sırlar 28 Haziran'ı "Sırbistan Ulusal Günü" olarak kutlamaktadır (Levent, 2013: 857-858).

Balkan savaşında Kosova Sırbistan tarafından ele geçirilmiş ve 1913 yılında yapılan Londra Antlaşması ile Kosova, Sırbistan'ın bir vilayeti olmuştur. Sırların etkisiyle 1913 yılında Kosova'da yaşayan Arnavut ve Türklerden 10.000 kişi İzmir'e göçmüştür (Levent, 2013: 858). I. Dünya Savaşı'ndan sonra Kosova, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın, 1929 yılında Yugoslavya ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin (YSFC) bir parçası olmuştur (Safty, 2003: 151; Demir, 2016: 85). YSFC ise, Arnavut, Macar, Rum, Bulgar, Romen ve Türk gibi farklı milletleri barındırmıştır (Demir, 2016: 87).

Kosova, Yugoslavya'nın güneydoğu bölgesinde yer almaktadır. Kosova kelimesi ise, eski Slav, Bulgar ve Çek dillerinde "karatavuk" anlamına gelmektedir. Kosova ismi de ilk defa XIX. yüzyılında Osmanlı zamanında bu bölgeye verilmiştir. Siyasi sınırları ise sıra dağlarla çevrili olan coğrafi sınırları ile örtüşmektedir. 1991 yılında gerçekleşen nüfus sayımlarına göre¹⁹ Kosova'nın %82.2'si Arnavut, %10'u Sırp, %1'i Karadağlılar, %2.9'u Müslümanlar, %2.2'si Rumlar, %0.6'sı Türk ve %1.1'i diğer gruplar tarafından oluşmaktadır (Demir, 2016: 89, 93-94). Kosova özerk bölgesi Yugoslavya'nın en fakir, az gelişmiş sanayi yapısına ve Avrupa'nın en hızlı nüfus artışına sahiptir (Kenar, 2005: 237). 1963 yılında Kosova özerk bölge statüsü kazanmıştır. 1968 yılında Kosovalılar, başlattıkları ayaklanmalar sonucunda kendi dillerinde eğitim ve kendi üniversitelerine sahip olma gibi bazı haklar ve özgürlükler kazanmıştır. 1974 anayasasıyla bu özgürlükler ve haklar genişletilmiştir. Kosova, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin bayrağı yanında kendi bayrağını çekebilme ve başkanlık konseyinde kendini temsil edebilme gibi haklara sahip olmakla birlikte geniş bir özerklik statüsüne sahip olmuştur (Levent, 2013: 858). Fakat Kosova

¹⁹ Nisan 2011'de yapılan nüfus sayımının sonuçlarına göre Kosova nüfusunun %92.9'unu Arnavutlar, %1.6'sini Boşnaklar, %1.5'ini Sırlar, %1.1'ini Türkler, %0.5'ini ve %2.9'unu diğerler oluşturmaktadırlar. https://www.indexmundi.com/kosovo/demographics_profile.html. (Erişim tarihi: 28.04.2019).

özerk bölgesi olduktan sonra Sırbistan ona ayrılan bütçeyi kesmiş ve kamu yatırımlarını Sırp'ların olduğu yere göndermiştir (Kenar, 2005: 239).

YSFC, 1974 anayasasına göre altı cumhuriyet ve iki özerk bölgelerden oluşmaktadır. Tito, 1974 anayasasıyla 1960'lı yıllarda etnik temelli siyasal krizleri aşmak için altı cumhuriyete geniş yetkiler vermiştir. Ayrıca Kosova ve Voyvodina'ya²⁰ neredeyse cumhuriyet yetkileri vermiştir. Bu düzenlemeler ise Tito tarafından Sırbistan'ın bölünmesini ve egemenlik kazanmasını engellemek amacıyla yapılmıştır (Kenar, 2005: 238).

Tito'nun ölümünden sonra çok uluslu YSFC, milliyetçiliğin etkisi altında kalmıştır. 1980'li yıllarda YSFC, bir yandan Sırbistan'ın kendi federasyonu diğer yandan ise Sloven-Hırvatistan federasyonunun çabaları nedeniyle kaos haline girmiştir (Kenar, 2005: 240). Sırp'lar, Tito'nun Hırvatistan ve Slovenya lehine bir ekonomi politikasını uyguladığını, ayrıca Kosova ve Voyvodina'ya özerk bölge vermesiyle Sırbistan'ı üçe böldüğünü söylemişlerdir. Ayrıca Arnavutların, Sırp olmayan cumhuriyetlerin desteğini alarak Kosova'da anti-Sırp politikası izlediğini ileri sürmüşlerdir (Levent, 2013: 859). Sırbistan tek taraflı olarak Kosova özerk statüsünün sona erdiğini açıklamasıyla ilk çatışma 1989 yılında Kosova'da çıkmıştır. 1987 yılından itibaren Sırbistan tarafından Kosova'daki Arnavutlara yönelik tecrit ve boykot politikası izlenmeye başlanmıştır. Sırp'lara ait gayrimenkullerin Arnavutlara satışı yasaklanmış ve Arnavutların bazı işletmelerde çalışma imkânı reddedilmiştir. Sırbistan, Kosova'nın 1974 anayasası ile kendi bağımsızlık yoluna doğru giden özerklik haklarını alıp Kosovalıları Sırbistan'da azınlık haline dönüştürmüşlerdir (Kenar, 2005: 240; Alpkaya, 1999: 2). Bu özerk bölgenin kaldırılmasıyla birlikte Hırvatistan ve Slovenya Sırbistan'a karşı çıkmış olup YSFC'nin dağılma süreci hızlanmıştır. AB yetkilileri Kosova'nın temel sorununun Miloseviç'in 1989 yılında Kosova özerkliğini kaldırması olduğunu ileri sürmüşlerdir (Levent, 2013: 859-860). Bu hususta BMGK'nin Slovenya temsilcisi 31 Mart 1998 tarihli 3868 toplantısında Kosova özerk statüsünün ortadan kaldırılmasının, bölgedeki istikrarsızlığın temel kaynaklarından

²⁰ Sırbistan devleti kuzeyinde kalan bir özerk bölgesidir. Ayrıca Macaristan, Hırvatistan ve Romanya'yla komşusudur. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Voyvodina> (Erişim tarihi: 3.1.2019).

biri olduğunu söylemiştir (BMGK 3868 toplantısının Gündemi “S/PV.3868”, 1998: 7).

3.2.3. Kosova’ya Yönelik BM ve NATO’nun Rolü

9 Mart 1998 Temas Grubu²¹ Kosova ile ilgili Londra’da toplanmış ve durumla ilgili bir bildiri kabul edilmiştir. Bildiride Temas Grubu’nun Belgrad yönetimi ve Kosovalı Arnavut liderlerinin, aralarındaki anlaşmazlıkları barışçıl diyalog yoluyla çözmelerini talep etmesine rağmen Belgrad yönetimi Kosova’da baskıcı yöntemler uygulamıştır. Ayrıca bildirinin Sırp polis eylemlerini kınaması hiçbir şekilde UÇK tarafından yapılan terör eylemlerini onaylanması anlamına gelmez. Ayrıca Temas Grubu, Kosova meselesinin ciddiyetine bağlı olarak BMGK’ye Belgrad yönetimine karşı kapsamlı bir silah ambargosu ve Kosova’daki baskıcı eylemlerden sorumlu olanlar için seyahat yasağı gibi bir takım zorlayıcı adımlar önermiştir. Temas Grubu, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (FYC) Cumhurbaşkanı Miloseviç’in şiddeti durdurmak ve diyalog yoluyla bir çözüme ulaştırmak konusunda adımlar atarsa bu zorlayıcı yaptırımların ortadan kaldırılacağını belirtmiştir. Fakat Cumhurbaşkanı Miloseviç bu konuda ciddi adımlar atmazsa, Temas Grubu FYC’ye karşı fazla baskıcı tedbirlerde bulunacaktır. Temas Grubu ne Kosova’nın bağımsızlığını, ne de statüsünün bu şekilde kalmasını kabul etmeyeceğini ileri sürmüştür. Bildiriye göre Kosova çözümünün FYC’nin toprak bütünlüğüne, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) standartlarına, Helsinki İlkelerine ve BM Şartı’na uygun olması gerekmektedir. Çözümün ayrıca Kosovalı Arnavutlar ve Kosova’da yaşayanların haklarına riayet etmesi gerekmektedir. Temas Grubu ayrıca FYC içinde Kosova’ya geniş bir özerklik statüsü verilmesini desteklemektedir. 11 Mart tarihinde Birleşik Krallık ve Kuzey İrlanda temsilcisi, kabul edilen bildiriye dayanarak BMGK başkanına bir mektup göndermiştir (Letter by the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to the Security Council “S/1998/223”, 1998: 1-5).

25 Mart 1998 tarihinde Temas Grubu Bonn’da Kosova ve FYC ile ilgili toplantı yapmış ve durumla ilgili bir bildiri kabul etmiştir. 27 Mart 1998 tarihinde ABD

²¹ Uluslararası Temas Grubu, ABD, Rusya, Fransa, İtalya, İngiltere ve Almanya’dan oluşan gayri resmi bir gruptur. Hedefi ise Yugoslavya ile ilgili sorunları çözmektir. İlk kez bu grup Bosna-Hersek krizine cevap olarak kurulmuştur. [https://en.m.wikipedia.org/wiki/Contact_Group_\(Balkans\)](https://en.m.wikipedia.org/wiki/Contact_Group_(Balkans)) (Erişim tarihi: 22.1.2019).

temsilcisi, BMGK Başkanına bu bildiri metnini iletmiştir (Security Council, 1998: 1). Bildiri, FYC ve Sırp hükümetlerinin bazı noktalarda ilerlemesinin gerekli olduğunu belirtmiştir. Bu yüzden Temas Grubu üyeleri 9 Mart'ta açıklanan önlemleri sürdürmeyi ve uygulamayı kabul etmiştir (Letter by the U. S. to the Security Council, 1998: 1-4).

30 Mart 1998 tarihinde Federal Yugoslavya Cumhuriyeti temsilcisi BMGK başkanına BMGK'nin FYC'ye yönelik silah ambargosu çabasını protesto eden bir mektup göndermiştir (Letter by the Permanent Mission of Yugoslavia to the Security Council, 1998: 1).

31 Mart 1998 tarihli BMGK bu iki mektubu gündemine dahil ederek 3868 toplantısını açmıştır. Toplantıda BMGK, Kosova ile ilgili olan 1160 sayılı ilk Kararı 14 oy ve Çin çekimser oyu ile kabul etmiştir (Agenda of the UNSC 3868 Meeting S/PV.3868, 1998: 1-31). Kararın en önemli noktası BMGK'nin, BM Şartı'nın VII. Bölümü'ne dayanarak FYC'ne karşı bir silah ambargosunu uygulamasıdır. Ayrıca karar, FYC'nin Kosova meselesine siyasi çözüm bulmak için başka adımlar atmasını ve Temas Grubunun 9 Mart ve 25 Mart'ta açıkladığı bildiriadaki adımları uygulamasını talep etmiştir. Ayrıca Karar, 23 Mart 1998 tarihinde 1996 Eğitim ittifakını uygulamaya yönelik iki taraf arasında antlaşma imzalanmasını hoş karşılamıştır. Bununla beraber karar, Kosovalı Arnavut liderliğinden UÇK'nin yaptığı tüm terör olaylarını kınamasını ve kendi siyasal haklarına ulaşmak için sadece barışçıl araçları kullanmasını talep etmiştir. Ayrıca karar, Belgrad yönetimi ve Kosovalı Arnavut liderliğinin, aralarında hiçbir şart koymadan siyasi diyalog kurmaları gerektiğini söylemiştir. Karar aynı zamanda Temas Grubunun belirttiği gibi Kosova çözümünün FYC'nin toprak bütünlüğüne, AGİT standartlarına, Helsinki İlkelerine ve BM Şartı'na uygun olması gerektiğini kabul etmiştir. Ayrıca karara binaen Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'ne uygulanacak silah ambargosunu denetlemek için komisyon kurulmuştur²². Ayrıca BMGK, BM Genel Sekreteri'nin her 30 günde bir Kosova ile ilgili rapor sunmasını talep etmiştir (Security Council Resolution 1160, 1998: 1-4).

Rusya temsilcisi 31 Mart 1998 tarihli 3868 toplantısında Kosova meselesinin FYC'nin iç meselesi olduğunu ve Kosova'nın Sırbistan'ın bir parçası olarak kalması gerektiğini

²² Komisyon görevlerine bakmak için BMGK 1160 sayılı kararına bakınız.

ileri sürmüştür. Bununla beraber Rusya temsilcisi meselenin çözümünün iki taraf arasında siyasi diyalog ile mümkün olduğunu söyledikten sonra hem Sırbistan, hem de UÇK tarafından aşırı güç kullanılmasını kınamıştır. Ayrıca Rus temsilci, Kosova'daki olayların bölge güvenliğine olumsuz etkisinin bulunmasına rağmen bu olayların uluslararası barış ve güvenlik için bir tehdit oluşturmadığını söylemiştir. Silah ambargosu meselesini zor kabul ettiğini söyleyen Rusya temsilcisi, silah ambargosunun hedefinin kimsenin cezalandırılmaması olduğunu, ayrıca bölgedeki gerginliği azaltacak kanaatinde olduğu için onu kabul ettiğini ileri sürmüştür (The Agenda of the UNSC 3868 Meeting “S/PV.3868”, 1998: 10-11).

Çin temsilcisi, Kosova sorununun bir iç mesele olduğunu ve sorunun ne uluslararası, ne de bölgesel barış ve güvenlik için bir tehdit taşıdığını ileri sürmüştür. Ayrıca Çin, meselenin çözümünün ancak iki taraf arasında FYC'nin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne dayanarak yapılacak bir siyasi diyalog ile mümkün olduğunu söylemiştir. Çin temsilcisi, ilgili devletin talebi olmaksızın BMGK'nin müdahale etmemesi gerektiğini söylemiştir. Çin temsilcisi bütün bunlar için ülkesinin 1160 Karar tasarısında çekimser kalacağını söylemiştir (The Agenda of the UNSC 3868 Meeting “S/PV.3868”, 1998: 11-12).

Sırbistan temsilcisi Jovanovic ise Kosova meselesinin iç mesele olduğunu ve bu sebeple BMGK gündeminde yer almaması gerektiğini ileri sürmüştür. Ayrıca Temas Grubu'nun aldığı kararları ve Kosova sorununun uluslararası ve bölgesel barış ve güvenlik için bir tehdit unsuru olduğu söylemini eleştirmiş ve reddetmiştir (The Agenda of the UNSC 3868 Meeting “S/PV.3868”, 1998: 15).

Oylamadan sonra Birleşik Krallık temsilcisinin konuştuğu gibi BMGK'nin BM Şartı'nın VII. Bölümü çerçevesinde karar almasının, Kosova meselesinin bir iç sorun olmadığı, bölgede uluslararası barış ve güvenlik için bir tehdit unsuru olduğu, ayrıca hem Sırbistan hükümetinin hem de UÇK'nin yaptığı baskı ve terör eylemlerinin kabul edilemeyeceğini gösterdiği söylenebilir (The Agenda of the UNSC 3868 Meeting “S/PV.3868”, 1998: 12).

5 Ağustos 1998 tarihinde BM Genel Sekreteri BMGK'ye S/1998/712 kodlu raporu sunmuştur. BM Genel Sekreteri raporunda Kosova durumunun kötüye gittiğini ve Kosova'da çatışmaların arttığını söylemiştir. Ayrıca çatışmaların artması nedeniyle

Kosova ve Karadağ arasında yerinden edilmişlerin sayısının arttığını ifade eden BM Genel Sekreteri raporu, FYC dışından bölgeye silah gelmeye devam ettiğini ifade etmiştir. Genel Sekreter, elinde Sırbistan hükümetinin UÇK'ye karşı yürüttüğü operasyonlarda güvenlik güçlerinin sivillere karşı aşırı güç kullandığına dair raporlar bulunduğunu söylemiştir. Rapora göre iki taraf ciddi bir siyasi diyaloga girmemişlerdir. BM Genel Sekreteri ayrıca çatışmanın devam etmesinin bölgenin istikrarı için bir tehlike unsuru olduğunu ileri sürmüştür (Report of the Secretary-General to the Security Council, 1998: 3-5).

24 Ağustos 1998 tarihinde BMGK, BM Genel Sekreteri raporunu 3918 toplantısının gündemine dahil ederek toplantıyı açmıştır. Toplantıda BMGK, Kosova'da çatışmanın devam etmesinden, yerinden edilmiş insanların ve mültecilerin sayısının artmasından endişe duymaktadır. Ayrıca BMGK, Genel Sekreter'in Kosova'daki çatışmaların bölge istikrarsızlığına yol açtığı endişesini paylaşmıştır. Ayrıca BMGK, tarafları ateşkes ilan edilmesine ve 1160 sayılı Karar'ın uygulanmasına davet etmiştir. Bu bağlamda Güvenlik Konseyi, Kosovalı Arnavut toplumunun lideri İbrahim Rugova'nın, Kosovalı Arnavut toplumun çıkarları adına bir müzakere ekibinin kurulmasına ilişkin kararını memnuniyetle karşılamıştır (The Agenda of the UNSC 3930 Meeting "S/PV.3918", 1998: 1-3).

4 Eylül 1998 tarihinde BM Genel Sekreteri BMGK'ye S/1998/834 kodlu yeni bir rapor sunmuştur. Genel Sekreter raporunda, Kosova'da siyasi bir uzlaşmaya doğru ilerleme kaydedilmemesi, daha fazla can kaybı ve sivil nüfusun yerinden edilmesi ve devam eden çatışmalardan kaynaklanan mülkün tahrip olması konusunda dehşete kapıldığını söylemiştir. Ayrıca Federal Yugoslavya Cumhuriyeti ile Arnavutluk arasındaki sınırda süren gerginliklerin ciddi bir endişe kaynağı olduğunu söylemiştir. Üstelik Genel Sekreter, Kosova sorununun çözümünün askeri araçlarla mümkün olmayacağı inancını paylaşmıştır. Bununla beraber Genel Sekreter Temas Grubu, uluslararası ve bölgesel örgütler ve bazı devletlerin Kosova meselesini çözmek için verdiği çabaları desteklediğini kaydetmiştir. Kosova'daki insani durum ile ilgili Genel Sekreter, Mart ayından beri çatışmadan dolayı 600-700 sivil öldürüldüğünü ve yaklaşık 230.000 kişinin yerinden edildiğini kaydetmiştir (Report of the Secretary-General to the Security Council, 1998: 1-9).

16 Haziran 1998 tarihinde Rusya başkanı ile FYC Cumhurbaşkanı arasında bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmeden sonra iki lider ortak bir bildiri ilan etmişlerdir. Rusya temsilcisi bu bildiriye S/1998/526 kodlu mektup olarak Genel Sekreter'e iletmıştır. Ortak bildiride FYC Cumhurbaşkanı Kosova'daki bütün vatandaşların eşit olmasına dayanarak Kosova sorununun barışçıl yollarla halledileceğini ilan etmiştir. Ayrıca FYC Cumhurbaşkanı iki taraf arasında başlatılan görüşmelerin yavaşlamadan devam edeceğini kaydetmiştir. Bununla beraber Kosovalı Müslümanlara karşı baskı uygulanmayacağından söz eden Cumhurbaşkanı Miloseviç, Kosova durumunu öğrenmek isteyen uluslararası örgütlerin ve devletlerin diplomat temsilcilerinin önüne herhangi bir sınırlama ya da kısıtlama koymayacağını ilan etmiştir. Üstelik Cumhurbaşkanı Miloseviç, yerinden edilmiş insanlar ve mültecilerin dönüşüne izin verileceğini bildirmiştir. Ayrıca iki lider, ortak bildirisinde FYC'nin toprak bütünlüğünü vurgulamıştır (Letter by the Permanent Mission of Russian Federation to the Security Council, 1998: 1-3).

23 Eylül 1998 tarihinde BMGK BM Genel Sekreteri raporunu 3930 toplantısının gündemine dahil ederek toplantıyı açmıştır. Bu toplantıda BMGK, 1199 sayılı Karar'ı almıştır. Karar oylamasında 14 kabul oyu ve Çin'in çekimser oyu kullanılmıştır (The Agenda of the UNSC 3930 Meeting "S/PV.3930", 1998: 1-2).

1199 sayılı Karar ise terör eylemlerini hangi tarafın yaptığına bakmaksızın kınamıştır. Ayrıca iki taraftan terör eylemlerini durdurmasını talep ettikten sonra iki tarafın insani durumu iyileştirmek için adımlar atmasını ve ciddi bir diyaloga girmesini talep etmiştir. Ayrıca Karar özellikle FYC'den bazı taleplerde bulunmuştur. Birinci talep sivillere karşı yapılan eylemlerin hemen durdurulması ve sivillere baskı uygulayan güvenlik güçlerinin Kosova'dan çekilmesini sağlamaktır. İkincisi Kosova'daki durumu takip etmek için FYC'deki diplomatik heyetlerin işinin kolaylaştırılmasıdır. Üçüncü talep, yerinden edilmiş insanların ve mültecilerin dönüşünün sağlanması ve bu insanlara yardım ulaşmasının kolaylaştırılmasıdır. Dördüncü talep ise 1160 sayılı Karar'da söylenenler çerçevesinde hızlı bir şekilde Kosovalı Arnavut topluluğu ile yapılan görüşmelerde ilerleme kaydedilmesidir. Ayrıca BMGK 1199 sayılı Kararı'nda Cumhurbaşkanı Miloseviç'in Rusya başkanı ile yaptığı ortak bildiride geçen taahhütlerini tam olarak yerine getirmesi için çağrıda bulunmuştur (Security Council 1199 Resolution, 1998: 1-5).

Karar oylamasından önce konuşan Rusya temsilcisi, FYC ve Kosova'da durumun hala zor olduğunu söylemiştir. Ayrıca teröristlere, özellikle Arnavutluk devletinden hala silah ve teçhizat ulaştığını söyleyen Rusya temsilcisi, harcanılan çabalara rağmen siyasi diyalog kurulamadığını ileri sürmüştür. Rusya temsilcisine göre Rusya, Kosova sorununa barışçıl yollarla ayrıca Kosova'ya özerklik statüsü kazandırılarak ve FYC toprak bütünlüğüne dayanarak bir çözüm bulunabileceği kanaatinde olduğu için bu karar tasarısını kabul edecektir. Çin'in tutumuna ilişkin bir değişiklik bulunmamıştır. Çin 1160 sayılı Karar'la aynı tutumu paylaşmış ve çekimser oyu kullanmıştır (The Agenda of the UNSC 3930 Meeting "S/PV.3930", 1998: 2-4).

Birleşik Krallık tutumuna ilişkin Birleşik Krallık temsilcisi Sırbistan güvenlik güçleri tarafından yapılan baskı ve şiddet sonucu ortaya çıkan yerinden edilmiş insanların sayısının artmasının hiçbir şekilde kabul edilememesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca Birleşik Krallık temsilcisi yapılan baskıdan Cumhurbaşkanı Miloseviç'i sorumlu tutmuştur. Bu kararda uluslararası toplumun sabrının tükendiğini ileri süren Birleşik Krallık temsilcisi, kararın baskı eylemlerinin durdurulması ve yerinden edilmişlerin dönüşünün sağlanması konusunda Cumhurbaşkanı Miloseviç'i sorumlu tuttuğunu söylemiştir (The Agenda of the UNSC 3930 Meeting "S/PV.3930", 1998: 4).

ABD temsilcisi ise kararı destekledikten sonra Kosova meselesi için en iyi çözümün Belgrad yönetiminin hemen kendi güvenlik güçlerini çekmesi olduğunu ileri sürmüştür. ABD temsilcisi ayrıca tarafları şartsız ve ciddi bir diyaloga girmeye davet etmiştir. Üstelik bu kararda BMGK, sorunun verilen çabalar ve diyalog yoluyla çözülmesini ümit etmiştir. ABD temsilcisi, konuşmasında önemli bir noktaya değinmiştir. O nokta da NATO'nun Kosova'ya yönelik bir askeri operasyon yapmasının son aşamaya geldiğini söylemesidir (The Agenda of the UNSC 3930 Meeting "S/PV.3930", 1998: 4-5).

9 Ekim 1999 NATO Genel Sekreteri Kosova'da güç kullanma tehdidi için gerçek ve hukuki sebepler bulunduğunu söylemiştir. Hilpold, bu söylemin BM misakına uygun olmadığını, fakat tarafların barış görüşmelerine tekrar getirilebilmesi için gerekli olduğunu söylemiştir (2001: 441).

13 Ekim 1998 tarihinde NATO, FYC'de askeri operasyon yürütebileceğini belirtmiştir (The Agenda of the UNSC 3937 Meeting "S/PV.3937", 1998: 5).

Kosova'ya iki soruşturma komisyonunun gönderilmesine ilişkin iki sözleşme yapılmıştır. İlk sözleşme 15 Ekim 1998 tarihinde FYC Genelkurmay Başkanı ve NATO'nun Genelkurmay Başkanı arasında imzalanmıştır (Letter by the Charge D'affaires A. I. of the Mission of the United State of America to the Security Council, 1998: 1). İkinci sözleşme ise 16 Ekim 1998 tarihinde AGİT ve FYC arasında imzalanmıştır (Letter by the Permanent Mission of Poland to the Security Council, 1998: 1).

24 Ekim 1998 tarihli BMGK'nin 1203 sayılı Kararı'nda, soruşturma komisyonu kurulması konusunda yapılan iki sözleşme onaylanmış, FYC'den bu iki sözleşmeyi ve 1160, 1199 sayılı Kararları hızlıca yerine getirmesi ve gönderilen iki soruşturma komisyonuna yardım etmesi istenmiştir. Ayrıca kararda BMGK, FYC'den mültecilerin dönüşünü sağlamasını talep etmiştir. Üstelik diğer kararlarda olduğu gibi bu kararda BMGK, Kosovalı Arnavut liderliğinden UÇK'nin yaptığı terör eylemlerini kınamasını istemiştir (Security Council Resolution 1203, 1998: 1-4).

1203 sayılı Karar onaylanmadan önce konuşanların arasında Brezilya temsilcisi de bulunmaktadır. Brezilya temsilcisi kurulan iki komisyonu hoş karşıladıktan sonra evrensel olmayan örgütlerin kendini savunma ve BM Şartı'nın 53. maddesi dışında güç kullanmalarının yasak olduğunu belirtmiştir. Evrensel olmayan örgütleri "*topluluk güvenliği*" kavramına dahil etmenin tehlikeli bir mesele olduğunu söyleyen Brezilya temsilcisi, iki dereceli bir uluslararası sisteme dahil olmanın üzücü olduğunu söylemiştir. Eğer iki dereceli sistem benimsenirse, BM her zaman uluslararası barış ve güvenliğinin korunmasından sorumlu olmayacak ve bölgesel örgütlerin özel savunmalarının kapsadığı bölgelerde ikincil bir sorumluluk taşıyacaktır (The Agenda of the UNSC 3937 Meeting "S/PV.3937", 1998: 11). Brezilya temsilcisinin konuşması, Kosova'ya NATO müdahalesinin BMGK içerisinde tartışmaya yol açtığını yansıtmaktadır.

Rusya temsilcisi ise bu iki Şart'ın, iki taraf arasında barışçıl uzlaşma ihtimalini arttırdığını söyleyerek bu sözleşmeleri desteklemiştir. 1203 sayılı Karar'ın, BMGK talimatları konusunda Belgrad yönetiminin olumlu adımlarını dikkate aldığını ileri süren Rus temsilci, karar tasarısında bu meselenin uluslararası barış ve güvenlik için bir tehdit unsuru olduğu söyleminin tekrarlanmasını kabul etmemiştir. Bu yüzden

Rusya, karara karşı çekimser oyu kullanmıştır (The Agenda of the UNSC 3937 Meeting “S/PV.3937”, 1998: 11-12).

1203 sayılı Karar oylamasından sonra Çin’in Kosova meselesindeki olumlu gelişmeleri hoş karşıladığını söyleyen Çin temsilcisi, yapılan iki Şart’ın olumlu olduğunu, fakat bu iki Şart’ın imzalanması esnasında “*bölgesel bir örgütün*” FYC’e karşı askeri tedbirler alacağını belirtmiştir. Ayrıca bu kararın tek taraflı ve BMGK’ye danışılmadan alınması rahatsız edicidir. Bu sorumsuz eylemin barışçıl uzlaşmaya ve meselenin çözülmesine yardım etmediğini söyleyen Çin temsilcisi, bu kararın uluslararası hukuk, BM Şartı ve ilgili hükümleri ihlal ettiğini belirtmiştir. Ayrıca bu eylem BM ve BMGK’nin otoritesini tehdit etmekle birlikte uluslararası ilişkilerde tehlikeli bir emsal sayılmaktadır. Çin temsilcisi, kararın iki Şart’ın uygulanması konusunda olumlu yönleri taşımasına rağmen BM Şartı’nın VII. Bölümü’ne işaret ettiği için Çin ona karşı çekimser oy kullandığını kaydetmiştir (The Agenda of the UNSC 3937 Meeting “S/PV.3937”, 1998: 14).

ABD temsilcisi ise kararın olumlu yönlerine işaret ettikten sonra 13 Ekim tarihli NATO kararına inmiştir. ABD temsilcisine göre bu kararla NATO müttefikleri Kosova meselesini çözmek için kendi iradesi, otoritesi ve araçlarının bulunduğunu, ayrıca 250.000 kişinin öldürülmesine, binlerce kişinin evlerini zorla terk etmesine ve Balkanların güvensizliğine yol açan çatışmanın devam etmesine müsaade etmeyeceğini söylemiştir (The Agenda of the UNSC 3937 Meeting “S/PV.3937”, 1998: 14).

BMGK 3937 sayılı toplantısı süresince 13 Ekim NATO kararının ne boyutta tartışmalara yol açtığı açıkça gözlemlenmektedir. İleride Kosova’ya yönelik NATO müdahalesinin BMGK içerisinde tekrar tartışmaya yol açacağı gösterilecektir. İkinci bölümde değinildiği gibi Kosova müdahalesi, koruma sorumluluğu doktrinin ortaya çıkmasının temel nedenlerinden birini temsil etmiştir. Bütün bunlar için tez çalışması bu kısımda BMGK toplantıları içerisindeki tartışmalara yer vermiştir.

16 Ocak 1999 tarihinde Arnavutluk daimî temsilcisi, Reçak köyündeki Kosovalı Arnavutlara karşı Sırbistan ordusu tarafından düzenlenen katliamla ilgili BMGK Başkanına bir mektup göndermiştir. Ayrıca Arnavutluk temsilcisi bu trajik olayla ilgili BMGK’yi acil bir toplantıya çağırmıştır (Letter by the Permanent Mission of Albania

to the Security Council, 1999: 1). Fakat FYC'nin Reçak olayına ilişkin başka bir ifadesi vardı. Sırbistan polis memuru Svetislav Prziç'i öldüren teröristler tutuklanmaya çalışıldığında, teröristlerin otomatik silahla Sırbistan ordusuna karşı ateş açtığını söyleyen FYC başkanı, cevap olarak polis mensuplarının ateş açtığını iddia etmiştir (Letter by the Charge D'affaires A. I. of The Mission of Yugoslavia to the Security Council, 1999: 2). 19 Ocak 1999 tarihli BMGK bildirisinde 15 Ocak Reçak köyünde Sırbistan ordusu mensupları tarafından Kosovalı Arnavutlara karşı yapılan katliam kınanmıştır. Ayrıca bildiri 17 Ocak'ta Sırbistan ordusunun tekrar Reçak köyüne döndüğünü ve orada tekrar çatışmaya başladığını kaydetmiştir (Statement by the President of the Security Council, 1999: 1-2).

Rambouillet'te FYC ve UÇK arasında yapılan barış görüşmeleri başarısızlığa uğradıktan sonra 20 Ekim tarihinde güvenlik güçleri Kosovalı Arnavutları evlerinden çıkartmak için büyük bir operasyon düzenlemiştir (Hilpold, 2001: 440-441).

23 Mart 1999 tarihinde NATO Genel Sekreteri BM Genel Sekreteri'ne bir mektup göndermiştir. Bu mektup 25 Mart tarihinde BMGK Başkanı'na BM Genel Sekreteri tarafından iletilmiştir. Mektuba göre iki taraf ateşkes talimatını görmezden gelmektedir. Ayrıca Cumhurbaşkanı Miloseviç, BM'in belirttiği sorumlulukları yerine getirmemiştir. Ayrıca 20 Mart tarihinde AGİT'e bağlı soruşturma komisyonunun çekilmesinden dolayı Sırbistan güvenlik güçleri askeri operasyonlarını ve güç kullanımını arttırmıştır. Ayrıca NATO Genel Sekreteri mektubunda, hem Sırbistan polisleri, hem de UÇK tarafından BMGK kararlarına yönelik ihlalleri eklemiştir (Letter by the Secretary-General to the President Security Council, 1999: 1-12). Bu mektup NATO müdahalesinden bir gün önce yazılmasına rağmen NATO Kosova'ya yönelik operasyon yapacağından, ne doğrudan, ne de dolaylı bir şekilde işaret etmemiştir.

Cumhurbaşkanı Miloseviç'e bir barış antlaşması imzalatmayı hedefleyen Rambouillet görüşmeleri başarısız olunca NATO Genel Sekreteri Javier Solana, FYC'ye karşı bir hava hareketi düzenlemeye karar vermiştir. NATO, 24 Mart 1999 tarihinde Kosova'ya yönelik bombardıman başlatmış ve ilk kez 3 Nisan tarihinde Sırbistan'ın başkentini vurmuştur. Rusya arabuluculuk rolüne devam etmesine rağmen sonuç alınamamıştır. NATO operasyonu beklenenden daha uzun sürmüştür. 32.000 vuruş

gerçekleştirildikten sonra operasyon tamamlanmıştır (Hilpold, 2001: 441). NATO bombardımanı 15 devletin katılımıyla 78 gün sürmüş ve sonunda Sırbistan ordusunun Kosova'yı terk etmesini sağlamıştır. Vurulan hedefler büyük oranla askeri hedeflerdir (Dağcı ve Zorba, 2016: 20).

24 Mart 1999 tarihinde Rusya temsilcisi, NATO'nun FYC'ye karşı tek taraflı askeri müdahalesinden doğan aşırı tehlikeyi değerlendirmek için BMGK'yi acil bir toplantıya çağırmıştır (Letter by the Russian Federation to the Security Council, 1999: 1). Ayrıca aynı tarihte FYC temsilci NATO saldırılarını kınamak ve hemen durdurmak için BMGK'den BM Şartı'nın VII. Bölümü çerçevesinde acil bir toplantı yapmasını talep etmiştir. Ayrıca bu hava saldırılarının BM Şartı'na aykırı olduğunu belirten Rusya temsilcisi, FYC'nin, BM üyesi bağımsız bir devlet olarak bu saldırılara cevap vereceğini belirtmiştir (Letter by the Charge D'affaires A. I. of the Mission of Yugoslavia to the Security Council, 1999: 1). 24 Mart 1999 tarihinde Belarus, Hindistan ve Rusya BMGK'ye bir karar tasarısı sunmuşlardır. Karar tasarısında tek taraflı NATO müdahalesinin, BM Şartı'na ve BMGK'nin uluslararası barış ve güvenliği koruması konusundaki sorumluluğuna aykırı olduğu ileri sürülmüştür. Ayrıca karar tasarısı, NATO'nun askeri operasyonunu hemen durdurmasını talep etmiştir (Draft Resolution the Security Council "S/1999/328", 1999: 1). Fakat bu karar tasarısı yalnızca Çin, Namibya, Rusya tarafından desteklenmiştir. ABD, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Krallığı, Fransa, Kanada, Brezilya, Arjantin, Bahreyn, Gabon, Gambiya, Malezya, Hollanda ve Slovenya ise, karara karşı oy kullanmışlardır (The Agenda of the UNSC 3989 Meeting "S/PV.3989", 1998: 6).

Karar tasarısına cevap olarak Kanada temsilcisi, uluslararası toplumun Kosova meselesinde çok çaba verdiğini, ayrıca özel temsilciler ve soruşturma misyonları gönderdiğini belirtmiştir. Ayrıca uluslararası toplum tarafından Cumhurbaşkanı Miloseviç'e barışçıl çözümü bulmak için çok fırsat verildiğini fakat Cumhurbaşkanı Miloseviç'in, bu fırsatları kendi güvenlik güçlerinin saldırılarını örtmek için kullandığını ifade etmiştir. Bu karar tasarısını destekleyen devletlerin uluslararası toplum iradesine karşı koyduğunu belirten Kanada temsilcisi, bu devletlerin Belgrad yönetimini güç kullanmaktan alıkoymasının gerektiğini söylemiştir (The Agenda of the UNSC 3989 Meeting "S/PV.3989", 1998: 2-3). Slovenya temsilcisi Belgrad yönetiminin sivillere karşı güç kullanmasının müdahaleyi kaçınılmaz kıldığını

söylemiştir (s. 4). ABD temsilcisi bütün barışçıl yollar tıklandıktan sonra askeri eylemi başlattıklarını belirtmiş ve Belgrad yönetiminin BMGK kararlarını reddetmesi ve sivillere karşı şiddet eylemlerini sürdürmesi ile savaş yolunu seçtiğini söylemiştir. ABD temsilcisi, Belgrad güvenlik güçlerinin sivilleri kalkan olarak kullandığını iddia eden raporların bulunduğunu belirtmiştir. ABD temsilcisine göre Belgrad eylemlerinden dolayı yaklaşık 250.000 kişi evlerini terk etmek zorunda kalmış ve yerinden edilmiş insanlar komşu devletler için istikrarsızlık unsuru teşkil etmiştir. ABD temsilcisine göre bütün bu gelişmeler, sivillerin korunması için Belgrad'a karşı yürütülen askeri eylemin devam etmesini haklı çıkartmaktadır. Ayrıca NATO'nun yaptığı askeri eylemi haklı gösteren gerekçeleri vardır. Bunun yanında bu eylemler çatışmanın durdurulması, bölgede istikrar ve barışın sağlanması için gereklidir. Ayrıca eğer Kosova sakinlerine karşı yapılan vahşi saldırılar durdurulur ve uzlaşma sağlanırsa bu askeri eylemler bitecektir (s. 4-5).

Rusya temsilcisi, Rusya'nın NATO'nun güç kullanmasından çok rahatsız olduğunu, ayrıca bu tek taraflı güç kullanmada ortak olan devletlerin BM Misakına aykırı hareket ederek ne kadar sorumluluk aldığını fark etmeleri gerektiğini belirtmiştir. Bununla beraber NATO'nun hem bağımsız bir devlete karşı, hem de BMGK'nin izni olmadan yaptığı askeri eylemin uluslararası barış ve güvenlik için ciddi bir tehdit oluşturduğunu söyleyen Rusya temsilcisi, NATO eyleminin sadece Balkan ve Doğu Avrupa'daki istikrarı değil, aynı zamanda uluslararası ilişkiler düzenini sarstığını vurgulamıştır. Üstelik bir insani felaketi engellemek için NATO'nun Kosova'ya müdahale etmesi kabul edilemez olup bu iddianın uluslararası hukuka ve BM Şartı'na aykırı olduğunu belirtmiştir (s. 5-6).

Birleşik Krallık temsilcisi o tarihte bu karar tasarısı kabul edilirse Cumhurbaşkanı Miloseviç'in baskı eylemlerinin cezasız kalacağını söylemiştir. Ayrıca BMGK kararlarında olduğu gibi uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden NATO eylemi değil, Kosova'ya yönelik Belgrad'ın baskı eylemleridir (s. 7).

Çin temsilcisi ABD önderliğindeki NATO'nun FYC'ye karşı yaptığı hava operasyonunun devam etmesinin Balkan istikrarını tehlikeye attığını, ayrıca Çin'in uluslararası hukuka ve BM Şartı'na aykırı olan bu eylemi kabul etmediğini ileri sürmüştür. Bu yüzden Çin bu eylemin hemen durdurulmasını talep etmektedir. Ayrıca

Çin'in Kosova sorununda her zaman barışçıl yolları tercih ettiğini ve güç kullanılmasını ya da tehdidini uygun görmediğini söyleyen Çin temsilcisi, Çin'in devlet içişlerine müdahale edilmesini her durumda reddettiğini belirtmiştir. Bu hususta Çin temsilcisi Kosova sorununun FYC'nin iç meselesi olduğunu tekrar hatırlatmıştır (s. 9).

6 Mayıs 1999'da Petersburg'da düzenlenen G-8 zirvesinde Dışişleri Bakanları toplanmışlardır. G-8 grubu Kosova siyasi çözümü için yedi genel prensibi benimsemiştir: Birincisi, Kosova'da şiddet ve baskı eylemlerinin durdurulmasıdır. İkinci prensip, Kosova'dan askeri, polis ve yarı askeri güçlerin çekilmesidir. Üçüncüsü, Kosova'da BM tarafından sivil ve güvenlik güçleri konuşlandırılmasıdır. Dördüncüsü, Kosova'daki insanların hayatını iyileştirmek için BMGK'nin bir kararıyla Kosova'da geçici bir yönetimin kurulmasıdır. Beşinci prensip, mültecilerin ve yerinden edilmiş insanların dönüşünün sağlanması ve onlara güvenli bir şekilde yardımın ulaştırılmasıdır. Altıncısı ise Rambouillet Anlaşmalarına, FYC'nin egemenliği ve toprak bütünlüğüne, ayrıca bölgedeki diğer devletlerin egemenliğine uygun ve UÇK'nin silahsızlandırılmasını sağlayacak Kosova'ya bir özerklik statüsü verilmesidir. Yedincisi ise Kosova'da ekonomik kalkınma ve istikrarı sağlayacak bir yaklaşımın benimsenmesidir (Letter by Germany to the Security Council, 1999: 1-2). 3 Haziran tarihinde FYC, G-8 tarafından sunulan barış ilkelerini kabul etmiştir (Hilpold, 2001: 441).

9 Haziran tarihinde NATO ve FYC arasında bombardımanı durdurmak için teknik bir antlaşma düzenlenmiş ve bir gün sonra NATO, bombardımanı durdurmuştur (Keskin, 2006: 58). Aynı günde BMGK, 1244 sayılı Kararı'yla yapılan antlaşmayı kabul etmiştir. Ayrıca bu Karar'a göre FYC, Kosova'ya uluslararası sivil ve askeri otoritelerin girişine izin vermiştir (Security Council, 1999: 2-4).

14 Haziran'dan itibaren yerinden edilmiş Kosovalılar evlerine dönmeye başlamıştır. Kosova'ya barış askerleri girmeye başlamış ve 20 Haziran tarihinde Sırp güçlerinin çekilmesi bitmiştir. Hemen bir gün sonra UÇK, silahlarını bırakmayı kabul etmiş ve 20 Eylül tarihinde UÇK'nin silahsızlandırılması tamamlanmıştır (Hilpold, 2001: 441-422).

NATO hava harekâtı esnasında NATO Genel Sekreteri Javier Solana, bir basın açıklamasında, Cumhurbaşkanı Miloseviç'in şiddet eylemlerini durdurmayı ve ciddi bir müzakereye girmeyi reddettiği için bu müdahaleden çıkan bütün sorumlulukların ona ait olduğunu söylemiştir. Ayrıca NATO eyleminin Kosova halkına değil, Yugoslavya liderliğinin baskıcı politikasına yönelik olduğunu söyleyen Genel Sekreter, eylemlerin FYC'ye karşı bir savaş olmadığını belirtmiştir. Ayrıca "*Bunu yapmak için ahlaki bir görevimiz var*" ifadesini kullanmıştır (Press Statement, 1999). Bu açıklamada NATO Genel Sekreteri uluslararası hukuka herhangi bir atıfta bulunmamıştır. Sadece yapılan eylemin ahlaki görev olduğunu söylemiştir. Fakat ahlaki görevlerin uluslararası hukuk çerçevesinde yürütülmesinin gerekli olup olmadığı başka bir tartışma konusudur.

3.2.4. Kosova Müdahalesinin Değerlendirilmesi

Kosova sorununu anlayabilmek için elbette sadece 1997 yılından sonraki olaylara bakmak yeterli olmayacaktır. Anlatıldığı gibi Kosova sorununun kökenleri çok eskiye dayanmaktadır. Bu konuda gerek Arnavutların gerekse Sırp'ların savlarına işaret edilmiştir. Tez çalışması bu savları incelemek amacı ile yazılmamıştır. Fakat Kosova meselesinin daha iyi anlaşılabilmesi için onlara yeri geldikçe işaret edilmiştir. Tez çalışması için önemli olan Kosova müdahalesini değerlendirmektir.

Üçüncü kısımda görüldüğü gibi Kosova sorunu BMGK'nda tartışmalara yol açmıştır. Bu hususta bulunan kararlara bakıldığında sorun sadece BM tarafından değil, aynı zamanda AB, AGİT, NATO ve Temas Grubu tarafından incelenmiştir. Üçüncü kısımda ise sorun sadece BM ve NATO çerçevesinde incelenmiştir. Fakat bunların tutumunun iyice anlaşılabilmesi için ve gerekli görüldüğü takdirde diğer örgütlerin ve kurumların soruna ilişkin yapılan düzenlemeleri ele alınmıştır.

Kosova müdahalesini değerlendirmeden önce BMGK içerisinde Kosova sorununa ilişkin alınan kararların değerlendirilmesi gerekmektedir. BMGK kararlarının hepsi BM Şartı'nın VII. Bölümü çerçevesinde alınmıştır. Ayrıca 1160 sayılı Karar, FYC'ye karşı bir silah ambargosunu uygulamıştır. Kararlar genel olarak hem Sırbistan'ın sivillere karşı yürüttüğü şiddet ve baskıcı yöntemlerin, hem de UÇK'nin yaptığı terör eylemlerini kınamıştır. Ayrıca kararlar her zaman iki tarafı barışçıl diyaloga girmeye davet etmiştir. ABD'nin tutumu genel olarak her zaman Sırbistan'ın yaptığı şiddet

eylemlerine karşı olmuştur. Rusya, FYC ve Sırbistan'a karşı herhangi bir güç kullanılmasına karşı çıkmıştır. Çin ise sürekli Kosova meselesinin bir iç sorun olduğunu vurgulayarak sorunun FYC içerisinde halledilmesi ve dolayısıyla BMGK'nin bu soruna müdahale etmemesi gerektiğini benimsemiştir. Diğer bazı devletlerin tutumlarına da yeri geldikçe işaret edilmiştir. BMGK, sorunun bölgedeki uluslararası barış ve güvenlik için bir tehdit unsuru olduğunu tanımıştır. Buna rağmen açıktır ki o dönemde BMGK içerisinde Kosova'ya yönelik kuvvet kullanılmasını uygulayacak bir karar çıkarmak mümkün değildir. Çünkü Çin ve Rusya'nın böyle bir karara karşı veto hakkını kullanmaları kesindi.

NATO'nun Kosova'ya müdahalesi insani midir sorusuna ilişkin NATO devletlerinin farklı tutumları bulunmaktadır. Kanada, İspanya ve Portekiz devletleri nezdinde müdahale Kosovalıların güvenliği için gerçekleşmiştir. ABD ve İngiltere ise Kosova'da coğrafi alanın genişletilmediği, NATO'ya yeni siyasi bir görev ve rol kazandırıldığı ileri sürmüşlerdir. Bütün devletler için bu müdahale seçici bir müdahaledir. Ayrıca bu müdahale önemli bir bölgede olduğu için gerçekleşmiştir. *"Avrupa'nın kendi arka bahçesinde"* istikrarsızlığa yol açan bir çatışmanın, Batılı devletler için müdahale gerektiren bir durum olduğu ileri sürülebilir. Albrecht Schnabel'e göre uluslararası düzen, uluslararası hukuk veya BM çerçevesinde değil, kendi siyasi, ekonomik ve jeo-stratejik tercihlerine göre hareket eden bazı devletler ve örgütler tarafından yapılan tutarsız eylemler ile istikrarsızlığa uğrayacaktır (Schnabel, 2001: 138).

Terörizme karşı savaş başlamadan önce devletlerin birçoğu insani müdahalenin uluslararası hukuka aykırı olduğu kanaatindeydi. Kosova müdahalesinden sonra yazılan eserlerin bir kısmı bu görüşü kabul etmektedir. Ancak diğer eserler insani müdahalenin insani acılara son vermek maksadıyla BMGK izni olmaksızın olsa bile meşru olduğunu söylemektedir (Keskin, 2006: 60).

Kosova müdahalesini tek taraflı değil, ortak bir müdahale olarak değerlendiren görüşler bulunsadahi, BMGK izni olmaksızın yapılan her müdahalenin tek taraflı olduğunu ifade eden görüşler de mevcuttur (Keskin, 2006: 61).

Kosova müdahalesi konusunda denilebilir ki gerçekten Kosova müdahalesi Kosovalı insanlara karşı yapılan bazı katliamları ve baskıları engellemiştir. Ayrıca Sırbistan'ın

sivillere yönelik yaptığı operasyonları da engellemiştir. Üstelik BMGK tarafından Kosova'ya yönelik bir müdahale söz konusu olmayacaktır. Görüldüğü gibi Çin ve Rusya, Kosova'da güç kullanılmasına karşı tutumlarını her zaman ifade etmiştir. Bu yüzden müdahaleye izin verecek bir karara karşı çıkmaları kesindi. Fakat BMGK kararlarına göre sadece Sırbistan hükümeti değil, aynı zamanda UÇK'da saldırılarda bulunmuştur. Üstelik BMGK, Kosova ile ilgili hemen hemen her kararında UÇK'nin yaptığı terör eylemlerini hem kınamış, hem de Kosovalı Arnavut liderliğinden kınamasını talep etmiştir. Elbette Rusya ve Çin devletlerinden Kosova'ya yönelik bir müdahaleye karşı çıkacakları o dönemde beklenilmekteydi. Fakat NATO bu müdahalesiyle, uluslararası hukukun kesin kurallarına ve özellikle de BM Şartı'na aykırı davranmıştır. Çünkü Albrecht Schnabel'in ifade ettiği gibi, uluslararası düzen, uluslararası hukuk ve BM kuralları ile var olmuştur. Uluslararası hukuka aykırı davranmak kesinlikle istikrarsızlığa yol açmaktadır.

NATO müdahalesi uluslararası hukuk çerçevesinde değerlendirildiğinde bir ihlal olduğu sonucuna ulaşılabilecektir. Birinci bölümde anlatıldığı gibi uluslararası hukukta sabittir ki bölgesel örgütlerin BMGK'nin izni olmaksızın güç kullanması yasaktır. NATO müdahalesinde böyle bir izin bulunmadığı için gerekçeler ne olursa olsun müdahale hukuken meşru sayılmamaktadır. Fakat ikinci bölümde açıklandığı ve ICISS raporunda dile getirildiği gibi insani müdahale doktrini, Kosova ve başka sorunlardan dolayı eleştiriye maruz kalmıştır. Gerçekten insanların maruz kaldığı felaketlerin engellenebilmesi için insani müdahale doktrini yetersiz kalmıştır. Ruanda'da başta olmak üzere Kosova'da olan katliamlardan dolayı uluslararası hukuk disiplini insani müdahaleye alternatif olarak başka bir doktrinin bulunmasına ihtiyaç olduğu aşikârdır. Ayrıca devletlerin keyfi davranmamaları için böyle bir doktrine ihtiyaç artmıştır. Daha önce açıklandığı gibi, insani müdahale konusunda bazı devletlerin seçici tavrı nedeniyle, her zaman insani müdahale kavramına kuşku ile bakılması sonucu doğmuştur. Tez çalışması, bu kuşku ve çelişkiye sebep olan hususun, insani müdahale kavramı ve ona bağlı yapılacak eylemlerin mevcut uluslararası hukuk içerisinde doğrudan düzenlenmemesi olduğunu iddia etmektedir.

3.3. LİBYA MÜDAHALESİ

3.3.1. Libya Sorunun Tanımlanması

Libya olayları 2011 yılının 15 ve 16 Şubat tarihlerinde başlamıştır. Olayların sebebi 1996 yılındaki Ebu-Selim hapisanesi katliamı konusunda adaletin uygulanmasını isteyen 2 avukatın tutuklanmasıdır. 2 avukatın tutuklanmasını protesto eden binlerce kişi 17 Şubat'ta Bingazi'de toplanmıştır. Raporlara göre güvenlik güçleri protestoculara karşı ateş açmış ve çok sayıda kişi öldürülmüştür. Güvenilir raporlara göre sadece Şubat ayında 500-700 kişi öldürülmüştür (The Agenda of the UNSC 6528 Meeting, 2011: 3). 15 Şubat 2011 tarihinde Bingazi'de protestoculara karşı Libya rejimi şiddet kullanmıştır. Bunu takiben olaylar Libya'nın her tarafına yayılmıştır (The Agenda of the UNSC 6486 Meeting, 2011: 1). 17 Şubat 2011 tarihinde Libya Ulusal Geçici Konseyi kurulmuştur. Konseyin kuruluş nedeni Libya halkının ve devriminin tek meşru temsilcisi olmak amacıdır (HRW, 2012; Hafız, 2015: 102). Muhalifler hükümete ait olan silah depolarını ele geçirince iki taraf arasındaki çatışma silahlı çatışmaya dönüşmüş ve şiddet olayları artmıştır (The Agenda of the UNSC 6490 Meeting, 2011: 2; HRW, 2012). 22 Şubat 2011 tarihinden itibaren Libya'da şiddet eylemleri artmış, yaklaşık 1.000 kişi öldürülmüş ve Libya'nın doğusu muhaliflerin eline geçmiştir. Bunun yanında başkent Trablus sokakları boşalmış, korku her yere yayılmış ve insanlar şiddetten dolayı evlerinden çıkamaz olmuştur. Giderek mültecilerin ve yerinden edilmişlerin sayısı artmıştır. Mülteci kitlesi komşu ülkeler olan Tunus ve Mısır sınırına akmaya başlamış ve mülteciler bu bölgelerde aciz ve çaresiz kalmışlardır. Bu ülkeler sorundan duydukları rahatsızlıklarını BM'e bildirmiştir (The Agenda of the UNSC 6490 Meeting, 2011: 1-4).

17 Mart'ta Kaddafi güçlerinin, muhaliflerin merkezi olan Bingazi şehrini ele geçirmesini engellemek için BMGK, 1973 sayılı kararıyla Libya'ya uçuş yasağı uygulamıştır. Bingazi şehrinin Kaddafi eline düşmemesi için BMGK, üyelerine işgal yöntemi hariç her yöntemi kullanma hakkı vermiştir (HRW, 2012).

2011 yılı Temmuz ayında Uluslararası Ceza Mahkemesi, sivillere karşı yapılan şiddetten sorumlu olarak gördüğü Kaddafi, oğlu Seyfeddin ve muhaberat başkanı Abdullah Elsanussi'yi tutuklama emri çıkarmıştır. 20 Ekim 2011 tarihinde Geçici

Ulusal Konsey güçleri Kaddafi'yi ve oğlu Mutasım'ı tutuklayıp infaz etmiştir (HRW, 2012).

3.3.2. Libya Müdahalesi Gerçekleşmeden Önce Libya'daki Toplumsal, Ekonomik ve Siyasi Durum

Kuzey Afrika ülkesi olan Libya, Akdeniz kıyısında yer almaktadır. Doğusunda Mısır, batısında Cezayir ve Tunus, güneyinde Nijerya ve Çad ve güney doğusunda Sudan yer almaktadır. Libya topraklarını büyük oranda çöller oluşturmaktadır. Libya'nın nüfusunun yaklaşık %90'ı kıyı şeridinde yer almaktadır. Kıyı şeridindeki bu yoğun nüfusun %88'i Trablus, Bingazi, Misrata ve Sirte kentlerinde yaşamaktadır. 2011 yılındaki NATO müdahalesinden önce Libya'nın nüfusu 6.5 milyon olarak tespit edilmiştir (Yiğit, 2014: 27).

İspanyolların Trablus'u işgal etmesinden sonra İspanyolları Libya'dan çıkartmak için Libyalı bir grup Kanuni Sultan Süleyman'a gelmiştir. 1551 yılında Kanuni Sultan Süleyman Libya'yı İspanyollardan almak üzere Murat Ağa komutasında askeri bir grup göndermiştir (Boorshin, 2001: 26-27). 1551 yılında Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katılan Libya ilk olarak, Tunus ve Cezayir ile birlikte yönetilmiştir. 1864 yılında Trablusgarp olarak adlandırılan Libya, İstanbul'a bağlı bir vilayet haline dönüştürülmüştür (Doğan ve Durgun, 2012: 63-64). 27 Eylül 1911'de İtalya, Libya'yı işgal etmeye başlamıştır. Libya'daki Osmanlı askerleri ve Libya halkı işgale karşı direnmiş olsalar da 15 Ekim 1912 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu ve İtalya arasında yapılan Quchy (Uşi) Antlaşması ile Libya, İtalya hakimiyeti altına girmiştir (Boorshin, 1988: 107, 127).

Libya, sömürgecilik döneminde egemenliğini kazanan ilk Afrika ülkesidir. Ömer Muhtar İtalya'ya karşı yürüttüğü mücadele ile dünya çapında efsane isimlerden biri olmuştur. Muhtar, I. Dünya Savaşı sırasında Libya çöllerinde direnişini sürdürmüştür. Ömer Muhtar'ın bir başka başarısı ise İtalya'ya karşı Libya kabilelerini üçe ayırıp direnişe katmasıdır. Ömer Muhtar dışında bir başka isim olan Şeyh İdris, 1920 yılından itibaren İtalyanlara karşı yürütülen mücadele içerisinde yer almıştır. 1951 yılında Libya bağımsızlığını kazanınca Şeyh İdris, Libya kralı olmuştur (Yiğit, 2014: 28, 33).

Libya Afrika'nın fakir bir ülkesiydi. Krallığın ilk zamanlarında dış yardımdan başka bir gelir kaynağı yoktu. 1959 yılında Zelten dağlarında petrol yataklarının

bulunmasıyla Libya bölgenin en zengin ülkelerinden biri olmuştur. Fakat ne yazık ki bu gelir kaynağından yararlanan sadece kral ve ailesi olmuştur. Libyalılar bu zenginlikten mahrum kalmıştır. O yüzden on yıl boyunca Libyalılar monarşiye hoş bakmamışlardır (Yiğit, 2014: 33-34).

1969 yılında Kaddafi'nin komutasındaki “özgür subaylar” askeri bir darbe yaparak yönetime el koymuşlardır. Darbe yapanlar Devrim Komite Konseyi'ni kurmuşlar ve krallığa son vermişlerdir. En yüksek rütbeli olan Kaddafi 1969-1977 yılları arasında Konsey'in başında kalmış ve Libya'yı yönetmiştir. 1976 yılında Kaddafi, Marksizm'e ve Liberalizm'e alternatif olarak “Halk Cemahiriyesi” görüşünü “yeşil kitap” adlı kitabında yayınlamıştır. 1977 yılında bu fikre dayanarak “Büyük Libya Sosyalist Cemahiriyesi” ilan etmiştir (Yiğit, 2014: 34-35).

Arap Devrimlerinin başlaması, bölgedeki siyasi, ekonomi ve sosyal baskıların patlamasına ve yıllardır süren susma ve korkunun ortadan kalkmasına neden olmuştur. Libya devriminin ortaya çıkmasının altında içsel ve dışsal nedenler yatmaktadır (Hafız, 2012: 104).

1969 yılında Özgür Subaylar'ın yaptığı askeri darbe sunucunda Kaddafi Libya'nın başına geçtiğinde, ülkenin siyasi iktidarı onun elinde kalmıştır. Kaddafi iktidarı 42 yıl devam etmiştir. Dolayısıyla Kaddafi Libya'ya seçimle gelmemiştir. Kaddafi, Libya üzerindeki iktidarını sürdürebilmek için kabile gücünü kullanmıştır. Bu yüzden kabile unsuru her zaman Libya'nın diktatörlük sistemini desteklemiştir. Kaddafi, kabileleri kontrol altında tutmuş ve bazı kabilelere ayrıcalıklar vermiştir (Hafız, 2012: 105-106). Bu yüzden Libya siyasi ve toplumsal yapısının daha iyi anlaşılabilmesi için Libya'daki kabile yapısından söz edilmesi gerekmektedir.

Kabileler, Libya toplumunun yapısını oluşturmaktadır. Libya'da 160'dan fazla kabile bulunmaktadır. Kabileler köken itibariyle Arap ve Berberilere dayanmaktadır. Siyasi iktidar oluşumunda kabile önemli bir konuma sahiptir. Kaddafi döneminde kabilelerle yapılan toplumsal ve siyasi ittifak sayesinde ülke zenginliği ülke içinde kalmış ve Kaddafi, ülkenin bölünmesini engelleyerek ülkeyi iç çatışmalardan korumuştur. Bazı kabilelerin Libya dışında kolları ve bağları mevcuttur. Dolayısıyla bazı kabileler dışarıdan Libya içişlerine müdahale edebilme gücüne sahiplerdir. Kaddafi bu olasılığı engelleyebilmek için de bu tür kabilelere siyasi temsil hakkı vermiştir. Böylece bu tür

kabileler siyasi iktidara ortak oldukları için ülkeye bağlılıkta ve siyasi sorumluluklarda ortaklık etmiştir. NATO müdahalesinden sonra kabilelerin bir kısmı, dış kollarını kullanarak Kaddafi rejimini desteklemiş, kimi ise Kaddafi'ye karşı kamuoyunu hareketlendirmiştir (Yiğit, 2014: 31-32).

Libya devriminin nedenleri, Kaddafi'nin iktidara ilk geldiği günlere kadar uzanmaktadır. Kaddafi rejimi ilk günden itibaren meşru bir rejim değildir. Kaddafi iktidarının en önemli negatif unsuru ise çoğulculuğun kabul edilmemesidir. Kaddafi muhalifleri ortadan kaldırmış ve insanlar 42 yıl boyunca baskı altında tutulmuştur. Libya halkı, Tunus ve Mısır'da devrimlerin başladığını görünce yıllardır gördükleri zulme karşı çıkmış ve Kaddafi güçleriyle savaşmıştır (Alazawi, 2015: 97).

Libya petrol ve gaz ihraç eden bir ülkedir. Ayrıca Libya, dünyanın en büyük yedinci²³ petrol rezervine sahiptir. Fakat bu kaynaklar Libya'nın alt yapısını inşa etmek ya da toplumda refahı sağlamak için kullanılmamıştır. Kaddafi bazı Afrika ülkelerindeki terör gruplarını desteklemiştir. Bu iddiaya karşı 1986 yılında ABD, Libya'ya ekonomik yaptırımlar uygulamıştır. Bu ekonomik yaptırımlar 1999 yılına kadar devam etmiş ve refah seviyesi olumsuz etkilenmiştir (Hafız, 2012: 105-106).

Libya devrimi ise 17 Şubat 2011 yılında başlamıştır. Libyalılar Tunus ve Mısır devriminden etkilenerek sokağa dökülmüşlerdir. İlk olarak eylemler protesto şeklinde olmuştur. Fakat Kaddafi'nin güçleri protestoculara karşı silah kullanmış, çok sayıda sivil protestocu öldürülmüştür. Buna karşı olarak devrimciler de silah kullanmaya başlamıştır. Devrimciler bazı bölgeleri ele geçirmiştir. Kaddafi güçleri bu bölgeleri ağır silahlar ve uçaklarla vurmuştur. Ordunun bazı subayları devrimcilerin tarafına geçip Kaddafi'ye karşı devrime katılmıştır (Hafız, 2012: 109-110).

3.3.3. Libya Müdahalesi Bağlamında BM ve Bölgesel Örgütlerin Rolü ve Tutumu

2010 ve 2011 yıllarında BMGK, Libya ile ilgili özel bir toplantı dahil olmak üzere 24 toplantı gerçekleştirmiştir. Ayrıca Libya krizi bağlamında BM Şartı'nın VII. Bölümü çerçevesinde altı karar alınmıştır. Genel olarak BMGK, kararlarında Libya'daki

²³ Libya, dünyanın en büyük dokuzuncu petrol rezervine sahiptir.
<https://www.worldatlas.com/articles/the-world-s-largest-oil-reserves-by-country.html> (Erişim tarihi: 27.04.2019).

sivillere yönelik eylemlerin hemen durdurulması, Libya rejimine karşı tedbirlerin alınması ve meselenin Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne taşınmasını talep etmiştir. 2011 yılı Mart ayında BMGK, çatışmanın hemen durdurulması ve uçuşa yasak bölgenin kurulması dahil olmak üzere bütün devletlerden Libya sivil halkını korumak için tedbir almasını talep etmiştir (Repertoire of the Practice of the Security Council, 2011: 82). 16 Eylül tarihinde Libya Geçici Ulusal Konseyi'nin talebi üzerine BM'deki ülkenin ismi, Arap Libya Cemahiriyesi'nden Libya olarak değiştirilmiştir (Note by the President of the Security Council, 2011: 1).

Libya'da gelişen olaylar üzerine Libya temsilcisi BMGK'den özel toplantı istemiştir. Bunun üzerine BMGK, 22 Şubat 2011 tarihinde hem BM Genel Sekreteri'nin Siyasi İşler vekilini, hem de Libya temsilcisini dinlemek için özel bir toplantı gerçekleştirmiştir (The Agenda of the UNSC 6486 Meeting, 2011: 1). Ayrıca aynı tarihte Arap Birliği, olaylarla ilgili acil bir toplantı gerçekleştirip sivillere karşı yapılan eylemleri kınamıştır (The Agenda of the UNSC 6528 Meeting, 2011: 12).

25 Şubat 2011 tarihinde "*Afrika'da Barış ve Güvenlik*" adı altına gerçekleşen BMGK toplantısında BM Genel Sekreteri, Libya ile ilgili bir konuşma yapmıştır. Genel Sekreter, 22 Şubat'tan itibaren Libya'da şiddet eylemlerinin arttığına, bu tarihten itibaren yaklaşık 1.000 kişinin öldürüldüğüne ve Libya'nın doğusunun muhaliflerin eline geçtiğine dair raporların bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu konuşmada Genel Sekreter, raporlara göre muhaliflerin kontrol ettiği yerlerde Libya devletine ait silah depolarının ele geçirildiğini ve bu sebeple iki taraf arasında şiddet olaylarının arttığını ifade etmiştir. Bunun yanında başkent Trablus'ta sokakların boş olduğunu ve insanların bu şiddet eylemlerinden dolayı dışarıya çıkamadığını ileri sürmüştür. Ayrıca Genel Sekreter, mültecilerin ve yerinden edilmiş insanların sayısının arttığını ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliği raporlarına göre 22 Şubat'tan itibaren Tunus sınırı üzerinden 22.000 kişinin kaçtığını söylemiştir. Konuşma sonunda Genel Sekreter, BMGK'nin durum ile ilgili gerekli tedbirler almasını umduğunu ifade etmiştir. Ardından Libya temsilcisi konuşma yapmış, Kaddafi'yi eleştirmiş, şiddet olaylarını saymış ve BMGK'nin kanı durdurmak için kesin ve açık bir karar almasını talep etmiştir (The Agenda of the UNSC 6490 Meeting, 2011: 1-5).

26 Şubat'ta BMGK, Libya'nın durumu ile ilgili BM Şartı'nın VII. Bölümü çerçevesinde 1970 sayılı Karar'ı almıştır. Bu kararda BMGK, sivillere karşı yapılan şiddet olaylarının hemen durdurulmasını istemiştir. Ayrıca BMGK, Libya'nın durumunu Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne aktarmış, Libya'ya silah ambargosu uygulamış, Kaddafi'nin ailesi ve bazı devlet adamlarına yönelik seyahat yasağı koymuş, bu tedbirlerin uygulanmasını denetlemek amacı ile bir komisyon kurmuş, komisyonun sivillere karşı yapılan ihlalleri kaydetmesini talep etmiş ve devletleri Libya'ya yardım göndermeye davet etmiştir. Kararın en önemli noktası ise Libya'da sivillere karşı yapılan saldırıların, insanlığa karşı suç oluşturabileceğinin ifade edilmesidir. Ayrıca bu hususta Karar, Libya yetkililerine halkı koruma sorumluluklarını hatırlatmıştır (Security Council Resolution 1970, 2011: 2-10). Libya'ya karşı alınan bu karar oy birliği ile alınmıştır (The Agenda of the UNSC 6491 Meeting, 2011: 2).

12 Mart 2011 tarihinde Arap Birliği, BMGK'yi Libya'ya uçuş yasağı uygulamaya ve Libya halkı ve Libya'daki yabancıları korumak amacıyla bombardımana maruz kalan yerlerde güvenli bölge oluşturmaya davet etmiştir. 16 Mart'ta BM Genel Sekreteri ateşkes için acil çağırıda bulunmuştur ((Security Council Resolution 1973, 2011: 2).

13 Mart tarihinde Genel Sekreter'in özel temsilcisi Libya'ya gidip Libya Dışişleri Bakanı ve diğer bazı Libyalı yetkilileri ile görüşmüştür. Görüşmelerde özel temsilci, sürekli Libya konusundaki uluslararası toplumun tutumunu vurgulayarak Libya'da şiddet olaylarının bitmesini talep etmiştir. Ayrıca sivillere karşı yapılan suçlardan sorumlu olanların, cezalarını çekeceklerini belirtmiştir (The Agenda of the UNSC 6505 Meeting, 2011: 2).

17 Mart 2011 tarihinde BMGK, Libya konusunda 1973 sayılı Karar'ı almıştır. Bu kararda BMGK, Libya yetkililerinin 1970 sayılı Karar'a uymamaları ve şiddet olaylarının artması nedeniyle duydukları endişeyi belirtmiştir. Karar, Libyalı yetkililerinin Libyalıları koruma sorumluluğunu yeniden vurgulamıştır. Ayrıca 1970 sayılı Karar'da olduğu gibi Karar, Libya'da sivillere karşı yapılan saldırıların insanlığa karşı suç oluşturabildiğine işaret etmiştir. Ayrıca Karar, Libya tarafından medya çalışanları ve gazetecilere yönelik yapılan şiddet ve korkutma eylemlerini kınamıştır. Üstelik BMGK İslam İşbirliği Teşkilatı, Arap Birliği ve Afrika Birliği'nin Libya'daki

ihlalleri kınamasına ve 12 Mart Arap Birliği kararına işaret etmiştir. Bunun yanında BMGK, BM Şartı'nın VII. Bۆlümü çerçevesinde davranıp hemen ateşkesin uygulanmasını talep etmiş, Libyalı yetkililerinin uluslararası hukuktaki sorumluluklarını yerine getirmesini istemiş, ilgili devletler ve ۆrgütlerin sivilleri korumak için tedbirler almasına izin vermiş, devletlerin ve ۆrgütlerin bu izin konusunda aldığı tedbirleri Genel Sekreter'e bildirmesini talep etmiş, Arap Birliği'nin uluslararası barış ve güvenliği konusundaki ۆnemli rolüne işaret etmiş, ye devletlerin aldığı tedbirlerin uygulanması için onlara yardım sunulmasını arzu etmiş, sivilleri korumak için Libya'ya uçuş yasağı uygulanmış ve Libya'da 1970 sayılı Karar çerçevesinde kurulan komisyona bağlı bir uzman grubu kurmuştur (Security Council Resolution 1970, 2011: 2-10). Burada ilgili devletlerin veya ۆrgütlerin alacağı tedbirlerin amacı, sivillerin korunmasıdır. Bu bağlamda Karar, koruma sorumluluğunu yeniden vurgulamıştır. Ayrıca devletlere ve ۆrgtlere, sivillerin korunması amacıyla tedbir almalarına izin vermiştir.

Çin, Rusya, Almanya, Hindistan ve Brezilya 1973 sayılı Karar'da çekimser oy kullanmış ve Karar'ın BM Şartı'nın VII. Bۆlümü çerçevesinde yürütülmesinden endişe duymuşlardır. Diğer ye devletler kararı desteklemiřtir²⁴.

19 Mart tarihinde Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy, Paris Zirvesi'ni gerçekleştirmiştir. Zirve sonunda uluslararası toplum, Libya'daki şiddetin durdurulmasını ve 1973 sayılı Karar'daki yaptırımların uygulanmasını talep etmiştir. Aynı gün Libya üzerinde aktif uçuş yasağı bۆlgesi oluşturmak maksadı ile ABD ve bazı Avrupalı devletler, Libya'ya karşı deniz ve havadan harekāt yürütmüştür (The Agenda of the UNSC 6505 Meeting, 2011: 2). Bu tarihte NATO, Libya'ya karşı deniz ve hava üzerinden bir operasyon düzenlemiştir. ABD ve İngiltere, denizaltılarından 110 Tomahawk füzesini Libya'ya fırlatmıştır. Ayrıca NATO, Libya'da yaklaşık 20 hedefi vurmştur. Hemen ertesini gün Kaddafi, Libya televizyonu üzerinden bir konuşma yapıp BM Şartı erevesinde Libya'nın kendini savunabileceğini belirtmiştir. Ayrıca Kaddafi, saldırılar devam ederse insanlara silah depolarını

²⁴ Bu konuda daha fazla ayrıntıya bakmak için bkz: <https://undocs.org/ar/S/PV.6498> (Erişim tarihi: 24.1.2019)

açacağını belirtmiştir. 29 Nisan 2011 tarihinde Kaddafi, NATO'yu operasyonu sonlandırmaya ve uzlaşmaya davet etmiştir (CNN, 2011).

24 Mart 2011 tarihinde Genel Sekreter BMGK'ye Libya'daki olaylar ve 1973 sayılı Karar'dan sonra gelişen durumlar ile ilgili bir özet sunmuştur. Genel Sekreter, Fransa zirvesine ve NATO operasyonuna işaret etmiştir. Ayrıca Genel Sekreter Libya yönetiminin ateşkes uyguladığı iddiasını belirtmiş, fakat bu konuda herhangi bir kanıt yok diyerek çatışmanın devam ettiğini ileri sürmüştür. Ayrıca Libya yönetiminin 1970 ve 1973 sayılı Kararlara uymadığını ve şimdiye kadar 335.658 kişinin Libya'yı terk etmek zorunda kaldığını belirtmiştir (The Agenda of the UNSC 6505 Meeting, 2011: 2).

29 Mart'ta Londra'da Libya'nın durumunu değerlendirmek için BM, NATO, İslam İşbirliği Teşkilatı, AB ve Arap Birliği temsilcileri başta olmak üzere 40 farklı örgütün temsilcisi bir araya gelmiştir. Toplantı sonucunda temsilciler Libya durumuna ilişkin bir Temas Grubunun kurulmasına karar vermişlerdir. 31 Mart'ta Genel Sekreter'in özel temsilcisi Libya'yı ikinci kez ziyaret etmiş ve Libya'yı yetkililerle toplantı yapıp onlara, BMGK kararlarına uyulması ve çatışmanın hemen durdurulması gerektiğini bildirmiştir. 1 Nisan'da özel temsilci, Libya Geçici Ulusal Konseyi ile toplantı yapmıştır. Konsey, Libya ile ilgili demokratik görüşünü Genel Sekreter'in özel temsilcisine bildirmiştir. Ayrıca Konsey, Libya çözümünün, sadece çatışmanın sonlandırılmasını değil, aynı zamanda Kaddafi'nin gitmesini de kapsaması gerektiğini ileri sürmüştür. 31 Mart'ta Kaddafi güçleri stratejik bir petrol kasabasını tekrar ele geçirip doğuya doğru hareket etmiştir. İki taraf arasında Misrata, Zawiya ve Al-Breka kentlerinde çatışma devam etmiştir (The Agenda of the UNSC 6509 Meeting, 2011: 2-3).

4 Nisan 2011 Libya'daki Genel Sekreter'in özel temsilcisi Libya durumu ile ilgili BMGK'ye özet sunmuştur. Özel temsilci, ilk olarak yaptığı toplantılar ve son gelişmelerden bahsetmiştir. Ayrıca özel temsilci, uçuş yasağı bölgesi ve sivillerin korunması amacıyla yapılan müttefikler (NATO) operasyonunun etkisinin olumlu olmasına rağmen muhalifler ve Kaddafi güçleri arasında çatışmanın devam ettiğini söylemiştir. Ayrıca özel temsilci, Libya'daki çatışmanın sonlanması için uluslararası toplumun birlikte hareket etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Libya insani durumu ile

ilgili konuşan özel temsilci, Libya'nın her yerine ulaşamamasından dolayı insani durum konusunda ellerinde az bir bilginin bulunduğunu, bazı raporlara göre Libya'yı terk edenlerin sayısının 400.000, ayrıca sınırdaki bulunanların sayısının 12.000 olduğunu söylemiştir (The Agenda of the UNSC 6509 Meeting, 2011: 4).

4 Mayıs 2011 Uluslararası Ceza Mahkemesi Savcısı BMGK'ye ilk raporunu sunmuştur. Rapora göre Kaddafi güçlerinin kontrolü altında bulunan Bingazi'deki siviller, farklı zulümlere maruz kalmaktadır. Ayrıca Trablus, Zawiya, Zintan ve Nakush Dağları bölgesinde sistematik tutuklamalar, işkence ve cinayetler olmaktadır. Ayrıca tecavüz ve cinsel suçların yapıldığına dair raporlar bulunmaktadır (The Agenda of the UNSC 6528 Meeting, 2011: 3). Bu konuda İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW), 10 şüpheli tecavüz ve cinsel suç vakasını kaydetmiştir (HRW, 2012). Üstelik Savcı, savaş suçlarının işlendiğine dair az sayıda raporun bulunduğunu belirtmiştir. Bütün bunların yanında çatışmanın başlamasından itibaren yaklaşık 535.000 kişi göç etmek zorunda kalmış ve 327.342 kişi Libya içinde yerinden edilmiştir. Savcı, bu verileri sunduktan sonra BMGK'den bu olaylarda en büyük sorumluluğu taşıyan üç Libyalı yetkilinin tutuklanmasını talep etmiştir. (The Agenda of the UNSC 6528 Meeting, 2011: 3-18).

Rusya temsilcisi Uluslararası Ceza Mahkemesi Savcısına, NATO'nun yaptığı hava operasyonları sebebiyle Trablus'ta da sivillerin öldüğünü söylemiştir. Bunun için Rusya temsilcisi, güç kullanılmasının 1973 sayılı Karar şartları çerçevesinde olması gerektiğini belirtmiştir (The Agenda of the UNSC 6528 Meeting, 2011: 9). Bu bağlamda 2012 HRW raporuna göre NATO, hükümete ait binlerce hedefi vurmuş ve bu vuruşlar sivillerin ölümüne yol açmıştır. Rapor, ölen sayısı ile ilgili net bir rakamdan bahsetmemiş, fakat ölen kişi sayısının hem Kaddafi güçleri iddiasından az, hem de NATO iddiasından fazla olduğunu söylemiştir. Ayrıca HRW raporu, NATO'nun Libya çatışmasından kaçan ve deniz üzerinden göçenleri kurtarmadığını ve bu sebeple bir vakada 63 kişinin öldüğünü kaydetmiştir (HRW, 2012).

31 Mayıs 2011 tarihinde Genel Sekreter'in Siyasi İşler vekili Libya durumu ile ilgili BMGK'ye bir özet sunmuştur. Siyasi İşler vekili, üç aydır iki taraf arasında çatışmaların devam ettiğini, ayrıca NATO hava operasyonlarının yoğunlaştığını ifade etmiştir. Ayrıca vekil, muhalif milislerin Misrata'yı ele geçirdiğini, fakat Misrata

etrafında çatışmanın devam ettiğini ve zorla göç edenlerin sayısının 893.000 kişiye ulaştığını kaydetmiştir. Vekil, ayrıca Libya Geçici Ulusal Konseyi'ne göre Bingazi'de 6.000 ailenin yardıma muhtaç olduğunu söylemiştir (The Agenda of the UNSC 6541 Meeting, 2011: 2-3).

2012 HRW raporuna göre Ağustos 2011'de Kaddafi güçleri merkez olan Bingazi'yi ele geçirmiştir. Bu tarihe kadar Kaddafi'nin güçleri binlerce kişiyi tutuklamıştır. Bunların çoğu asker olup aralarında siviller ve medya çalışanları da bulunmaktadır. Ayrıca hükümet, hapsettiği yerler ile ilgili hiçbir bilgi vermemiştir. Ayrıca çatışma esnasında Kaddafi güçleri, sivillerin oturduğu bazı bölgeleri hedef almıştır. Rapora göre muhalif güçler da uluslararası insancıl hukuk ve insan hakları ihlallerinde bulunmuşlardır. Ekim 2011'de Sirte'de muhalif güçler, Kaddafi'nin destekleyicilerden 53 kişiyi idam etmiştir. Ayrıca 2011 Şubat ve Mart aylarında Libya Geçici Ulusal Konseyi'nin kontrolü altına olan doğu Libya'da bazı muhalif güçleri, keyfi olarak tutuklamalar yapmıştır. Bunun yanında tutuklu bulunan birkaç kişinin ölü bulunduğuna dair raporlar mevcuttur (HRW, 2012). 7 Eylül 2011 tarihinde Genel Sekreter BMGK Başkanı'na bir mektup göndermiştir. Mektupta Genel Sekreter Libya'da BM Destek Komisyonu'nun kurulmasını önermiştir. Komisyonun görevi ise güven ve düzenin sağlanması, açık bir siyasi diyalog oluşturması, insan haklarının korunması, ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi ve devlet otoritesinin yeniden inşa edilmesidir (Letter by the Secretary-General to the President of the Security Council, 2011: 1-2).

11 Eylül 2011 tarihli 2009 sayılı Karar'da BMGK, Libya'da Birleşmiş Milletler Destek Komisyonu kurmuş (Security Council Resolution 2009, 2011: 3) ve 2 Aralık 2011 tarihli 2022 sayılı Karar'ında ise komisyonun görev süresini, 16 Mart 2012 tarihine kadar üç ay uzatmıştır (Security Council Resolution 2022, 2011: 1).

3.3.4. Libya Müdahalesinin Değerlendirilmesi

Libya olayları 17 Şubat 2011'de Bingazi şehrinde başlamıştır. İki avukatın tutuklanması olayları tetikleyen hadise olmuştur. Fakat protestocuların sokaklara dökülmesi ve devrimin Libya'ya yayılmasının altında 42 yıl boyunca devam eden Kaddafi'nin iktidarı yatmaktadır.

Libya ile ilgili BM tepkisi hızlı gelişmiştir. 15 ve 16 Şubat 2011 tarihinde Libya’da olaylar başlamış, fakat BMGK’nın cevabı hemen 10 gün sonra gelmiştir. 26 Şubat’ta BMGK, silah ambargosu, Kaddafi ve bazı aile fertlerine karşı yaptırımları, ayrıca seyahat yasağını ve Libya’nın durumunun Uluslararası Ceza Mahkemesi’ne aktarılmasını içeren 1970 sayılı Kararı oy birliğiyle onaylamıştır. Ruanda ve Kosova sorunlarında ise BMGK bu kadar hızlı davranmamıştır. Ruanda’da BM, katliam olacağına dair bilgileri bulunmasına rağmen olaylara karşı kayıtsız kalmış ve yaklaşık 800.000 kişi öldürüldükten sonra harekete geçmiştir. Ayrıca Fransa tarafından yapılan müdahale, katliamları önlemek maksadıyla değil, mültecileri korumak amacıyla yapılmıştır. Zaire merkezli bu müdahale Ruanda topraklarının küçük bir kısmını kapsamıştır. Kosova sorununda BMGK karar alamamıştır. Bu yüzden Kosova müdahalesi ile ilgili sürekli tartışmalar ve farklı devletlerin farklı görüşleri mevcuttur. Burada denilebilir ki uluslararası toplum zamanında bu sorunların farkına varamamıştır. Ayrıca uluslararası toplum tarafından yeni doktrin olan koruma sorumluluğu bu tarihlerden sonra ortaya atılmıştır. Zaten yeni doktrinin ortaya atılma sebebi, eski doktrin olan insani müdahalenin başarısızlığıdır. Bir hak sayılan egemenlik, artık bir sorumluluk da taşımaktadır. Bu yüzden koruma sorumluluğu doktrini ortaya atıldıktan sonra yapılan müdahaleler seçici değil, insani amaçlıdır. Fakat bu tez çalışması bu iddiaya karşı Darfur, Suriye ve Myanmar örneklerini gösterebilir.

1970 sayılı Karar Libya’nın, halkını koruması sorumluluğuna işaret etmiştir. Dolayısıyla karar burada koruma sorumluluğu doktrinine işaret etmiştir. 1970 ve 1973 sayılı BMGK kararları, koruma sorumluluğu içerisinde değerlendirenler bulunsa da tez çalışması bu iki kararın koruma sorumluluğu çerçevesinde alınmadığını iddia etmektedir. 2005 BM Zirvesi’nde benimsenen koruma sorumluluğu sadece dört suç kapsamaktadır. Bu iki kararda insanlığa karşı suça işaret edilmesine rağmen bu suçun yapıldığına dair kanıt bulunmamaktadır. O yüzden kararlar, sivillere karşı bu suçun yapıldığı ihtimaline, “olabilirliğine” işaret etmektedir.

NATO müdahalesi, koruma sorumluluğu doktrini çerçevesinde değerlendirildiği takdirde müdahalenin zamanında gerçekleştirildiği fark edilecektir. Zaman kaybetmeden müdahale yapılmıştır. Bu hususta uluslararası toplumun eski örneklerden ders aldığı söylenebilir (Ulusoy, 2013: 280).

GENEL SONUÇ

Bu tez çalışmasının amaçlarını üç noktada değerlendirmek mümkündür. Birincisi insani müdahale ve koruma sorumluluğu doktrinlerinin teorik çerçevede değerlendirilmesidir. İkincisi, doktrinlerin pratik çerçevede değerlendirilmesidir. Üçüncüsü ise, alınan örnekler çerçevesinde tez çalışmasının giriş kısmında belirtilen araştırma sorularına cevap verilmesidir.

İnsani müdahale eylem itibariyle güç kullanmanın bir çeşididir. Bu yüzden bunun değerlendirilmesi, uluslararası hukuktaki güç kullanılmasına bağlı kurallar çerçevesinde ele alınmaktadır. Uluslararası hukuka göre devletler, ilişkilerinde birinci bölümde belirtilen istisnalar haricinde güç kullanmamalıdır. Birinci istisna olan meşru müdafaa ile insani müdahale düşünülemez. Diğer iki istisna çerçevesinde insani müdahale yapılabilmektedir. İkinci istisnaya göre uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacı ile yapılan insani müdahale, BMGK tarafından yapılmış ise bu müdahale meşru sayılmaktadır. Bir devlette ya da bölgede doğan bir savaştan dolayı uluslararası barış ve güvenliğin tehlikeye uğraması halinde BMGK tarafından müdahale edilmesi gerekmektedir. Fakat BM Şartı'nda uluslararası barış ve güvenliğin tanımı ve kapsamı net bir şekilde belirlenmemiştir. Uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden eylemlerin açıklanmaması, insani müdahalenin, daha doğrusu BMGK müdahalesinin meşruiyetinin tartışılmasına yol açmaktadır. O yüzden uluslararası barış ve güvenlik tanımının açıklanmasına ve o kavramın ne içerip ne içermediğinin belirtilmesine kadar BMGK müdahalesi ile ilgili tartışmalar devam edecektir. Uluslararası barış ve güvenlik ile ilgili bir başka tartışma ise devletler arasındaki veya devletin içerisindeki iç çatışmalardan doğan insan hakları ihlalleridir. Bunun yanında insanlığa karşı yapılan suçlar da bu tartışmanın kapsamına girmektedir. Üçüncü istisna ise bölgesel örgütlerin kullanılabilmesidir. “NATO gibi bölgesel örgütler tarafından kuvvet kullanmaya ilişkin hukuki bir zemin var mıdır” ya da “bu bölgesel örgütler kuvvet kullandığı zaman BM Şartı'nı ihlal etmiş olurlar mı” gibi sorular bu istisnaya girmektedir. Devletler tarafından kuvvet kullanılabileceği gibi, bölgesel örgütler de kuvvet kullanabilmektedir (BM Şartı 53. madde). Fakat 53. maddenin ifade ettiği gibi, bölgesel kuruluşların güç kullanabilmeleri, BM Güvenlik Konseyi'nin iznine tabidir. Buna dayanarak bölgesel örgütlerin Güvenlik Konseyi'nin iznini almaksızın herhangi bir şekilde kuvvet kullanması gayrimeşru sayılmaktadır. O yüzden bölgesel

kuruluşların BM Şartı çerçevesinde kuvvet kullanmaları açıklandığı gibi kuvvet kullanmalarında da bir sakınca olmadığı görülmektedir.

Koruma sorumluluğu doktrini ise daha önce bir hak oluşturan egemenliğin, bu hakkın yanında bir ödev/sorumluluk taşıdığını ortaya koymaktadır. Böylece doktrin, egemenlik tartışmasına başka bir boyut eklemiştir. Bu yeni eklenen boyut da müdahale üzerinde sürdürülen tartışmaların seyrini değiştirecektir. Daha önceki tartışmalarda bir hak teşkil eden egemenlik çıkmaz noktada bulunmakta idi. Dolayısıyla eski tartışmalarda egemenlik, müdahaleye karşı yer alan görüşün lehine sağlam bir savı oluşturuyordu. Doktrinden sonra yapılan tartışmalarda ise egemenlik, karşı tarafın savlarının temelini oluşturacaktır. Bu bağlamda bir ödev teşkil eden egemenliğin, insani müdahale ya da daha doğrusu müdahalenin doğasını değiştirecek bir temel olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ayrıca doktrin, koruma sorumluluğunun altında üç sorumluluğun yattığını açıklamıştır: Bunlar ise, önleme, tepki verme ve yeniden inşa etme/yapılandırma sorumluluklarıdır. Daha önceki kısımlarda bunların neleri kapsadığı ve koruma sorumluluğu raporunda bunlara ne kadar önem verildiği açıklanmıştır. İkinci bölümde söylendiği gibi koruma sorumluluğu doktrininde bu üç sorumluluk, sağlam bir bütün oluşturmuştur. Müdahale üzerindeki daha eski doktrinlerde hep müdahale üzerinde durulmuştur. Başka bir deyişle, daha önceki doktrinlerde sadece tepki verme sorumluluğuna önem verilmiştir. Diğer sorumluluklar ise, ele alınmış olsa dahi, müdahale doktrinlerde değil, barış inşası ya da krizin önlenmesi gibi başka konularda ele alınmıştır. Bu yüzden koruma sorumluluğu ve onun ortaya attığı sorumluluklar, müdahale tartışması konusunda sağlam bir mekanizma bütünlüğü ortaya koymuştur.

Doktrinlerin hem teoride, hem de pratikte yetersiz kaldığı görülmektedir. Bunun temel sebeplerinden biri, doktrinlerin normatif yönünün eksikliğidir. Elbette koruma sorumluluğunun normatifliği, insani müdahaleye kıyasla daha ileri bir düzenlemeye sahiptir. Uluslararası hukukta insani müdahale doktrini güç kullanmama prensibi ve onun istisnaları çerçevesinde ele alınırken, ICISS raporunda koruma sorumluluğu doktrinine özgü bir hukuki çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Fakat çizilen çerçeve, doktrini bir norm haline getirememiştir.

Tez çalışması; müdahalelerin pratik alanındaki sorunların, müdahalelerin normatif sorunlarının bir sonucu olduğunu söylemektedir. Çünkü müdahalelerin devletlerin içişlerine karışmama prensibi içinde bir istisna (insani müdahalede olduğu gibi) ya da egemenlik prensibinin bir gereği (koruma sorumluluğunda olduğu gibi) olarak anlaşılması gerekmektedir. Bu iki durumda müdahaleler bir istisna olarak anlaşılmalıdır. Çünkü koruma sorumluluğu doktrinine göre insani koruma, ilk olarak, devletin görevidir. Devlet ne zaman bu görevi yerine getirmese o zaman insani koruma devlet görevinden çıkıp uluslararası toplumun bir görevi olacaktır. Öyleyse müdahalelerin, koruma sorumluluğu çerçevesinde de bir istisna olarak anlaşılması gerekmektedir. İstisnalar ise uluslararası hukuk yapısının içerisinde eksiksiz ve tartışmaya açık olmayacak şekilde düzenlenmelidir. Eğer müdahalelerin normatif alanı uluslararası hukuk düzenlemeleri içerisinde eksiksiz olarak ele alınmazsa, müdahalelerin istisna olduğu kanaatine ulaşılamayacaktır. Bir başka ifadeyle istisnalar her yönden kayıtlı olmalıdır. Aksi takdirde istisnalar hem teoride, hem de uygulamada sorun haline dönüşmektedir. Ayrıca devletlerin, müdahaleleri kendi yorumlarına dayandırmasının sebebi, müdahalelerin uluslararası hukukta kendine özgü bir kuralının bulunmamasıdır. Bütün bu hususlar göz önüne alındığında insani amaçlı müdahaleler konusunda normatif tartışmaların önemi ortaya çıkmaktadır.

Uluslararası hukukta müdahalelerin beklenen konuma gelebilmesi için, uluslararası sistemi etkileyen tüm dinamik faktörlerin bir role sahip olması gerekmektedir. Uluslararası toplumu oluşturan devletler ve uluslararası kamuoyu da bu aşamada önemli role sahiptirler. Bu bağlamda ABD'nin 11 Eylül olaylarından sonra teröre karşı yürüttüğü mücadelede normatif bir alan çizdiğini görmek mümkündür. Teröre karşı yapılan mücadelede uluslararası hukuk kurumları dayanışma içerisinde bu mücadeleye özgü bir normatif alan çizmiştir. Tez çalışmasının teröre karşı mücadeleden bahsetmesinin sebebi, bir olayın normatif alanının oluşturulmasında devletler ve uluslararası kamuoyu başta olmak üzere uluslararası sistemi etkileyen tüm dinamik faktörlerin önemli rolünü vurgulamaktır. Bu yüzden tez çalışması, teröre karşı yapılan mücadele konusunun tartışmalı olduğunu belirterek konu ile ilgili devam eden tartışmalara girmemiştir. Özetlemek gerekirse, tez çalışması, insani amaçlı müdahalelerin normatif alanının çizilmemesinin bu müdahalelerin önündeki en büyük engel olduğunu söylemektedir.

Bu müdahalelerin normatif alanı teorik alanın önemli bir parçasıdır. Daha önce söylendiği üzere müdahalelerin pratik alanı, teorik alanının bir yansımasıdır. Bu yüzden insani amaçlı müdahaleler çerçevesinde bir eksik ve/veya belirsizlik bulunduğu takdirde bu müdahalelerin uygulama alanında sorunun yaşanması kaçınılmazdır. Uygulama alanında sorunun yaşanması, müdahaleler konusunda tartışmalara yol açacaktır. Bilinmelidir ki bu konuda tartışmaların yaşanması, insani amaçlı müdahalelerin meşruiyetini sorgulamaktadır.

İnsani amaçlı müdahalelerin insanlık vicdanına aykırı olan suçların karşısına köklü bir çözüme sahip olabilmesi için de normatif alanının belirgin olması gerekmektedir. Aksi takdirde insani amaçlı müdahaleler, devletlerin kendi yorumlarına ve anlayışlarına bağlı kalacaktır. Bu durumda insani amaçlı müdahaleler, insani koruma ve insanlığa karşı yapılan suçların ortadan kaldırılması için değil, devletlerin çıkarları doğrultusunda yapılacaktır.

Libya örneği gösterilerek yukarıda anlatılanlar eleştirilebilir. Uluslararası toplum tarafından yapılan müdahaleler ile insana karşı yapılan suçların büyük ölçüde önlenemediği iddia edilebilir. Tez çalışması, Ruanda ve Kosova örneklerini göstererek bu söylemin de doğru olmadığını iddia etmektedir. Elbette Ruanda ve Kosova olayları, ikinci doktrininin (yani koruma sorumluluğu doktrininin) ortaya atılma sebeplerinden en önemlileri olmuştur. Fakat tez çalışması bu doktrinin ortaya çıktıktan sonra da iddia ettiği argümanlar doğrultusunda farklı örnekleri gösterebilmektedir. 2003 yılında bir kez daha ortaya çıkan Darfur krizinde yaklaşık 450.000 kişinin öldürüldüğünü, ayrıca mültecilerin ve yerinden edilmişlerin sayısının yaklaşık 2.5000.000 ulaştığını ifade eden raporlar bulunmaktadır (Keskin, 2009: 79). 2011 yılında başlayan ve günümüze kadar uzayıp bitmek bilmeyen Suriye krizinde ise 2018 HRW raporuna göre, ölenlerin sayısı 400.000, mültecilerin sayısı ise 5.000.000 ve yerinden edilmiş kişilerin sayısı ise 6.000.000 olmuştur (HRW, 2018). 2012 yılında Budistler ve Rohingya Müslümanları arasında çatışma çıkmıştır. Devlet güvenlik güçleri çatışmayı engellememiştir. Ayrıca güvenlik güçleri azınlık Müslüman olan Rohingya'yı hedef alarak öldürme, darp etme ve tutuklamaları yoğunlaştırmıştır. Bunun yanında güvenlik güçleri Rohingya'ya ve onların oturduğu bölgelere yardımın ulaşmasını engellemiştir (HRW, 2013). 2019 HRW raporuna göre Myanmar'da 2017 yılından itibaren azınlık Müslümanlara yapılan katliamların sonucunda komşu ülke olan Bangladeş'e yaklaşık

730.000 kişi kaçıtır. Ayrıca 2018 yılında Myanmar'da Müslümanların oturduğu yaklaşık 34 köy tamamen veya kısmen imha edilmiştir (HRW, 2019). Bu örnekler göz önüne alındığında bu tez çalışmasının ortaya attığı iddianın abartılı olmadığı söylenebilir.

Bununla beraber koruma sorumluluğu, yeni bir hukuki alan yaratmamıştır. Koruma sorumluluğu doktrininin ortaya atılmasından sonra yapılan müdahaleler zaten mevcut uluslararası hukuk çerçevesinde yapılmıştır. Dolayısıyla koruma sorumluluğundan sonra insani amaçlı müdahalelerin normatifliği değişmemiştir. Libya müdahalesi mevcut uluslararası hukuk kurallarının işleyişinden başka bir şey değildir. Elbette uluslararası hukukun işleyişinde devletlerin rolü çok önemlidir. Zaten Libya müdahalesinde görüldüğü gibi başarı, uluslararası toplumu oluşturan devletler tarafından uluslararası hukuk kurallarının işleyişinin hızlandırılmasının bir sonucudur. Fakat söylenebilir ki insani amaçlı müdahaleler konusunda mevcut uluslararası hukuk yeterli ise, tez çalışmasının iddia ettiği normatif alanının eksikliğinin ne önemi olacaktır? İnsani amaçlı müdahalelerin normatif alanında yapılması gereken düzenlemelerde, yapılacak müdahalelerde uluslararası hukukun işleyişinde yaşanacak hızlandırmanın devletlerin inisiyatifine değil, güçlü ve belirgin bir insani amaçlı müdahale normuna bağlı olması gerekmektedir.

Bu tez çalışması, Libya müdahalesinde yaşanan hızlandırmanın bir amacı olup olmadığı sorusuna yönelik şu cevabı vermektedir. Devletler her zaman kendi çıkarları doğrultusunda hareket edecektir. Devletler kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiği müddetçe uluslararası hukuk kurallarını gözetmek ve eylemlerini bu çerçevede yürütmek mecburiyetindedirler. Bu yüzden devletler ve/veya devletlerin oluşturduğu uluslararası ve bölgesel kuruluşlar, yaptığı müdahaleleri ve özellikle insani amaçlı müdahaleleri mevcut uluslararası hukuk çerçevesinde yürütmektedirler. Fakat bu durumda, uluslararası hukukun eksik olduğu yerlerde yapılan eylemlerin hukuki olup olmadığı tartışması ortaya çıkacaktır. Bu tartışma ve benzerlerinin önlenmesi için devletler, uluslararası sistem içerisinde bir araya gelip insani amaçlı müdahaleler ile ilgili mevcut hukuk kurallarını geliştirmeli ve eksiklikleri tamamlamalıdır. Devletler bunu yapmadığı süreci hem mevcut kuralların amaçlarına ulaşmak zor olacaktır, hem de bu kuralların yanlış kullanılması ihtimali yüksek olacaktır.

Bu tez çalışmasının temel amacı, “insani amaçlı müdahalenin farklı uygulamaları, insani müdahale yapılan bölgelerin farklı içsel durumları ile devletlerin sosyal, ekonomik ve siyasi yapılarını mı yansıtıyor yoksa insani müdahaleyi gerçekleştiren devletlerin farklı çıkarlarını mı yansıtıyor” sorusunun cevabına ulaşmaktır. Buna bağlı olarak “NATO gibi bölgesel örgütler tarafından kuvvet kullanımının hukuki bir zemini var mı?” yoksa “bu bölgesel örgütler kuvvet kullandığı zaman BM Şartı’ni ihlal etmiş olurlar mı?” sorularına cevap aranmıştır.

Bu tez çalışması, temel soruların cevabına ulaşmak için ilk olarak üç konuya cevap vermiştir: İlk konu, örnek alınan devletlerin içsel durumu ile alakalıdır. İkinci konu, yapılan müdahalelerin vakti ile alakalıdır. Üçüncü konu ise yapılan müdahalelerin hedefleri gerçekleştirip gerçekleştir(e)memesi ile alakalıdır.

Örnek alınan ülkelerin içsel durumu tez çalışmasının üçüncü bölümünde anlatılmıştır. Fakat özetlemek gerekirse 6 Nisan 1994 tarihinde Tanzanya’da Başkan Habyarimana’nın uçağının düşürülmesinden hemen sonra Hutuların oluşturduğu milisler hükümet yardımıyla Tutsilere saldırmaya başlamıştır. 100 gün süren olaylarda tam sayısı bilinmeyen 500.000-1.000.000 Tutsi’nin öldürüldüğü kaydedilmiştir. Olaylarda yaklaşık 2.000.000 Tutsi, Zaire ve Tanzanya sınırlarına göç etmiştir (Sencerman, 2013: 54-55). Katliam esnasında Ruanda’da hiçbir güvenli yer kalmamıştır. Kiliseye sığınmış yaklaşık 7.000 Tutsi’nin öldürüldüğü de kaydedilmiştir. Hutular, muhalifleri ve Tutsileri sistemli olarak öldürmüştür (Türkan, 2014: 111-112). 1994 Ağustos ayında tarihindeki BM Genel Sekreteri’nin raporuna göre Ruanda’daki şiddet eylemleri sebebiyle 500.000 insan öldürülmüştür. Ayrıca yaklaşık 3.000.000 kişinin yerinden edilmesinin yanı sıra 2.000.000’den fazla mülteci ülkesini bırakmıştır. Kaçan insanlar arasında kolera hastalığı yaygınlaşmış ve yaklaşık 20.000 kişi hayatını kaybetmiştir. Bunun yanında binlerce ölü defnedilememiştir. Bütün bunlar hem sağlık güvensizliği yaratmış, hem de su kaynakları için bir tehlike oluşturmuştur (BM Genel Sekreteri Raporu, Ağustos 1994: 3). Bu bağlamda yaşanan soykırımın niteliksel ve niceliksel olarak ülkeyi yıktığı görülmektedir (Öztürk, 2011: 101). Ayrıca bütün bunların yanında üçüncü bölümün birinci kısmında anlatıldığı gibi ülkenin ekonomi ve siyasi durumu çok sıkıntılıydı. Gerek dışarda alınan borçlar, gerekse Ruanda hükümeti ve RPF arasındaki yaşanan siyasi anlaşmazlıklar ülkeyi felakete sürüklemiştir.

Kosova örneğinde ise; 1990 yılından itibaren Kosovalılar İbrahim Rugova önderliğinde Sırbistan'a karşı "sivil itaatsizlik" politikasını izlemişlerdir. Kosovalılar bu süreçte Sırbistan zulmüne karşı şiddete başvurmamıştır. Ancak bu sivil itaatsizlik politikası başarısız olunca İbrahim Rugova'ya karşı muhalefet ortaya çıkmaya başlamış ve giderek bu muhalefet güçlenmiştir. 1997 yılında Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) kurulmuştur (Kenar, 2005: 241-242). 1998 yılında UÇK şiddete ve silahlı direnişe başvurmuş ve neredeyse Kosovalı Arnavutların temsilcisi olmuştur (Levent, 2013: 861). Sırbistan yönetimi UÇK'yi terör örgütü ilan edip Kosova'nın bağımsızlığa şiddetle kavuşturulmasının mümkün olmadığını ileri sürmüştür. Fakat UÇK'nin ortaya çıkması ve Sırbistan ordusuna ve devriyesine karşı ateş açması ile Sırbistan Cumhurbaşkanı Miloseviç, Kosova'ya şiddet uygulama fırsatı bulmuştur. Sırbistan'ın uyguladığı şiddet sonucunda binlerce Arnavut hayatını kaybetmiş ve yüz binlercesi evlerini terk etmiştir. Ayrıca UÇK liderlik kadrosu içinde yer alan birçok kişi öldürülmüştür (Kenar, 2005: 242-243). Ağustos 1998 tarihindeki BM Genel Sekreteri hazırladığı raporunda, Kosova'da durumun kötüye gittiğini ve Kosova'da çatışmaların arttığını söylemiştir. Ayrıca çatışmaların artması nedeniyle Kosova ve Karadağ arasında yerinden edilmişlerin sayısının arttığını ifade eden BM Genel Sekreteri raporu, FYC dışından bölgeye silah gelmeye devam ettiğini ifade etmiştir. Genel sekreter, elinde Sırbistan hükümetinin UÇK'ye karşı yürüttüğü operasyonlarda güvenlik güçlerinin sivillere karşı aşırı güç kullandığına dair raporlar bulunduğunu söylemiştir. Rapora göre iki taraf ciddi bir siyasi diyaloga girmemişlerdir. BM Genel Sekreteri ayrıca çatışmanın devam etmesinin bölgenin istikrarı için bir tehlike unsuru olduğunu da ileri sürmüştür (Report of the Secretary-General to the Security Council, 1998a: 3-5).

Son olarak Libya'da; 2011 yılında protestolara başlayan muhalifler hükümete ait olan silah depolarını ele geçirinca iki taraf arasındaki çatışmalar silahlı çatışmaya dönüşmüş ve şiddet olayları artmıştır (The Agenda of the UNSC 6490 Meeting, 2011: 2; HRW, 2012). 22 Şubat 2011 tarihinden itibaren Libya'da şiddet eylemleri artmış, yaklaşık 1.000 kişi öldürülmüş ve Libya'nın doğusu muhaliflerin eline geçmiştir. Bunun yanında başkent Trablus sokakları boşalmış, korku her yere yayılmış ve insanlar şiddetten dolayı evlerinden çıkamaz hale gelmiştir. Mültecilerin ve yerinden edilmişlerin sayısı giderek artmıştır. Mülteci kitlesi komşu ülkeler olan Tunus ve Mısır

sınırına akmaya başlamış ve orada aciz ve çaresiz kalmışlardır. Bu ülkeler sorundan duydukları rahatsızlıklarını BM'e bildirmiştir (The Agenda of the UNSC 6490 Meeting, 2011: 1-4).

Yapılan müdahalelerin vakti bağlamında Ruanda ve Kosova müdahalesi çok geç yapılmıştır. Ruanda bağlamında BMGK'nin 918 sayılı Karar, askeri tedbir olarak ülkeye silah ambargosu uygulamıştır. Bu noktada 918 sayılı Karar önemli bir role sahip olmakla birlikte tarihine bakılırsa geç geldiği fark edilebilir. 22 Haziran 1994'de müdahale ile ilgili kararın çıkması, yaşanan olaylara olması gerektiği kadar önem verilmediğini göstermektedir. Ayrıca verilen müdahale kararının amacı katliamların önlenmesi değil, yerlerinden edilmiş kişiler, mülteciler ve sivillerin korunmasıydı. Kosova meselesinde ise, daha önce bahsedildiği gibi, olaylar 1997 yılından ve özellikle UÇK'nin silahlı eylemlerinden sonra uluslararası bir boyut kazanmıştır. NATO müdahalesi ise Mart 1999 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda BMGK Kosova meselesine ilişkin bu tarihe kadar yapıcı ve aktif bir rol izlememiştir. Bunun sebebi, Çin ve Rusya'nın Kosova'da güç kullanılmasına karşı tutumlarını sürekli korumalarıdır. Bu yüzden müdahaleye izin verecek bir karara karşı çıkmaları kesin olarak beklenen bir sonuçtu. Kosova ile ilgili BMGK içerisindeki tartışmalar insani acıları durduracak ve müdahaleye izin verecek bir kararın çıkmasını engellemiştir. Bütün bu faktörlerin bir sonucu olarak denilebilir ki Kosova'ya yönelik tek taraflı NATO müdahalesi için geç kalınmıştır. Libya ile ilgili BM tepkisi ise hızlı bir şekilde gelmiştir. 15 ve 16 Şubat 2011 tarihlerinde Libya'da olaylar başlamış ve BMGK'nin cevabı hemen 10 gün sonra gelmiştir. 26 Şubat'ta BMGK, silah ambargosunu, Kaddafi ve bazı aile fertlerine karşı yaptırımları, ayrıca seyahat yasağını ve Libya'nın durumunu Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne aktarmayı içeren 1970 sayılı Kararı oy birliğiyle onaylamıştır.

Yapılan müdahalelerin hedefleri gerçekleştirip gerçekleştirmediği konusuna ilişkin müdahaleler, ayrı ayrı incelenmiştir. Fransa BMGK'nin 229 sayılı Kararı ile Ruanda'ya müdahale etmiştir. Müdahalenin hedefi yerlerinden edilmiş kişiler, mülteciler ve sivillerin korunmasıdır. Fakat Fransa Hutulara askeri, siyasi ve diplomatik alanlarda destek vermiştir. Bu destek katliamın gerçekleşmesinde önemli bir role sahiptir. Ayrıca mültecilerin ve yerinden edilmişlerin dönmesini sağlayan Fransa değil, katliamlardan sonra kurulan geçici ulusal birlik hükümetidir. Anlatıldığı

üzere yeni hükümet, mültecilerin ve yerinden edilmişlerin dönmesi konusunda hem olumlu işaret vermiş, hem de bu konudaki BM çabalarını desteklemiştir. Kosova müdahalesine ilişkin NATO Genel Sekreteri Javier Solana, NATO müdahalesinin FYC'nin baskıcı politikasına karşı olduğunu söylemiştir. Ayrıca Solana müdahalenin ahlaki bir görev olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla NATO iddiasına göre Kosova müdahalesinin hedefi insanidir. 14 Haziran'dan itibaren yerinden edilmiş Kosovalılar evlerine dönmeye başlamıştır. Kosova'ya barış askerleri girmeye başlamış ve 20 Haziran tarihinde Sırp güçlerinin çekilmesi bitmiştir. Hemen bir gün sonra UÇK, silahlarını bırakmayı kabul etmiş ve 20 Eylül tarihinde UÇK'nin silahsızlandırılması tamamlanmıştır. Bu bağlamda Kosova müdahalesinin hedeflerinin gerçekleştirildiği söylenebilir. Libya müdahalesinin hedefi ise sivillerin korunmasıdır. Libya Ulusal Geçiş Konseyi feshedilip, 7 Temmuz 2012 yılında Libya genelinde seçim yapılmıştır. Seçimin bazı merkezlerini hedef alan saldırıların düzenlenmesine rağmen uluslararası gözlemciler göre seçim şaibesiz yürütülmüştür. 2013 HRW raporuna göre insan hakları ihlalleri devam etmiş, 2012 yılı boyunca Libya halkı çatışma, kabileler arasında kavgaya ve bitmeyen şiddete maruz kalmıştır. Ayrıca yabancı diplomatik misyonlara ve uluslararası örgütlere sürekli saldırılar düzenlenmiştir (HRW, 2013). 2013 yılında da çatışma ve şiddet olayı devam etmiş, silahlı gruplar ülkenin farklı bölgelerini kontrol altına almış ve yeni seçilen hükümet güvenlik konusunda başarısız olmuştur. Mevcut güvensizliğe cevaben, ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Türkiye, Libya ordusuna ve polis kuvvetlerine entegre edilmek maksadıyla 8.000'den fazla milis üyesini eğitmeyi planladığını açıklamıştır (HRW, 2014).²⁵ 2014 yılında da şiddet olayları artmıştır. Libya içerisinde yaklaşık 400.000 kişi yerinden edilmiş ve 105.000 kişi Libya'nın dışına kaçmıştır (HRW, 2015).²⁶ Ayrıca 2016, 2017, 2018, 2019 HRW raporlarına bakılırsa Libya çatışmasının devam ettiği görülecektir. Buna göre 2011 yılında Libya'ya yönelik yapılan müdahalenin hedefi gerçekleşmemiştir.

Tez çalışması bütün bunları açıkladıktan sonra “insani amaçlı müdahalenin farklı uygulamaları, müdahale edilen bölgelerin farklı içsel durumları ile devletlerin sosyal, ekonomik ve siyasi yapılarını mı yansıtıyor yoksa insani müdahaleyi yapanların farklı

²⁵ Daha fazla ayrıntılara bakmak için: <https://www.hrw.org/world-report/2014/country-chapters/libya> (Erişim tarihi: 16.04.2019).

²⁶ Daha fazla ayrıntılara bakmak için: <https://www.hrw.org/world-report/2015/country-chapters/libya> (Erişim tarihi: 16.04.2019).

çıklarlarını mı yansıtıyor” sorusunun cevabını şu şekilde vermektedir: Elbette yapılan müdahaleler, müdahale edilen devletlerin farklı içsel durumlarını yansıtmaktadır. Ayrıca müdahalelerin gerekçesi veya gerekçeleri de insanidir. Fakat uygulamalarda belirlenen hedefler çerçevesinde hareket edilmemiştir. Müdahaleyi yapan devletlerin insani müdahaleyi gerektiren bazı yerlerde hareket edip diğer yerlerde hareket etmemesi, hem yapılan müdahalenin meşruiyetini zedelemekte, hem de yapan devletlerin kendi çıkarları nedeniyle müdahaleyi yaptığını göstermektedir.

Kosova müdahalesi konusunda denilebilir ki gerçekten Kosova müdahalesi Kosovalı insanlara karşı yapılan bazı katliamları ve baskıları engellemiştir. Ayrıca Sırbistan’ın sivillere yönelik yaptığı operasyonları da engellemiştir. Üstelik BMGK tarafından Kosova’ya yönelik bir müdahale söz konusu olmamıştır zira Çin ve Rusya, Kosova’da güç kullanılmasına karşı tutumlarını her zaman olumsuz olarak ifade etmişler, müdahaleye izin verecek bir karara karşı çıkmışlardır. Fakat BMGK kararlarına göre sadece Sırbistan hükümeti değil, aynı zamanda UÇK da saldırılarda bulunmuştur. Üstelik BMGK Kosova ile ilgili hemen hemen her kararında UÇK’nin yaptığı terör eylemlerini hem kınamış, hem de Kosovalı Arnavut liderliğinden kınamasını talep etmiştir. Elbette Rusya ve Çin devletlerinden Kosova’ya yönelik bir müdahaleye karşı çıkacakları beklenilmektedir. Fakat NATO bu müdahalesiyle uluslararası hukukun kesin kuralları ve daha çok BM Şartı’na aykırı davranmıştır. Çünkü Albrecht Schnabel’in ifade ettiği gibi uluslararası düzen, uluslararası hukuk ve BM kuralları ile var olmuştur. Uluslararası hukuka aykırı davranmak kesinlikle istikrarsızlığa yol açmaktadır.

Ayrıca Kosova ile ilgili BMGK’nin 3937 toplantısında Brezilya temsilcisinin ifade ettikleri de önem arz etmektedir. Brezilya temsilcisi, evrensel olmayan örgütlerin kendini savunma ve BM Şartı’nın 53. maddesi dışında güç kullanmalarının yasak olduğunu belirtmiştir. Evrensel olmayan örgütleri “*toplulu güvenlik*” kavramına dahil etmenin tehlikeli bir mesele olduğunu söyleyen Brezilya temsilcisi, iki dereceli bir uluslararası sisteme dahil olmanın üzücü olduğunu söylemiştir. Eğer iki dereceli sistem benimsenirse, BM her zaman uluslararası barış ve güvenliğin korunmasından sorumlu olmayacak ve bölgesel örgütlerin özel savunmalarının kapsadığı bölgelerde ikincil bir sorumluluk taşıyacaktır.

NATO müdahalesi uluslararası hukuk çerçevesinde değerlendirildiğinde bir ihlal olduğu sonucuna ulaşılabacaktır. Uluslararası hukukta sabittir ki bölgesel örgütlerin BMGK'nin izni olmaksızın güç kullanması yasaktır. NATO müdahalesinde böyle bir izin bulunmadığı için gerekçeler ne olursa olsun müdahale hukukten meşru sayılmamaktadır.

Tez çalışmasında ele alınan örneklere göre iki tip müdahale yapılmıştır: Birincisi mevcut uluslararası hukuk içerisinde yapılmış fakat başarılı olamamış müdahalelerdir. İkincisi ise mevcut uluslararası hukukun dışına çıkılarak yapılmış fakat başarılı olmuş müdahalelerdir. Birinci müdahale çeşidinde düzene riayet edilmiş fakat adalet sağlanamamıştır. İkinci müdahale çeşidinde ise adalet sağlanmış fakat düzene riayet edilmemiştir. Birinci bölüm içerisinde İngiliz Okulu ele alınırken insani müdahalenin düzen ve adalet tartışmasında önemli bir yere sahip olduğu ifade edilmişti. Bu tartışmada kimi düşünürlerin adaleti, kimi düşünürler ise düzeni tercih ettiği belirtilmişti. Tez çalışması düzen ve adaletin tutarlı bir bütün olduğunu ileri sürmektedir. Düzenin sağlanmadığı yerlerde adaletin düşünülmemesi gerektiği gibi, adaletin oluşturmadığı düzenin de düşünülmemesi ifade edilebilir. Müdahalenin iki çeşidinde de düzen ve adalet tartışması karşımıza tekrar çıkmaktadır. Bu yüzden tez çalışması bir çözüm olarak müdahalelerin normatif alanının net çizgilerle çizilmesini önermektedir. Örneklerde görüldüğü gibi müdahalenin mevcut normatif alanı adaleti değil, sadece düzeni sağlamıştır. Bunun için insani amaçlı müdahale konusunda adaleti sağlayabilecek bir hukuki çerçevenin bulunması gerekmektedir. İnsani müdahale konusunda hem insanı, hem de devleti koruyacak bir uluslararası hukuk çerçevesi olmaksızın uluslararası toplum içerisinde konuya ilişkin fikir birliği sağlanmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Ağkaya, O. (2016). İngiliz Okulu ve Uluslararası Toplum Düşüncesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(4), 1059-1089.
- Alhuri, M. (2011). *الأمم المتحدة والتدخل الإنساني الدولي*. “Birleşmiş Milletler ve Uluslararası İnsani Müdahale” Mısır: Dar Alarabi Yayınları.
- Alazawi, J. A. (2015). 2011 الثورة الليبية: الأسباب، التحديات والتداعيات بعد العام 2011 Sonrası Nedenler, Zorluklar ve Etkileri”. *Mustansiriya Dergisi*, (50), 93-126.
- Alpkaya, G. (1999). NATO Müdahalesi Üzerine. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Tartışma Metinleri*, s. 1-26.
- Arend, C. A. ve Beck, J. R. (2013). *International Law “The Use of Force”*. New York: Routledge Yayınları.
- Arı, T. (2012). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Bursa: MKM Yayınları.
- Arı, T. (2013). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Bursa: MKM Yayınları.
- Arıkanoglu, N. (2016). Anarşik Düzendeki Uluslararası Topluma Doğru Yol Alan Dünyada Birleşmiş Milletlerin Rolü. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (1).
- Arsava, A. F. (2011). Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 15 (1), 101-124.
- Aytaş, B. G. (2011). *Üçüncü Dünya Güvenliği ve İnsani Müdahale “İnsan Güvenliğinden Irak Müdahalesine Eleştirel Güvenlik Yaklaşımları”*. İstanbul: Dezanj Yayınları.
- Barbara Jelavich, B. (2006). *Balkan Tarihi (I. Cilt): 18’inci ve 19’uncu Yüzyıl*, İstanbul, Küre Yayınları.
- Boorshin, N. (1998). *1919 تاريخ ليبيا من نهاية القرن التاسع عشر حتى 1919 “On Dokuzuncu Yüzyıldan 1919’e kadar Libya Tarihi”*. (A. Hatim, Çev.). Lubnan: Dar Alktub Alcadide.
- Boorshin, N. (2001). *1919 تاريخ ليبيا من منتصف القرن السادس عشر حتى مطلع القرن العشرين 1919 “On Altıncı Yüzyıldan Yerminci Yüzyılın başına kadar Libya Tarihi”*. (A. Hatim, Çev.). Lubnan: Dar Alktub Alcadide.

- Buckley-Zistel, S. (2006). Dividing and Uniting: The Use of Citizenship Discourses in Conflict and Reconciliation in Rwanda. *Global Society*, 20 (1), 101-113.
- Buzan, B. (2015). *Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu* (H. Özdemir, Çev.) İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık.
- CNN. (2011). <http://archive.arabic.cnn.com/2011/libya.2011/10/20/libya.timeline/> Erişim tarihi: 30.1.2019.
- Çakmak, C., Atılğan, C. ve Eroğuz, E. (2016). Devlet Egemenliğinde ve Kuvvet Kullanmada Dönüşüm: İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna.: *BİLGESAM Yayınları*, 71, 1-45.
- Dağcı, G. T. ve Zorb, H. (2016). ABD'nin Askeri ve İnsani Müdahale Siyasetini Etkileyen Dinamikler: Bosna-Hersek ve Kosova Örneği. *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 4 (1), 46-69.
- Demir, N. (2016). *Kosova'nın Tarihi ve Sosyolojik Yapısı*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Demirel, M. (2017). Hedley Bull Perspektifinden Uluslararası Toplum Kavramsallaştırması ve Kurumları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3, 46-85.
- Doğan, G. ve Durgun, B. (2012). Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 61-90.
- Duran, H. (2001). Yeni Bir Müdahale Şekli "İnsani Müdahale", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisat ve İdare Bilimler Fakültesi*, 6 (1), 87-94.
- Duran, H. (2011). Birleşmiş Milletler ve İnsani Müdahale, Doktora Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 1-179.
- Ercan, M. ve Pektaş, Z. (2015). *Balkan Siyasetinde Kosova'nın Bağımsızlık ve Egemenlik Sorunu*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Ercan, P. G. (2015). İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek: Lex Ferenda Olarak R2P. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(2), 165-182.
- Eroğlu, R. (2014). Ruanda Soykırımı. *TUIÇ Akademi Dergisi*. <http://www.tuicakademi.org/ruanda-soykirimi/>. Erişim tarihi: 28.11.2018.

Ertuğrul, Ü. E. (2016). Koruma Sorumluluğu: İnsani Müdahaleyi Makyajlamak. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, xx (2), 441-470.

Franck, M. T. (2004). *Recourse to Force- State Action against Threats and Armed Attacks*, Cambridge University Press, s.136. (Aktaran: Sak, Y. (2015). Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 11(44), 123-124).

Goldstein, S. J. ve Pevehouse, C. J. (2015). *Uluslararası İlişkiler* (H. Özdemir, Çev.) İstanbul: BB101 Yayınları.

Griffith, M., Roach, C. S. ve Salamon, S. M. (2011). *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler* (Cesran, Cev.) Ankara: Nobel Yayınları.

Hafız, J. A. (2012). (رؤية سياسية تحليلية) 2011/شباط/17 ثورة على ليبيا على أثر ثورة التطورات السياسية في ليبيا على أثر ثورة 17 شباط 2011 devrimini izleyen siyasi gelişmeler (analitik bir siyasi vizyon)”. *Mustansiriya Dergisi*, (38), 102-121.

Haines, S. (2000). *Military Intervention and International Law*, Routledge, s. 8. (Aktaran: Sak, Y. age. ss. 123-124.).

Hilpold, P. (2001). Humanitarian Intervention: Is There a Need For a Legal Reappraisal? *European Journal of International Law*, 12 (3), 437-468.

HRW. (2012). <https://www.hrw.org/world-report/2012/country-chapters/libya#>. Erişim tarihi: 30.1.2019.

HRW. (2012). <https://www.hrw.org/world-report/2012/country-chapters/libya#>. Erişim tarihi: 30.1.2019.

HRW. (2013). <https://www.hrw.org/world-report/2013/country-chapters/burma>. Erişim tarihi: 16.04.2019.

HRW. (2013). <https://www.hrw.org/world-report/2013/country-chapters/libya#>. Erişim tarihi: 16.04.2019.

HRW. (2014). <https://www.hrw.org/world-report/2014/country-chapters/libya>. Erişim tarihi: 16.04.2019.

HRW. (2015). <https://www.hrw.org/world-report/2015/country-chapters/libya>. Erişim tarihi: 16.04.2019.

HRW. (2018). <https://www.hrw.org/world-report/2018> Erişim tarihi: 16.04.2019.

HRW. (2019). <https://www.hrw.org/world-report/2019>. Erişim tarihi: 16.04.2019.

Indexmundi. (2018). https://www.indexmundi.com/kosovo/demographics_profile.html. Erişim tarihi: 28.04.2019.

International Commission on Intervention and State Sovereignty, (2001). The Responsibility To Protect, *ICISS Report*, Ottawa, Canada, s. 1-9.

International Commission on Intervention and State Sovereignty, (2001). The Responsibility To Protect, *ICISS Report*, Ottawa, Canada, s. 1-91.

Kavas, A. (2002) Kongo Demokratik Cumhuriyeti. *TDV İslâm Araştırmaları Merkezi*. 170-173. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kongo-demokratik-cumhuriyeti>. Erişim tarihi: 28.04.2019

Kenar, N. (2005). *Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*. Ankara: Palme Yayıncılık.

Keskin, F. (2002). BM ve Kuvvet Kullanma. *Avrasya Dosyası*, 8 (12), 170-173.

Keskin, F. (2006). İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3 (12), 49-70.

Keskin, F. (2009). Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6(21), 67-88.

Knutsen, T. L. (2006). *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*. İstanbul: Açılım Kitap.

Letter by Germany to the Security Council, (1999) Letter dated 6 May 1999 from the Permanent Representative of Germany to the United Nations addressed to the President of the Security Council, S/1999/516, s. 1-2. <https://undocs.org/en/S/1999/516>. Erişim tarihi: 13.12.2018.

Letter by the Charge D'affaires A. I. of the Mission of the United State of America to the Security Council, (1998) Letter dated 22 October 1998 from the Charge D'affaires A. I. of the Mission of the United State of America to the United Nations Addressed to the President of the Security Council, S/1998/991, s. 1-7. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/1998/991&Lang=E. Erişim tarihi: 13.12.2018.

Letter by the Charge D'affaires A. I. of the Mission of Yugoslavia to the Security Council, (1999) Letter dated 17 January 1999 from the Charge D'affaires A. I. of the Mission of Yugoslavia to the United Nations addressed to the President of the Security Council, *S/1999/51*, s. 1-3. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/1999/51&Lang=E. Erişim tarihi: 13.12.2018.

Letter by the Charge D'affaires A. I. of the Mission of Yugoslavia to the Security Council, (1999) Letter dated 24 March 1999 from the Charge D'affaires A. I. of the Mission of Yugoslavia to the United Nations addressed to the President of the Security Council, *S/1999/322*, s. 1-2. <https://undocs.org/en/S/1999/322>. Erişim tarihi: 13.12.2018.

Letter by the Permanent Mission of Albania to the Security Council, (1999) Letter dated 16 January 1998 from the Permanent Representative of Albania to the United Nations addressed to the President of the Security Council, *S/1999/50*, s. 1. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/1999/50&Lang=E. Erişim tarihi: 13.12.2018.

Letter by the Permanent Mission of Poland to the Security Council, (1998) Letter dated 19 October 1998 from the Permanent Representative of Poland to the United Nations addressed to the President of the Security Council, *S/1998/978*, s. 1-9. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/1998/978&Lang=E. Erişim tarihi: 13.12.2018.

Letter by the Permanent Mission of Russian Federation to the Security Council, (1998, June) Letter dated 17 June 1998 from the Permanent Representative of the Russian Federation to the United Nations addressed to the President of the Security Council, *S/1998/526*, s. 1-3. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/1998/526&Lang=E. Erişim tarihi: 13.12.2018.

Letter by the Permanent Mission of Yugoslavia to the Security Council, (1998) Letter dated 27 March 1998 from the Permanent Representative of the Permanent Mission of Yugoslavia to the United Nations addressed to the President of the Security Council, *S/1998/285*, s. 1-5. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/1998/285. Erişim tarihi: 13.12.2018.

Letter by the Russian Federation to the Security Council, (1999) Letter dated 24 March 1999 from the Permanent Representative of the Russian Federation to the United Nations addressed to the President of the Security Council, *S/1999/320*, s. 1. <https://undocs.org/en/S/1999/320>. Erişim tarihi: 13.12.2018.

Letter by the Secretary-General to the President of the Security Council, (2011) Letter dated 7 September 2011 from the Secretary-General to the President of the Security Council, *S/2011/542*, s. 1-2. <https://undocs.org/en/S/1999/516>. Erişim tarihi: 24.1.2019.

Letter by the Secretary-General to the President Security Council, (1999) Letter dated 25 March 1999 from the Secretary-General to the United Nations addressed to the President of the Security Council, *S/1999/338*, s. 1-12. <https://undocs.org/en/S/1999/338>. Erişim tarihi: 13.12.2018.

Letter by the U. S. to the Security Council, (1998) Letter dated 27 March 1998 from the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations addressed to the President of the Security Council, *S/1998/272*, s. 1-4. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/1998/272&Lang=E. Erişim tarihi: 13.12.2018.

Letter by the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to the Security Council, (1998) Letter dated 11 March 1998 from the Permanent Representative of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to the United Nations addressed to the President of the Security Council, *S/1998/223*, s. 1-5. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/1998/223. Erişim tarihi: 13.12.2018.

Levent, Z. (2013). Tarihi Srete Kosova. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatrk Yolu Dergisi*, 13 (52), 853-874.

Massingham, E. (2009). Military Intervention for Humanitarian Purposes: Does the Responsibility to Protect Doctrine Advance the Legality of the Use of Force for Humanitarian Ends? *Selected Article on International Humanitarian Law-The Red Cross*. 91 (876), 803-831.

Mistari, A. (2018). المحكمة الجنائية الدولية الخاصة بروندا “Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi”. *Almfakkir Dergisi*, (3), 249-264.

Nye, S. J. ve Welch, A. D. (2013). *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak: Kurama ve Tarihe Giriş* (R. Akman, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Öztürk, E. Ç. (2011). Toplumsal Yapılar ve Şiddet: Ruanda Örneği. *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, 1 (1), 67-114.

Parshad, V. (2012). *Arap Baharı, Libya Kısı* (Ş. Alpagut, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.

Press Statement, (1999). <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-041e.htm> (Erişim tarihi: 23.1.2019).

Reçber, S. (2015). İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu, Doktora Tezi, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, s. 1-345

Repertoire of the Practice of the Security Council, (2010-2011). https://www.un.org/en/sc/repertoire/2010-2011/Part%20I/2010-2011_Libya.pdf. Erişim tarihi: 24.1.2019.

Safty, A. (2003). *Democracy And Governance The Global Advance Of Democracy*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.

Schnabel, A. (2001). Playing with Fire: Humanitarian Intervention Post-Kosovo. In *The United Nations and Human Security* (pp. 137-150). Palgrave Macmillan, London. https://link.springer.com/chapter/10.1057/9781403900975_9. Erişim tarihi: 22.1.2019.

Security Council, (1993) *Resolution 846*, s. 1-2 [https://undocs.org/en/S/RES/846\(1993\)](https://undocs.org/en/S/RES/846(1993)) Erişim tarihi: 4.12.2018.

Security Council, (1993) *Resolution 872*, s. 1-3. [https://undocs.org/en/S/RES/872\(1993\)](https://undocs.org/en/S/RES/872(1993)) Erişim tarihi: 4.12.2018.

Security Council, (1994) Report of the Secretary-General on the Situation in Rwanda, “S/1994/924”, s. 1-11. <https://undocs.org/en/S/1994/924> Erişim tarihi: 4.12.2018.

Security Council, (1994) *Resolution 893*, s. 1-2. [https://undocs.org/en/S/RES/893\(1994\)](https://undocs.org/en/S/RES/893(1994)) Erişim Tarihi: 4.12.2018.

Security Council, (1994) *Resolution 909*, s. 1-2 [https://undocs.org/en/S/RES/909\(1994\)](https://undocs.org/en/S/RES/909(1994)) Erişim tarihi: 4.12.2018.

- Security Council, (1994) *Resolution 912*, s. 1-2
[https://undocs.org/en/S/RES/912\(1994\)](https://undocs.org/en/S/RES/912(1994)) Erişim tarihi: 4.12.2018.
- Security Council, (1994) *Resolution 918*, s. 1-2
[https://undocs.org/en/S/RES/918\(1994\)](https://undocs.org/en/S/RES/918(1994)) Erişim tarihi: 4.12.2018.
- Security Council, (1994) *Resolution 925*, s. 1-4
[https://undocs.org/en/S/RES/925\(1994\)](https://undocs.org/en/S/RES/925(1994)) Erişim tarihi: 4.11.2018.
- Security Council, (1994) *Resolution 929*, s. 1-3
[https://undocs.org/en/S/RES/929\(1994\)](https://undocs.org/en/S/RES/929(1994)) Erişim Tarihi: 4.12.2018.
- Security Council, (1994) *Resolution 935*, s. 1-2
[https://undocs.org/en/S/RES/935\(1994\)](https://undocs.org/en/S/RES/935(1994)) Erişim tarihi: 4.12.2018.
- Security Council, (1994) *Resolution 955*, s. 1-15.
[https://undocs.org/en/S/RES/955\(1994\)](https://undocs.org/en/S/RES/955(1994)) Erişim tarihi: 4.12.2018.
- Security Council, (1994) Statment by the President of the Security Council, *S/PRST/1994/21*, s. 1-2. <https://undocs.org/en/S/PRST/1994/21> Erişim tarihi: 4.12.2018.
- Security Council, (1994) Statment by the President of the Security Council, *S/PRST/1994/8*, s. 1-2. <https://undocs.org/en/S/PRST/1994/8> Erişim tarihi: 4.12.2018.
- Security Council, (1998) Report of the Secretary- Prepared Pursuant to Security Council Resolution 1160 (1998), *S/1998/712*, s. 1-20.
http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/1998/712&Lang=E Erişim tarihi: 13.12.2018.
- Security Council, (1998) Report of the Secretary- Prepared Pursuant to Resolution 1160 (1998) of the Security Council, *S/1998/834*, s. 1-9.
http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/1998/834&Lang=E. Erişim tarihi: 13.12.2018.
- Security Council, (1998) *Resolution 1160*, s. 1-4.
[https://undocs.org/en/S/RES/1160\(1998\)](https://undocs.org/en/S/RES/1160(1998)) Erişim tarihi: 13.12.2018.
- Security Council, (1998) *Resolution 1199*, s. 1-5.
[https://undocs.org/en/S/RES/1199\(1998\)](https://undocs.org/en/S/RES/1199(1998)). Erişim tarihi: 13.12.2018.

Security Council, (1998) *Resolution 1203*, s. 1-4.
[https://undocs.org/en/S/RES/1203\(1998\)](https://undocs.org/en/S/RES/1203(1998)) Erişim tarihi: 13.12.2018.

Security Council, (1998) The Agenda of the UNSC 3868 Meeting, *S/PV.3868*, s. 1-31.
<https://undocs.org/en/S/PV.3868> Erişim tarihi: 13.12.2018.

Security Council, (1998) The Agenda of the UNSC 3918 Meeting, *S/PV.3918*, s. 1-3.
<https://undocs.org/en/S/PV.3918> Erişim tarihi: 13.12.2018.

Security Council, (1998) The Agenda of the UNSC 3930 Meeting, *S/PV.3930*, s. 1-5.
<https://undocs.org/en/S/PV.3930> Erişim tarihi: 13.12.2018.

Security Council, (1998) The Agenda of the UNSC 3937 Meeting, *S/PV.3937*, s. 1-16.
<https://undocs.org/en/S/PV.3937> Erişim tarihi: 13.12.2018.

Security Council, (1999) Belarus, India and Russian Federation: Draft Resolution the Security Council, *S/1999/328*, s. 1. <https://undocs.org/en/S/1999/328> Erişim tarihi: 13.12.2018.

Security Council, (1999) *Resolution 1244*, s. 1-8.
[https://undocs.org/en/S/RES/1244\(1999\)](https://undocs.org/en/S/RES/1244(1999)) Erişim tarihi: 13.12.2018.

Security Council, (1999) Statment by the President of the Security Council, *S/PRST/1999/2*, s. 1-2. <https://undocs.org/en/S/PRST/1999/2> Erişim tarihi: 13.12.2018.

Security Council, (1999) The Agenda of the UNSC 3967 Meeting, *S/PV.3967*, s. 1-3.
<https://undocs.org/en/S/PV.3967> Erişim tarihi: 13.12.2018.

Security Council, (1999) The Agenda of the UNSC 3989 Meeting, *S/PV.3989*, s. 1-16.
<https://undocs.org/en/S/PV.3989> Erişim tarihi: 13.12.2018.

Security Council, (2011) *Resolution 2009*, s. 1-6.
[https://undocs.org/en/S/RES/2009\(2011\)](https://undocs.org/en/S/RES/2009(2011)) Erişim tarihi: 24.1.2019.

Security Council, (2011) *Resolution 2022*, s. 1-2.
[https://undocs.org/en/S/RES/2022\(2011\)](https://undocs.org/en/S/RES/2022(2011)) Erişim tarihi: 24.1.2019.

Security Council, (2011) The Agenda of the UNSC 6486 Meeting, *S/PV.6486*, s. 1.
<https://undocs.org/en/S/PV.6486>. Erişim tarihi: 24.1.2019.

Security Council, (2011) The Agenda of the UNSC 6490 Meeting, *S/PV.6490*, s. 1. <https://undocs.org/en/S/PV.6490>. Erişim tarihi: 24.1.2019.

Security Council, (2011) The Agenda of the UNSC 6491 Meeting, *S/PV.6491*, s. 1-8. <https://undocs.org/en/S/PV.6491>. Erişim tarihi: 24.1.2019.

Security Council, (2011) The Agenda of the UNSC 6505 Meeting, *S/PV.6505*, s. 1-4. <https://undocs.org/en/S/PV.6505>. Erişim tarihi: 24.1.2019.

Security Council, (2011) The Agenda of the UNSC 6509 Meeting, *S/PV.6509*, s. 1-4. <https://undocs.org/en/S/PV.6509>. Erişim tarihi: 24.1.2019.

Security Council, (2011) The Agenda of the UNSC 6528 Meeting, *S/PV.6528*, s. 1-14. <https://undocs.org/en/S/PV.6528>. Erişim tarihi: 24.1.2019.

Security Council, (2011) The Agenda of the UNSC 6541 Meeting, *S/PV.6541*, s. 1-5. <https://undocs.org/en/S/PV.6541>. Erişim tarihi: 24.1.2019.

Security Council, (2011) Note by the President of the Security Council, *S/2011/141*, s. 1 <https://undocs.org/en/S/2011/141> Erişim tarihi: 24.1.2019.

Security Council, (2011) *Resolution 1970*, s. 1-10. [https://undocs.org/en/S/RES/1970\(2011\)](https://undocs.org/en/S/RES/1970(2011)). Erişim tarihi: 24.1.2019.

Security Council, (2011) *Resolution 1973*, s. 1-10. [https://undocs.org/en/S/RES/1973\(2011\)](https://undocs.org/en/S/RES/1973(2011)). Erişim tarihi: 24.1.2019.

Sencerman, Ö. (2013). Batılı Koloniyel Güçlerin 1994 Ruanda Soykırımına Etkisi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 9(18), s.35-75.

Simon, G. S. (1993). “The Contemporary Legality of Unilateral Humanitarian Intervention”, *California Western International Law Journal*, (24), s.118. (Aktaran: Sak, Y. age. ss. 123-124.)

Soykırımın Önlenmesine Yönelik Özel Danışmanlık Ofisinin sayfası “صفحة مكتب المستشار الخاص المعني بمنع الإبادة الجماعية” <https://www.un.org/ar/preventgenocide/adviser/responsibility.shtml> Erişim Tarihi: 22.11.2018.

Telli, A. (2012). İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş: Eski Sorun, Yeni kavram. *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (1), 206-220.

- Telli, A. (2013). Normatif Teori ve “İnsancıl Müdahale”, (Ed.): Hasret, Ç. ve Caner, S. *Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışması* İstanbul: Beta Yayınları, 1-31.
- Teson, F. R. (1988). *Humanitarian Intervention*, Transnational Publishers, 1. Bası. (Aktaran: Sak. Y, age. ss. 123-124.)
- Tılıç, L. D. (1999). *Milliyetçiliğin Pençesindeki Kartal: Kosova*, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Türkan, H. (Ed.). (2014). *Yirminci Yüzyılda BM Güvenlik Konseyi Daimi Temsilcisi 5 Devletin İşlediği Soykırım ve Katliamlar*. İstanbul: Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi.
- Türkmen, F. (2006). *İnsan Haklarının Yeni Boyutu İnsancıl Müdahale*. İstanbul: Okumuş Adam Yayınları.
- Ulusoy, H. Ü. (2013). Uluslararası Hukuk Açısından Libya ve Suriye Örneğinde Koruma Sorumluluğu, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 4(14), 269-297.
- United Nations General Assembly, (2005) 2005 World Summit Outcome, *A/RES/60/1 Report*, s. 1-38. <https://undocs.org/en/A/RES/60/1>. Erişim tarihi: 19.11.2018.
- United Nations General Assembly, (2009) Implementing the Responsibility to Protect, *A/63/677 Report*, s. 1-33. <https://undocs.org/en/A/63/677> Erişim tarihi: 21.11.2018.
- United Nations General Assembly, (2009) The Responsibility to Protect, *A/RES/63/308 Report*, s. 1. <https://undocs.org/en/A/RES/63/308>. Erişim tarihi: 22.11.2018.
- United Nations General Assembly, (2010) Early Warning, Assessment and the Responsibility to Protect, *A/64/864 Report*, s. 1-8 <https://undocs.org/en/A/64/864> Erişim tarihi: 22.11.2018.
- United Nations General Assembly, (2011) The Role of Regional and Subregional Arrangements in Implementing The Responsibility to Protect, *A/65/877-S/2011/393 Report*, s. 1-12. <https://undocs.org/en/A/65/877>. Erişim tarihi: 22.11.2018.
- United Nations General Assembly, (2012) Responsibility to Protect: Timely and Decisive Response, *A/66/874-S/2012/578 Report*, s. 1-16 <http://undocs.org/A/66/874> Erişim tarihi: 22.11.2018.

United Nations General Assembly, (2013) Responsibility to Protect: State Responsibility and Prevention, *A/67/929–S/2013/399 Report*, s. 1-17 <http://undocs.org/A/67/929> Erişim tarihi: 22.11.2018.

United Nations General Assembly, (2014) Fulfilling Our Collective Responsibility: International Assistance and the Responsibility to Protect, *A/68/947–S/2014/449 Report*, s. 1-20 <http://undocs.org/A/68/947> Erişim tarihi: 22.11.2018.

United Nations General Assembly, (2015) A Vital and Enduring Commitment: Implementing the Responsibility to Protect, *A/69/981–S/2015/500 Report*, s. 1-20 <http://undocs.org/A/69/981> Erişim tarihi: 23.11.2018.

United Nations General Assembly, (2016) Mobilizing Collective Action: The Next Decade of the Responsibility to Protect, *A/70/999–S/2016/620 Report*, s. 1-18. <http://undocs.org/A/70/999> Erişim tarihi: 23.11.2018.

United Nations General Assembly, (2017) Implementing the Responsibility to Protect: Accountability for Prevention, *A/71/1016–S/2017/556 Report*, s. 1-16 <http://undocs.org/A/71/1016> Erişim tarihi: 23.11.2018.

United Nations General Assembly, (2018) Responsibility to Protect: From Early Warning to Early Action, *A/72/884–S/2018/525 Report*, s.1-16. <http://www.un.org/en/genocideprevention/documents/1808811E.pdf> Erişim tarihi: (23.11.2018.)

Worldatlas. <https://www.worldatlas.com/articles/the-world-s-largest-oil-reserves-by-country.html>. Erişim tarihi: 27.04.2019.

Yalçınkaya, H. (2008). *Savaş “Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı”*. İstanbul: İmge Yayınları.

Yavlal, N. (2011). İnsancıl Müdahalede Etik, Hukuksal ve Siyasal Sorunları, Doktora tezi, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan Hakları Anabilim Dalı*, Ankara, s. 1-203.

Yiğit, H. (2014). *Libya'da Kanlı Bahar*. İstanbul: Tekin Yayınevi.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Kamal ALAQAD

Doğum Yeri : Filistin

Doğum Yılı : 1991

Medeni Hali : Bekar

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise (2005-2008) : Khalid El- Hasan Lisesi

Lisans (2009-2013) : Islamic University of Gaza

Yabancı Dil : Türkçe